

CSO METER

Компас для спрыяльнага
асяроддзя і ўмацавання
АГС

БЕЛАРУСЬ 2022
КРАІНАВЫ ДАКЛАД

Funded by
the European Union

European Center for
Not-for-Profit Law

CSO Meter 2022: Беларусь

Краінавы даклад

Перыяд агляду – студзень-снежань 2022 году

Еўрапейскі цэнтр некамерцыйнага права (European Center for Not-for-Profit Law Stichting - ECNL) з'яўляецца вядучым еўрапейскім рэсурсным і даследчым цэнтрам у галіне палітыкі і законаў, якія ўплываюць на грамадзянскую супольнасць. ECNL стварае веды, пашырае магчымасці партнёраў і дапамагае ўстанаўліваць стандарты, якія ствараюць, абараняюць і пашыраюць грамадзянскія свабоды.

Праект “CSO Meter: A Compass to Conducive Environment and CSO Empowerment” рэалізуецца ECNL і яго партнёрамі: Антыкарупцыйным цэнтрам Transparency International (TІAC) у Арменіі; MG Consulting LLG у Азербайджане; Інстытутам грамадзянскай супольнасці (CSI) у Грузіі; Асацыяцыяй Promo-LEX у Малдове; і Украінскім незалежным цэнтрам палітычных даследаванняў (УНЦПД) ва Украіне.

Гэтая публікацыя была падрыхтавана пры фінансавай падтрымцы Еўрапейскага саюза. Яе змест з'яўляецца выключнай адказнасцю ECNL і не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання Еўрапейскага саюза.

Аўтарскае права © 2023 ECNL Stichting. Усе правы абаронены.

ЗМЕСТ

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ	4
I. РЭЗІЮМЭ	6
II. БЕЛАРУСЬ У ЛІЧБАХ	14
III. ВЫНІКІ	16
3.1 Свабода асацыяцыі	16
3.2 Раўнапраўе	29
3.3 Доступ да фінансавання	35
3.4 Свабода мірных сходаў	44
3.5 Права на ўдзел у прыняцці рашэнняў	50
3.6 Свабода выказвання меркаванняў	63
3.7 Права на недатыкальнасць прыватнага жыцця	72
3.9 Дзяржаўная падтрымка	82
3.10 Супрацоўніцтва паміж дзяржавай і АГС	90
3.11 Лічбавыя правы	92
IV. КЛЮЧАВЫЯ ПРЫЯРЫТЭТЫ	103
V. МЕТАДАЛОГІЯ	106
VI. СПАСЫЛКІ	108

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ

AML/CTF	Anti-money laundering and counter-terrorism financing
BKDP	Belarusian Congress of Democratic Trade Unions (<i>Byelaruski kanhres demakratychnyh prafsayuzaw</i>)
BPC	Belarusian People's Congress
BRYU	Belarusian Republican Youth Union (<i>Belorusskij respublikanskij sojuz molodeži</i>)
BYN	Belarusian Rouble
BYSOL	Belarus Solidarity Foundation
CIS	Commonwealth of Independent States
CSO	Civil society organisation
CSR	Corporate social responsibility
EaP	Eastern Partnership
ECNL	European Center for Not-for-Profit Law
EUR	Euro
FATF	Financial Action Task Force
GDP	Gross Domestic Product
GONGO	Government-organised/operated non-governmental organisation
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICNL	International Centre for Not-for-Profit Law
ICT	Information and communications technology
KGB RB	State Security Committee of the Republic of Belarus (<i>Kamitet dzjaržaŭnaj biaspieki Respubliki Belarus'</i>)

LGBTQ+	Lesbian, gay, bisexual, transgender/transsexual, queer/questioning, intersex, asexual, etc.
NCO	Non-commercial organisation
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe
REP	Belarusian Radio and Electronic Industry Workers' Union
UN	United Nations
USD	United States Dollar

I. РЭЗЮМЭ

Краінавы кантэкст і важныя трэнды, якія закранаюць асяроддзе грамадзянскай супольнасці

У 2022 г. дзяржаўныя ўлады Беларусі адкрыта працягвалі рэпрэсіўныя дзеянні адносна любых праяваў апазіцыі ўнутры краіны і працягвалі сістэматычна парушаць правы чалавека ва ўмовах амаль поўнай адсутнасці вяршэнства права. Аднак ацэнка маштабаў адхілення ад міжнародных стандартаў, якія вымяраюцца паказчыкамі CSO Meter, а таксама іх праверка абцяжараныя з-за закрыцця краіны ад знешняга свету і знішчэння ўнутры яе праваабарончай інфраструктуры і незалежных СМІ.

Расейская вайсковая агрэсія супраць Украіны, якая вядзецца з выкарыстаннем тэрыторыі Беларусі ў якасці плацдарму для нападу, прывяла да паглыблення знешнепалітычнай ізаляцыі Беларусі. Дадзеная сітуацыя істотна ўзмацніла існуючыя міжнародныя санкцыі супраць Беларусі, выкліканыя ў 2020-2021 гадах рэпрэсіямі супраць палітычных апанентаў рэжыму як вынік сумнеўных прэзідэнцкіх выбараў і наступных пратэстаў. Цяжка ацаніць прамы ўплыў эскалацыі расійска-ўкраінскай вайны на асяроддзе грамадзянскай супольнасці ў Беларусі. Арганізацыі грамадзянскай супольнасці (АГС) унутры Беларусі амаль не ўдзельнічалі ў дзейнасці, звязанай з вайной, а некалькі звязаных з ёю гуманітарных ініцыятыў і спробаў правесці мітынгі пратэсту падаўляліся і рэпрэсаваліся. У цэлым вайна стала для беларускіх уладаў чарговай нагодай для ўзмацнення рэпрэсій супраць грамадства, у тым ліку супраць АГС, але не стала фактарам, які змяніў характар асяроддзя для АГС.

Тым не менш, удзел Беларусі ў вайне паглыбіў раскол у беларускім грамадстве, выклікаў у нацыі пачуццё віны, а многія беларускія АГС, якія раней пераехалі ва Украіну як у больш бяспечную юрысдыкцыю, сутыкнуліся з абмежаваннямі і былі вымушаны шукаць новыя бяспечныя краіны знаходжання. Санкцыі, уведзеныя ў дачыненні да Беларусі і яе юрыдычных асоб з-за вайны, паўплывалі на АГС больш ускосна, ускладняючы фінансавыя аперацыі і доступ да банкаўскіх паслуг. Вайна стварыла значнае напружанне ў СМІ Беларусі з-за патрабавання распаўсюджваць прапаганду і распальванне нянавісці, што разам з ваяўнічай рыторыкай з'яўляецца часткай ваеннай палітыкі ўрада.

Некаторыя АГС Беларусі, якія базуюцца ў суседніх краінах (як нядаўна створаныя, так і тыя, што пераехалі з Беларусі), далучыліся да аказання дапамогі ўкраінскім сілам, якія абараняюць сваю тэрыторыю ад расейскай агрэсіі. У некаторых выпадках дзейнасць гэтых АГС уключае прамую вярбоўку і навучанне камбатантаў, а таксама збор боепрыпасаў і сродкаў для вядзення вайны. Уплыў гэтага новага фактару на сам дзяржаўны сектар і на асяроддзе АГС у цэлым пакуль незразумела. Але гэта ўжо прыводзіць да новых надзвычай жорсткіх рэпрэсій унутры Беларусі ў дачыненні да любых АГС ці асобаў, абвінавачаных у сувязях з украінскім бокам.

Знешнепалітычная ізаляцыя Беларусі, рэальная «жалезная заслона» і жорсткая канфрантацыя з краінамі Захаду застаюцца фундаментальнымі фактарамі, якія тлумачаць як рыторыку кіруючых групавак, так і практычную палітыку дзяржавы ў дачыненні да АГС.

Уплыў пандэміі Covid-19 і звязаных з ёй захадаў на АГС, які ўжо зніжаўся ў 2021 годзе, практычна знік у 2022 годзе.

Умовы маніторынгу АГС унутры краіны пагоршыліся. Многія АГС свядома ажыццяўляюць сваю дзейнасць скрытна ці падпольна, не асвятляючы яе ў Інтэрнеце або ў сродках масавай інфармацыі. АГС асабліва насцярожана ставяцца да публікацый у беларускіх СМІ, якія базуюцца за мяжой, паколькі ўлады аб'явілі такія СМІ экстрэмісцкімі і за кантакты з імі прадугледжана крымінальная адказнасць. Іншыя АГС цалкам спынілі сваю дзейнасць. Афіцыйныя справаздачы і статыстыка (часта скажоныя, недакладныя і неправяраемыя) сталі практычна адзінай даступнай крыніцай інфармацыі аб грамадзянскай супольнасці ў краіне. У некаторых выпадках інфармацыя са справаздач па правах чалавека разглядаецца як дадатковы доказ віны тых АГС, якія ўдзельнічаюць у справаздачы. Былі выпадкі, калі ўдзел у падрыхтоўцы даклада аб правах чалавека прыводзіў да судовага пераследу і турэмнага зняволення аўтара.¹

Наадварот, АГС, якія эмігравалі за мяжу, і беларускія арганізацыі, якія базуюцца ў суседніх краінах (напрыклад, у Літве, Грузіі ці Польшчы), актыўныя ў сродках

¹ Напрыклад, праваабаронцу Насту Лойку абвінавачваюць ва «ўзбуджэнні расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці розні» па артыкуле 130 часткі 3 Крымінальнага кодэкса Беларусі. Гэтыя абвінавачанні заснаваныя на тым факце, што ў 2018 годзе Лойка ўдзельнічаў у падрыхтоўцы даклада аб правах чалавека, які тычыцца пераследу анархісцкай супольнасці ў Беларусі, які праводзіцца дзяржавай. У гэтым дакладзе прадстаўлена праваабарончая ацэнка дзейнасці супрацоўнікаў праваахоўных органаў Беларусі. Па гэтых абвінавачаннях Лойцы можа пагражаць да 12 гадоў пазбаўлення волі. 28 кастрычніка 2022 года Лойку затрымалі і змясцілі ў СІЗА на некалькі месяцаў. Для атрымання дадатковай інфармацыі гл.: <https://www.frontlinedefenders.org/en/case/trial-date-set-woman-human-rights-defender-nasta-loika>.

масавай інфармацыі, а агульная актыўнасць беларускай грамадзянскай супольнасці часта разглядаецца праз прызму іх дзейнасці. Гэта адбываецца нягледзячы на тое, што гэтыя АГС дзейнічаюць у больш дружалюбных юрысдыкцыях у параўнанні з Беларуссю, і характар праблем, з якімі яны могуць сутыкнуцца з-за свайго атачэння, цалкам адрозніваецца ад праблем арганізацый, якія знаходзяцца ўнутры Беларусі. Паведамленні аб дзейнасці беларускіх АГС за мяжой і матэрыялы іх даследаванняў, справаздач і маніторынгу складаюць большую частку крыніц інфармацыі, даступных для апрацоўкі дадзеных аб дзейнасці беларускіх АГС. Такім чынам, разрыў паміж беларускімі АГС унутры Беларусі і беларускімі АГС, якія дзейнічаюць з-за мяжы, расце. Гэты разрыў стаў асноўным фактарам, які скажае інфармацыю аб фактычным становішчы спраў АГС, якія дзейнічаюць унутры Беларусі.

У сувязі з гэтым важна адзначыць, што з інфармацыйнага пункту гледжання дзякуючы Інтэрнэту беларускія АГС, якія існуюць у розных палітыка-прававых асяроддзях (унутры краіны і за мяжой), функцыянуюць у адзіным полі інфармацыйнай прасторы, якая апісвае дзейнасць беларускіх АГС (нягледзячы на блакіроўкі сайтаў і рэпрэсіі ўнутры краіны). Аднак у гэтай інфармацыйнай плыні непарэцыйна вялікая доля інфармацыі аб дзейнасці беларускіх АГС, якія дзейнічаюць за межамі Беларусі, у той час як асвятленне дзейнасці АГС, якія дзейнічаюць унутры краіны, у значнай ступені складаецца з дазволенай уладамі інфармацыі, што часцяком скажае рэальнасць на карысць АГС, якія знаходзяцца па-за межамі Беларусі. Незалежныя крыніцы інфармацыі ўнутры краіны ў гэтай незбалансаванай плыні мізэрныя, а ключавыя спікеры і эксперты па сітуацыі ў Беларусі часцей за ўсё фармулююць свае ацэнкі, самі доўгі час знаходзячыся за мяжой. Усе вышэйпералічаныя фактары ствараюць сур'ёзныя перашкоды для праверкі як інфармацыі і ацэнак асяроддзя для беларускіх АГС у цэлым, так і для праверкі інфармацыі аб канкрэтных выпадках у прыватнасці.

Акрамя таго, раскол беларускага сектара АГС на рэлацыраваныя па-за краінай АГС і на застаўшыся ўнутры краіны АГС сур'ёзна паўплываў на фінансавую стабільнасць арганізацый. Тыя структуры грамадзянскай супольнасці, якія здольныя мабілізаваць фінансаванне з-за мяжы ці ў форме краўдфандынг, у значнай ступені сышлі за межы Беларусі. Мясцовыя групы сутыкнуліся з вялікімі цяжкасцямі ў прыцягненні фінансавай падтрымкі ад донараў, як праз урадавыя перашкоды і санкцыі, так і таму, што донарам лягчэй падтрымліваць АГС, якія перанеслі сваю дзейнасць за мяжу.

Ключавыя змены ў асяроддзі грамадзянскай супольнасці

Беларуская дзяржава застаецца галоўнай дзеючай асобай, чыя палітыка фарміруе асяроддзе грамадзянскай супольнасці ў краіне. Высілкі АГС па адвакатаванні ўнутры краіны мінімальныя як па аб'ёме дзейнасці, так і па выніках (за выключэннем прарасейскіх блогераў і актывістаў, якія змагаюцца за ўзмацненне рэпрэсій супраць дэмакратычных АГС і прыхільнікаў дэмакратыі). Уплыў міжнародных праваабарончых і палітычных механізмаў на сераду грамадзянскай супольнасці ў краіне таксама мінімальны і, верагодна, абмяжоўваецца маніторынгам. Адзіным выключэннем могуць быць асобныя палітвязні (напрыклад, грамадзяне краін-сябраў Еўразвяза), аднак правільна ацаніць значнасць гэтага выключэння складана з-за закрытасці тэмы.

Заканадаўчыя і практычныя намаганні дзяржавы накіраваны на два паралельныя працэсы пабудовы прынцыпова новай сістэмы сектара некамерцыйных арганізацый (НКА):

З аднаго боку, працягваецца прыгнечанне незалежнага грамадзянскага сектара праз кампанію ліквідацыі АГС і стварэнне невыносных умоваў для іх дзейнасці. Акрамя таго, прымяняюцца рэпрэсіі супраць лідэраў і ключавых мэнэджэраў АГС, уключаючы цяжкія крымінальныя пакаранні, напрыклад, турэмныя зняволенні тэрмінам больш за дзесяць гадоў. У 2022 годзе ў Крымінальны кодэкс Беларусі быў адноўлены артыкул 193¹, які прадугледжвае пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі да двух гадоў за дзейнасць незарэгістраванай АГС (вядома, што ў 2022 годзе па гэтым артыкуле былі ўзбуджаныя дзве крымінальныя справы). Перакваліфікацыя крымінальнай справы супраць Праваабарончага цэнтру “Вясна” з абвінавачвання ва ўхіленні ад выплаты падаткаў на абвінавачванне ў кантрабандзе ўяўляе сабой вяршыню фінансавых метадаў, якія выкарыстоўваюцца ўладамі для рэпрэсавання АГС у Беларусі. Гэта быў якасны скачок: супрацьпраўнай была прызнана не толькі дзейнасць беларускай арганізацыі, якая нібыта фінансавала пратэсты за кошт выплаты судовых выдаткаў (прызнанне такой дзейнасці супрацьпраўнай практыкуецца ўладамі з 2020 года), але і мадэль атрымання сродкаў для дзейнасці ў Беларусі праз замежную АГС (у дадзеным выпадку праваабарончая арганізацыя “Pavasaris”, якая базуецца ў Літве) таксама была прызнаная ўладамі як крымінальнае злачынства. Цяжка ацаніць агульны маштаб гэтых рэпрэсій, але яны ахопліваюць усю краіну і закранаюць зараз не толькі асобныя АГС ці групы АГС, але і цэлыя прафесійныя групы і сацыяльныя класы: кнігавыдаўцоў і распаўсюджвальнікаў,

работнікаў інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій (ІКТ), музыкаў, дзеячаў культуры, настаўнікаў, лекараў і іншых асоб, якія могуць быць абгрунтавана або неабгрунтавана западозраны ў нелаяльнасці. Спектр рэпрэсіўных мераў надзвычай шырокі і вар'іруецца ад допытаў і звальненняў за падпіску на “экстрэмісцкія” Telegram-каналы да працяглых тэрмінаў пазбаўлення волі за фінансаванне і ўдзел у “экстрэмісцкіх фармаваннях” ці “іншае садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці”.

З іншага боку, курс уладаў відавочна накіраваны на пабудову “іншай грамадзянскай супольнасці”, лаяльнай уладзе, закліканай замяніць ліквідаваныя незалежныя АГС. Пакуль цяжка ацаніць рэальныя маштабы і магчымы наступствы адзяржаўлення грамадзянскай прасторы, але відавочна, што для гэтага ажыццяўляецца ўсвядомленая і мэтанакіраваная палітыка.²

Канстытуцыйная рэформа лютага 2022 года прадугледзела ўключэнне паняцця *грамадзянскай супольнасці* ў тэкст Канстытуцыі і, як такая, азнаменавала ўзнікненне новай парадыгмы адносін паміж дзяржавай і грамадзянскай супольнасцю. Канстытуцыйнае тлумачэнне паняцця “грамадзянская супольнасць” аказалася не адпаведным міжнародным стандартам, а новая рэальнасць аказалася далёка ад чаканняў АГС. У мэтах далейшага развіцця гэтага новага падыходу ў лютым 2023 года былі прапанаваны і прыняты, сярод іншага, праект Закона “Аб асновах грамадзянскай супольнасці” і папраўкі да Закона “Аб грамадскіх аб'яднаннях”. Акрамя таго, назіраецца тэндэнцыя да развіцця механізмаў конкурснага бюджэтнага фінансавання АГС праз падтрымку мясцовых грамадзянскіх ініцыятыў (прыняты законапраект, які ўводзіць механізм сумеснага фінансавання мясцовых грамадзянскіх ініцыятыў) і маладзёжных ініцыятыў (ужо заканадаўча замацавана). Гэтая апошняя тэндэнцыя звязана з імкненнем уладаў выключыць фінансаванне АГС з замежных крыніц і звязаць усе грамадскія ініцыятывы (арганізуюемыя/кіруемыя ўрадам няўрадавыя арганізацыі (ГОНГА), лаяльныя ўладам АГС і нізавыя ініцыятывы мясцовых супольнасцяў) з дзяржаўнымі крыніцамі фінансавання. З фармальнага пункту гледжання такое ўдасканаленне механізмаў дзяржаўнага фінансавання адпавядае рэкамендацыям CSO Meter. Аднак у кантэксце агульнай дзяржаўнай палітыкі гэтыя змены нельга ацаніць як

² Цяжкасць у ацэнцы мэты гэтай палітыкі заключаецца ў цяжкасці ацэнкі заканадаўчых змен пры розных магчымых сцэнарах. Напрыклад, увядзенне дзяржаўнага конкурснага фінансавання АГС можа быць не пазітыўнай зменай, а часткай агульнай палітыкі, аналагічнай Gleichschaltung (“Каардынацыя”) у першыя гады нацысцкага кіравання ў Нямеччыне. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Gleichschaltung>).

пазітыўныя, бо яны скіраваныя на адзяржаўленне грамадскай дзейнасці ў Беларусі.

Агульная ацэнка асяроддзя АГС краіны для Беларусі знізілася з 2,3 у 2021 годзе да 2,2 у 2022. Акрамя таго, канчатковыя ацэнкі па заканадаўстве і практыкі знізіліся, для заканадаўства - з 2,8 у 2021 годзе да 2,7, а для практыкі - з 1,8 у 2021 годзе да 1,7 у 2022 годзе.

У агульнай складанасці ў шасці сферах (1, 3, 6, 7, 8 і 11) зарэгістраваны змены ў балах, кожная з якіх ілюструе пагаршэнне асяроддзя АГС у адпаведнай сферы.

У сферы 1 (Свабода асацыяцыі) пагаршэнне ўзроўню заканадаўства і практыкі выклікана ўступленнем у сілу крымінальнай адказнасці за дзейнасць незарэгістраваных АГС (арт. 193¹ КК) і яе практычным ужываннем, у тым ліку ў дачыненні да АГС, якія былі масава ліквідаваныя падчас кампаніі «чыстак» у дзяржаўным сектары. Гэтая ліквідацыйная кампанія, якая распачалася ў 2021 годзе, працягнулася і нават узмацнілася ў 2022 годзе. Яна прывяла, між іншым, да знішчэння ўсіх незалежных прафсаюзаў і ліквідацыі прыватных адвакацкіх кантор як асаблівага тыпу АГС.

У сферы 3 (Доступ да фінансавання) назіраліся супярэчлівыя тэндэнцыі, хаця ў цэлым яны прывялі да пагаршэння агульнага бала. Нягледзячы на некаторыя станоўчыя заканадаўчыя ініцыятывы (асабліва законапраект, які ўводзіць механізм сумеснага фінансавання мясцовых грамадзянскіх ініцыятыў), агульная ацэнка заканадаўства ў гэтай сферы пагоршылася, у тым ліку з-за таго, што многія АГС былі ліквідаваны, што, відавочна, робіць для іх немагчымым атрымаць доступ да фінансавання.

У сферы 6 (Свабода выказвання меркаванняў) і сферы 11 (Лічбавыя правы) агульнае пагаршэнне звязана з пашыраным ужываннем антыэкстрэмісцкага заканадаўства з мэтай практычна прымусіць замаўчаць не толькі АГС, але і любыя альтэрнатыўныя крыніцы інфармацыі, уключаючы прыватныя паведамленні ў Інтэрнеце.

У цэлым, за выключэннем распрацоўкі механізму дзяржаўнага фінансавання АГС (у тым ліку незарэгістраваных арганізацый), ніводная з рэкамендацый, выкладзеных у папярэдніх справаздачах “CSO Meter”, не была рэалізаваная.

Ключавыя прыярытэты

- Вызваліць усіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі, і спыніць усе палітычна матываваныя крымінальныя справы;
- Адмяніць Закон “Аб супрацьдзеянні экстрэмізму” і ўсе прынятыя ў адпаведнасці з ім падзаконныя акты, у тым ліку “Спіс экстрэмісцкіх фарміраванняў”;
- Адмяніць крымінальную адказнасць за арганізацыю і ўдзел у дзейнасці незарэгістраванай арганізацыі (арт. 193¹ КК) і адмяніць забарону на дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў без рэгістрацыі;
- Спыніць практыку прымусовай ліквідацыі АГС, адмяніць усе рашэнні судаў і органаў мясцовага самакіравання аб прымусовай ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў, фондаў і прыватных устаноў, прынятыя ў 2020-2022 гадах;
- Спыніць усе формы рэпрэсій і дыскрымінацыі ў дачыненні да пратэстуючых, прадстаўнікоў апазіцыі і арганізацый грамадзянскай супольнасці, уключаючы масавыя грамадзянскія і крымінальныя пераследы, злоўжыванне следчымі паўнамоцтвамі, ператрусы, канфіскацыю дадзеных і прыладаў сувязі, штрафы, арышты, замарожванне актываў і раскрыццё асабістых дадзеных у сродках масавай інфармацыі (у тым ліку сацыяльных сетках) падчас расследаванняў ці арыштаў;
- Правесці расследаванне ўсіх выпадкаў гібелі пратэстуючых і іншых прадстаўнікоў апазіцыі, прыцягнуць вінаватых у іх гібелі да крымінальнай адказнасці, а таксама старанна расследаваць усе заявы аб катаваннях;
- Спыніць усе формы ціску на АГС, юрыстаў і праваабаронцаў, журналістаў і незалежныя СМІ, уключаючы інспіруемыя дзяржавай кампаніі, накіраваныя на дыскрэдытацыю гэтых груп у СМІ;
- Закрыць і знішчыць адзіную базу дадзеных МУС аб удзельніках несанкцыянаваных дэманстрацый (таксама вядомую як база даных БЕСпарадкі) і яе аналагі;
- Ухіліць заканадаўчыя магчымасці і практыку парушэння працы Інтэрнэту і блакаванні вэб-сайтаў без рашэнняў суда; і
- Спыніць злоўжыванне заканадаўствам па барацьбе з адмываннем грошай і фінансаваннем тэрарызму (AML/CTF) і следчымі паўнамоцтвамі для

абмежавання свабоды выказвання меркаванняў і свабоды думкі, а таксама для абмежавання доступу да фінансавання дабрачынных арганізацый, праваабарончых і гуманітарных арганізацый грамадзянскай супольнасці.

II. БЕЛАРУСЬ У ЛІЧБАХ

Асноўная інфармацыя

Насельніцтва: 9,200,617 (01.01.2023)³ | ВУП на душу насельніцтва: 6,424.152 долараў ЗША (2020)⁴ | Колькасць АГС: 20 прафсаюзаў; 2,544 грамадскіх асацыяцый (213 міжнародных, 668 нацыянальных і 1,663 мясцовых) на 01.01.2023; 227 фондаў на 01.01.2022;⁵ і невядомая колькасць прыватных устаноў, якія падпадаюць пад крытэры АГС. Гэты лік уключае некалькі сотняў АГС, для якіх рашэнне па ліквідацыі было прынятае на працягу 2022, але якія яшчэ не былі выдаленыя з рэестру юрыдычных асобаў і не прайшлі ўсе стадыі ліквідацыі. | АГС на 10 000 жыхароў: каля 3.5 | Рэгістрацыйны ўзнос для АГС: 18.5 бел. руб. для прыватных устаноў; 185 бел. руб. для мясцовых фондаў і мясцовых грамадскіх асацыяцый; 370 бел. руб. для нацыянальных і міжнародных грамадскіх асацыяцый і для нацыянальных і міжнародных фондаў (прыблізна 6 еўра/64 еўра/128 еўра). Час чакання рэгістрацыі - месяц для грамадскіх асацыяцый і фондаў і адзін дзень (на практыцы некалькі дзён) для ўстаноў. | Індэкс Свабоды ў свеце: 8/100 (не свабодна)⁶ | Сусветны Індэкс свабоды прэсы: 39.62 (153 з 180 краін).⁷

Краінавая ацэнка: 2.2 ↓
Заканадаўства: 2.7 ↓
Практыка: 1.7 ↓

Ацэнкі трапляюць у дыяпазон ад 1 да 7, дзе 1 – мінімальна магчымая ацэнка (вельмі неспрыяльнае – аўтарытарнае – асяроддзе), а 7 – максімальна магчымая (вельмі спрыяльнае асяроддзе).

Сферы	Агульная ацэнка	Заканадаўства	Практыка
Свабода асацыяцыі	2.3 ↓	2.8 ↓	1.8 ↓
Раўнапраўе	2.7	3.1 ↓	2.2 ↓
Доступ да фінансавання	2.2 ↓	2.4 ↓	2.0
Свабода мірных сходаў	1.5	1.9 ↓	1.2
Права на ўдзел у прыняцці рашэнняў	2.7	3.1 ↓	2.2

³ Нацыянальны статыстычны камітэт Рэспублікі Беларусь, https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/naselenie-i-migratsiya/naselenie/statisticheskie-izdaniya/index_67489/.

⁴ Сусветны банк, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=BY>.

⁵ Звесткі Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь па стане на 1 ліпеня 2020 года, https://minjust.gov.by/directions/compare_coverage/.

⁶ <https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-world/2022>.

⁷ <https://rsf.org/en/index>.

Свабода выказвання	1.9↓	2.4	1.3↓
Права на недатыкальнасць прыватнага жыцця	2.5↓	3.4↓	1.6↓
Абавязак дзяржавы па абароне	1.9↓	2.5↓	1.2↓
Дзяржаўная падтрымка	2.4	2.8	1.9
Супрацоўніцтва паміж АГС і савай	2.4	2.8	2.0
Лічбавыя правы	2.1↓	2.7↓	1.5↓

Стрэлкі паказваюць на пагаршэнне/паляпшэнне адносна адзнак мінулага года.

III. ВЫНІКІ

3.1 Свабода асацыяцыі

Агульная ацэнка: **2.3** / 7

Заканадаўства:
2.8 / 7

Практыка:
1.8 / 7

У 2022 годзе Беларусь працягнула распачату ў канцы 2020 года практыку літаральнай ліквідацыі свабоды асацыяцыі, у тым ліку права свабодна ствараць асацыяцыі, удзельнічаць у іх і свабодна пакідаць іх. Рэгістрацыя новых незалежных АГС практычна прыпыненая, больш за тысячу АГС знаходзяцца ў працэсе ліквідацыі або былі ліквідаваныя, на сябраў АГС аказваецца сталы ціск, так, напрыклад, дзясяткі прадстаўнікоў АГС былі зняволеныя.

У Беларусі іншаземцы па-ранейшаму заканадаўча абмежаваны ў магчымасцях стварэння асацыяцый. У краіне ўведзена і пачала прымяняцца на практыцы крымінальная адказнасць за арганізацыю і ўдзел у дзейнасці незарэгістраваных арганізацый. У той жа час прамое ўмяшанне дзяржавы ў дзейнасць АГС з'яўляецца звычайнай з'явай у Беларусі, у тым ліку на падставе выканання заканадаўства па AML/CTF і па барацьбе з экстрэмізмам і тэрарызмам.

Назіраецца празмернае ўмяшанне ў дзейнасць АГС, у тым ліку ў іх статутную дзейнасць, праграмы і праекты, якія рэалізуюцца. Офісы шматлікіх АГС былі апячатаныя, праваахоўныя органы канфіскавалі сродкі сувязі, кампутары, дакументы, а банкаўскія рахункі АГС былі заблакаваныя.

Многія беларускія АГС былі вымушаныя пакінуць краіну пад моцным ціскам і працягнуць сваю дзейнасць з-за мяжы, часта сутыкаючыся са спецыяльнымі абмежаваннямі і ў тых краінах, куды яны пераехалі. Запланаваныя папраўкі ў закон аб грамадскіх аб'яднаннях на 2023 год не вырашаюць асноўныя праблемы АГС, а толькі ўстараняюць некаторыя тэхнічныя цяжкасці.

Пагаршэнне паказчыкаў у гэтай сферы, зафіксаванае на ўзроўні закона і практыкі, звязанае з увядзеннем у дзеянне крымінальнай адказнасці за дзейнасць ад імя незарэгістраваных АГС і яе практычным ужываннем, у тым ліку ў дачыненні да АГС, масава ліквідаваных падчас кампаніі “чыстак” грамадскага сектара. Гэтая ліквідацыйная кампанія, якая распачалася ў 2021 годзе, працягнулася і нават узмацнілася ў 2022 годзе. Яна прывяла, між іншым, да знішчэння ўсіх незалежных прафсаюзаў і ліквідацыі прыватных адвакацкіх кантор як асаблівага тыпу АГС.

Стандарт I. Кожны можа свабодна ствараць, уступаць ці ўдзельнічаць у АГС

Права ствараць, далучацца да або ўдзельнічаць у дзейнасці АГС істотна абмежавана як на заканадаўчым узроўні, так і на ўзроўні практычнай рэалізацыі.

Сектар АГС у Беларусі складаецца з трох асноўных арганізацыйна-прававых форм: грамадскіх аб'яднанняў, фондаў і некамерцыйных устаноў. Апроч гэтых трох, існуюць і іншыя формы некамерцыйных арганізацый, у тым ліку дзяржаўныя. Для стварэння мясцовага грамадскага аб'яднання неабходна мінімум дзесяць грамадзян, для стварэння нацыянальнага аб'яднання — пяцьдзесят грамадзян, а для стварэння міжнароднага аб'яднання — дзесяць грамадзян Беларусі і тры замежныя грамадзяніны. Установа можа быць заснавана толькі адной асобай (юрыдычнай або фізічнай асобай), а фонд можа мець аднаго або некалькіх заснавальнікаў (юрыдычных або фізічных асоб).

Артыкул 36 Канстытуцыі Беларусі прадугледжвае права на свабоду аб'яднанняў. 27 лютага 2022 года адбыўся ўсенародны рэферэндум, паводле вынікаў якога былі ўнесены змяненні ў Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь. Папраўкі закранулі пытанне свабоды асацыяцыі, у прыватнасці, змянілася юрыдычная сутнасць паняцця свабоды асацыяцыі і аб'ём існуючых абмежаванняў на ўдзел у палітычных аб'яднаннях.

Да існуючай шырокай фармулёўкі "кожны мае права на асацыяцыю", якая адпавядае міжнародным стандартам, была дададзена фраза "рэалізацыя і задавальненне палітычных, сацыяльных, эканамічных, культурных і іншых інтарэсаў грамадзян", якая апісвае мэту стварэння асацыяцый (палітычных партый і іншых грамадскіх аб'яднанняў).

Гэта новае ўдакладненне мэты стварэння можа быць наўмысна выкарыстана для абмежавання права на свабоду асацыяцыі для ўсіх асоб, паколькі яно стварае перашкоды для стварэння асацыяцыі для іншых мэт (не "задавальненне інтарэсаў") або для абароны інтарэсаў іншых людзей (г.зн., не членаў асацыяцыі).

Версія Канстытуцыі, якая дзейнічала да 2022 года, прадугледжвала, што суддзі, супрацоўнікі пракуратуры і праваахоўных органаў, Камітэта дзяржаўнага кантролю, органаў бяспекі і ўзброеных сіл не могуць быць членамі палітычных партый і іншых аб'яднанняў, якія маюць палітычныя мэты. Аднак такім асобам у цэлым дазвалялася быць сябрамі грамадскіх аб'яднанняў, і закон не дакладна вызначаў, што ўяўляе сабой "аб'яднанне, якое мае палітычныя мэты", якое падлягае абмежаванням. Новая рэдакцыя Канстытуцыі змяніла характар гэтага

артыкула, выключыўшы забарону на сяброўства ў "грамадскіх аб'яднаннях, якія маюць палітычныя мэты", але пашырыла кола асоб, якія падпадаюць пад абмежаванне сяброўства ў палітычных партыях, уключыўшы ў яго працаўнікоў ваенізаваных арганізацый. Знята абмежаванне на членства кіраўніка дзяржавы ў грамадскіх аб'яднаннях; пакінута толькі абмежаванне на яго/яе ўдзел у палітычных партыях.

У Беларусі іншаземцам па-ранейшаму забаронена быць заснавальнікамі грамадскіх аб'яднанняў.⁸

22 студзеня 2022 года набыў моц закон, які аднаўляе крымінальную адказнасць за арганізацыю і ўдзел у дзейнасці арганізацый без дзяржаўнай рэгістрацыі (артыкул 193¹ КК, адменены ў ліпені 2019 года). Артыкул распаўсюджваецца на дзейнасць незарэгістраваных грамадскіх аб'яднанняў, у тым ліку палітычных партый і прафсаюзаў, рэлігійных арганізацый і фондаў.

Змест новага артыкула 193¹ практычна ідэнтычны Артыкулу, адмененага ў 2019 годзе, і ўключае тая ж пакаранні: грашовы штраф, або арышт на тэрмін да трох месяцаў, або пазбаўленне волі на тэрмін да двух гадоў. Адзіным адрозненнем абноўленага артыкула з'яўляецца дададзенае палажэнне аб тым, што ён не павінен прымяняцца ў выпадках, калі прымяняецца больш суровы Артыкул 423¹ КК аб невыкананні рашэнняў аб прыпыненні і ліквідацыі арганізацый, прызнаных "экстрэмісцкімі".

Вядомыя дзве крымінальныя справы, узбуджаныя па гэтым артыкуле: адна супраць аб'яднання, якое працягвала сваю дзейнасць пасля рашэння суда аб яго ліквідацыі, іншая – аб "ажыццяўленні дзейнасці грамадскага аб'яднання без рэгістрацыі пад выглядам камерцыйнай арганізацыі". У чэрвені 2022 года высветлілася, што крымінальная справа па артыкуле 193¹ узбуджана супраць Вольгі Вялічкі, былой кіраўніцы грамадскай дабрачыннай арганізацыі "Гродзенскі дзіцячы хоспіс", ліквідаванай у жніўні 2021 года (гэта ўжо трэцяя крымінальная справа супраць яе). Па дадзеных пракуратуры Гарадзенскай вобласці, "грамадскае аб'яднанне [...] функцыянавала пад дыстанцыйным кіраўніцтвам дырэктара, абвешчанага ў вышук у сувязі з абвінавачаннем у крадзяжы маёмасці АБА. Пры гэтым творчасць падапечных хоспіса, якія

⁸ <http://law.by/document/?guid=3871&p0=V19403254e>.

пакутуюць ад цяжкіх захворванняў, выкарыстоўвалася для маральнай падтрымкі асоб, асуджаных за ўчыненне наўмысных злачынстваў".⁹

Ёсць выпадкі папярэджання актывістаў аб забароне ўчынення дзеянняў, якія цягнуць адказнасць па артыкуле 193¹.

Закон "Аб грамадскіх аб'яднаннях" прадугледжвае дзяленне грамадскіх аб'яднанняў на тры тыпы па тэрыторыі іх дзейнасці: міжнародныя (якія дзейнічаюць на тэрыторыі Беларусі і іншых краін); нацыянальныя (якія дзейнічаюць на тэрыторыі Беларусі); і мясцовыя (якія дзейнічаюць на тэрыторыі адной або некалькіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных утварэнняў Беларусі). Закон патрабуе, каб статуты мясцовых грамадскіх аб'яднанняў змяшчалі ўказанне на тэрыторыю іх дзейнасці, і любая дзейнасць такіх арганізацый за межамі названай тэрыторыі лічыцца парушэннем.

Грамадзяне Беларусі падлягаюць прымусоваму сяброўству ў "праўрадавых" грамадскіх аб'яднаннях, вядомых як ГОНГА. У іх лік уваходзяць Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі (БРСМ), грамадскае аб'яднанне "Белая Русь", піянерская арганізацыя і прафсаюзы, якія ўваходзяць у Федэрацыю прафсаюзаў Беларусі. Існуе ціск на грамадзян з-за іх сяброўства ў АГС, а таксама на АГС, калі пэўныя грамадзяне з'яўляюцца іх сябрамі.

Стандарт II. Працэдура рэгістрацыі АГС як юрыдычнай асобы празрыстая, простая, хуткая і недарагая.

Працэдура рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў і фондаў дастаткова складаная, цяжкая і дарагая. Тэрмін рэгістрацыі складае адзін месяц і можа быць працягнуты шляхам прыпынення рэгістрацыі. Заканадаўства таксама дае дзяржаўным органам магчымасць дэ-факта адвольна адмовіць у рэгістрацыі па нязначных або непраўдападобных падставах. Этап рэгістрацыі ўключае ў сябе падрыхтоўку заяўнікам больш за дзесятак дакументаў з захаваннем шматлікіх абавязковых патрабаванняў, у тым ліку з выкарыстаннем спецыяльнага ўнікальнага шрыфта і правільнага памеру палёў. Рэгіструючыя органы не кансультуюць аб правільнасці дакументаў.¹⁰ У выніку, калі яны пасля выявяць якія-небудзь памылкі (няхай нават нязначныя) у заявчых дакументах АГС, яны будуць выкарыстоўваць іх у якасці

⁹ <https://prokuratura.gov.by/ru/media/novosti/nadzor-za-resheniyami-po-ugolovnym-i-grazhdanskim-delam/prodolzhali-rabotat-nesmotrya-na-reshenie-suda-o-likvidatsii-obedineniya-prokuratura-grodnenskoj-obl/>
<http://web.archive.org/web/20230605205702/https://prokuratura.gov.by/ru/media/novosti/nadzor-za-resheniyami-po-ugolovnym-i-grazhdanskim-delam/prodolzhali-rabotat-nesmotrya-na-reshenie-suda-o-likvidatsii-obedineniya-prokuratura-grodnenskoj-obl/>

¹⁰ <https://belarusdigest.com/story/setting-up-an-ngo-in-belarus-challenge-yourself/?pdf=1520>.

падставы для апраўдання сваёй адмовы ў рэгістрацыі арганізацыі. У далейшым, пасля ўстаранення ўсіх выяўленых недахопаў і паўторнай падачы таго ж комплекта дакументаў, рэгіструючы орган можа яшчэ раз адхіліць заяву па іншых падставах.

Сур'ёзнай праблемай для ўсіх форм АГС з'яўляецца патрабаванне да АГС, уключаючы мясцовыя філіялы, мець юрыдычны адрас у нежылым памяшканні ў якасці офіса. Прыватнае жылёе памяшканне не можа служыць юрыдычным адрасам АГС.

Суды ў Беларусі не з'яўляюцца незалежнымі і пры разглядзе заяў аб рэгістрацыі, а таксама іскаў аб ліквідацыі звычайна становяцца на бок органаў юстыцыі.

У сітуацыі масавай ліквідацыі АГС і масавых рэпрэсій пытанні рэгістрацыі незалежных АГС у цэлым становяцца менш актуальнымі. З кожным годам усё менш АГС падаюць заявы на рэгістрацыю, асабліва калі гаворка ідзе пра грамадскія аб'яднанні. Мелі месца выпадкі рэгістрацыі некалькіх новых некамерцыйных арганізацый, у тым ліку якія замяняюць раней прымусова ліквідаваныя. Існуе тэндэнцыя рэгістраваць камерцыйныя арганізацыі замест АГС.

У адрозненне ад папярэдніх гадоў, у 2022 годзе Мінюст не апублікаваў даныя аб агульнай колькасці фондаў, а таксама колькасць новых грамадскіх аб'яднанняў і фондаў, зарэгістраваных на працягу 2022 года.

Аднак няма сумневаў у тым, што агульная колькасць АГС у краіне скарацілася як мінімум на чвэрць; гэтая тэндэнцыя захоўваецца, і новыя арганізацыі рэгіструюцца рэдка. Пра гэта сведчаць нават бедныя афіцыйныя звесткі. Агульная колькасць зарэгістраваных АГС у Беларусі па стане на 1 студзеня 2023 года складае: 20 прафсаюзаў (мінус пяць у параўнанні з пачаткам папярэдняга года); 2544 грамадскія аб'яднанні (213 міжнародных, 668 нацыянальных і 1663 мясцовых); і невядомая колькасць фондаў і прыватных устаноў, якія адпавядаюць крытэрам АГС. У гэты лік увайшлі некалькі сотняў АГС, рашэнні аб ліквідацыі якіх былі прынятыя на працягу 2022 года, але якія яшчэ не выключаны з рэестра юрыдычных асоб і не прайшлі ўсе этапы ліквідацыі. Такім чынам, агульная колькасць грамадскіх аб'яднанняў у рэестры зменшылася на 434 арганізацыі. Больш за ўсё пацярпелі арганізацыі мясцовага ўзроўню, 303 такія арганізацыі былі ліквідаваны. Таксама знікла 117 арганізацый нацыянальнага ўзроўню, у той

час як міжнародны ўзровень пацярпеў найменш: было ліквідавана толькі 13 арганізацый.

У 2022 годзе была фактычна спынена практыка прамых тэлеканферэнцый АГС з Міністэрствам юстыцыі для абмеркавання палажэнняў і практыкі рэгістрацыі і дзейнасці АГС, якая шырока выкарыстоўвалася ў папярэднія гады. Апошняя тэлеканферэнцыя з магчымасцю атрымаць кансультацыю Міністэрства адбылася ў лютым і стала адзінай у 2022 годзе (у параўнанні з 12 такімі тэлеканферэнцыямі ў 2021 годзе і 11 у 2020 годзе).

Стандарт II. АГС могуць свабодна вызначаць свае мэты і дзейнасць і дзейнічаць як унутры, так і за межамі краіны, у якой яны былі створаны.

АГС не вольныя ў выбары сваіх мэтаў і вызначэнні сваёй дзейнасці, а таксама падвяргаюцца сур'ёзнаму ўмяшанню і нападкам на іх дзейнасць з боку дзяржаўных органаў. У Беларусі зафіксаваны беспрэцэдэнтныя масавыя пераследы, запалохванні і ціск на сябраў АГС, аж да прыцягнення іх да грамадзянскай і крымінальнай адказнасці. Рэпрэсіўны апарат дзяржавы задзейнічаны супраць усяго спектру АГС, якія ахопліваюць самыя разнастайныя сферы дзейнасці, як размешчаныя на ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, так і перамешчаныя за мяжу.

Нефармальныя арганізацыі сталі аб'ектамі пераследу па законах аб экстрэмізме і тэрарызме. Шырокае распаўсюджванне атрымала практыка аб'яўлення груп - экстрэмісцкімі фарміраваннямі (для гэтага не патрабуецца атрыманне судовых рашэнняў), актывістаў - кіраўнікамі і ўдзельнікамі экстрэмісцкіх фарміраванняў, інфармацыйных рэсурсаў — экстрэмісцкімі матэрыяламі. Напрыклад, Камітэт дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь (КДБ РБ) аб'явіў Фонд спартыўнай салідарнасці і Беларускі прафсаюз работнікаў радыёэлектроннай прамысловасці (РЭП) экстрэмісцкімі фарміраваннямі; першасная арганізацыя Беларускага незалежнага прафсаюза ТАА "Гродна Азот" прызнана судом экстрэмісцкай арганізацыяй; а сайты Саюза палякаў Беларусі, ВУ_help, Медыя Салідарнасць Беларусь, а таксама ініцыятыў Фонду беларускай салідарнасці (BYSOL) і іх публікацыі ў сацыяльных сетках (напрыклад, Telegram, Facebook, Укантакце, Instagram) былі ўключаныя ў Спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў. Уступленне ў арганізацыю, уключаную ў гэты спіс КДБ РБ, з'яўляецца злачынствам, якое караецца працяглым тэрмінам пазбаўлення волі, устаноўленым зменаў у артыкуле 361¹ КК РБ у 2021 годзе.

Адкрытае вядзенне праваабарончай дзейнасці ў краіне немагчымае. 18 і 19 студзеня 2022 года прайшлі ператрусы ў дамах кіраўніка і чатырох сябраў грамадскага аб'яднання «Магілёўскі праваабарончы цэнтр», якое на той момант было адзіным праваабарончым аб'яднаннем, якое засталася, з зарэгістраваным статусам. Абсталёванне і дакументы былі канфіскаваны, а кіраўнік арганізацыі дапытаны. У лютым арганізацыя была прымусова ліквідаваная. Сайт праваабарончай арганізацыі Human Constanta быў заблакаваны па распараджэнні пракурора Мінска. Паводле звестак Генпракуратуры, "на сайце ў адкрытым доступе была размешчана недакладная інфармацыя, накіраваная на распаўсюджванне дэструктыўных настрояў у грамадстве, падрыў аўтарытэту дзейнай улады і праваахоўнікаў". Міністэрства інфармацыі ўключыла Telegram-канал праваабарончага цэнтру "Вясна" ў рэспубліканскі спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў;¹¹ пазней у спіс быў дададзены яшчэ 21 інтэрнет-рэсурс гэтай арганізацыі.

6 мая быў вынесены прыгавор у выглядзе 3 гадоў дамашняга арышту па крымінальнай справе ў дачыненні да праваабаронцы, былой кіраўніцы і члена праўлення Грамадскага аб'яднання "Радзіслава" Вольгі Гарбуновой. У турме застаюцца праваабаронцы: Алесь Бяляцкі (лаўрэат Нобелеўскай прэміі міру 2022 года, старшыня праваабарончага цэнтру "Вясна")¹², Валянцін Стэфановіч (сябра рады Праваабарончага цэнтру "Вясна", віцэ-прэзідэнт Міжнароднай федэрацыі правоў чалавека), Уладзімір Лабковіч (юрыст і каардынатар кампаніі "Праваабаронцы за свабодныя выбары"), Марыя "Марфа" Рабкова (каардынатар валанцёрскай службы ПЦ "Вясна"), Андрэй Чапюк (валанцёр ПЦ "Вясна") і Леанід Судаленка (кіраўнік гомельскай філіі ПЦ "Вясна"). 6 верасня Марфу Рабкову прыгаварылі да 15 гадоў калоніі строгага рэжыму¹³, а Андрэя Чапюка да шасці гадоў калоніі.

Праваабаронцаў, якія засталіся ў Беларусі, неаднаразова падвяргалі вобыскам, адміністрацыйным штрафам і арыштам.

У 2022 годзе прафсаюзы аказаліся пад моцным ціскам. Праводзіліся неаднаразовыя адміністрацыйныя затрыманні прафсаюзных актывістаў і ператрусы ў іх дамах. Напрыклад, тэрмін адміністрацыйнага затрымання старшыні незалежнага прафсаюза "Нафтан" Вольгі Брыцікавай склаў 75 сутак. 19

¹¹ <http://mininform.gov.by/documents/respublikanskiy-spisok-ekstremistskikh-materialov/>.

¹² <https://www.bbc.com/news/world-europe-64833756>.

¹³ Вясноўцам Марфе – 15 гадоў калоніі, Андрэю – 6: агучаныя прысуды адразу дзесяці палітвязням - by the Human Rights Center "Viasna"

красавіка беспрэцэдэнтная хваля ператрусаў прайшла ў офісах і кватэрах лідэраў і актывістаў беларускіх незалежных прафсаюзаў. У выніку ператрусаў былі канфіскаваныя персанальныя кампутары, флэш-карты, асабістыя дакументы, пашпарты, банкаўскія карты, якія належаць, у тым ліку, членам сем'яў прафсаюзных актывістаў, сім-карты, прафсаюзныя сцягі, лічбавыя прылады і прафсаюзныя дакументы. З 19 па 21 красавіка былі затрыманы больш за 20 прадстаўнікоў незалежнага прафсаюзнага руху Беларусі. Па стане на канец 2022 года сама меней 16 лідэраў і актывістаў беларускіх незалежных прафсаюзаў працягвалі знаходзіцца пад вартай.

Па выніках іскаў Генпракуратуры Вярхоўны суд вынес рашэнні аб спыненні дзейнасці РЭП, Свабоднага прафсаюза Беларускага, Свабоднага прафсаюза металістаў, Беларускага незалежнага прафсаюза гарнякоў, хімікаў, нафтавікоў, нафтаперапрацоўшчыкаў, энергетыкаў, транспартнікаў, будаўнікоў і іншых работнікаў (БНП), а таксама (БКДП).

19 мая, напярэдадні ліквідацыі, Генпракуратура запатрабавала ад Беларускага незалежнага прафсаюза прадставіць спіс дакументаў, у тым ліку звесткі пра ўсіх сябраў прафсаюза. Аналагічныя запыты былі накіраваныя і іншым арганізацыям-сябрам БКДП. У доўгатэрміновай перспектыве гэта можа стварыць прававыя падставы для пераследу тысяч людзей, якія з'яўляліся членамі гэтых прафсаюзаў, калі іх будуць разглядаць як экстрэмісцкія арганізацыі або экстрэмісцкія фармаванні.

Пад вартай знаходзяцца і іншыя прадстаўнікі АГС: Анджэй Пачобут (член Саюза палякаў), Таццяна Кузіна (член савета і сузаснавальнік школы маладых менеджэраў дзяржаўнага кіравання SYMPA і эксперт даследчага праекта Vipart), Павел Белавус (культурны дзеяч і заснавальнік "Арт-Сядзібы") і Уладзімір Мацкевіч (заснавальнік Лятучага ўніверсітэта). 31 жніўня 2022 года гродзенскі актывіст Павел Мажэйка быў затрыманы і змешчаны ў СІЗА. Ён узначальваў установу "Цэнтр гарадскога жыцця", якая была ліквідавана ў 2021 годзе па іску пракуратуры Гродзенскай вобласці. Супраць яго ўзбуджана крымінальная справа.

Грамадскія аб'яднанні пазбаўлены права самастойна ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць і абавязаны стварыць для гэтага асобную камерцыйную юрыдычную асобу.

Закон не абавязвае АГС каардынаваць сваю дзейнасць з дзяржаўнай палітыкай і адміністрацыяй; уладам дэ-юрэ забаронена ўмешвацца ва ўнутраную дзейнасць АГС. Аднак на практыцы шырокія паўнамоцтвы рэгіструючых органаў па кантролі за АГС і асабліва абмежавальныя меры па атрыманні замежнага фінансавання змушаюць АГС каардынаваць свае планы і дзейнасць з дзяржаўнымі органамі. Закон прадугледжвае, што мэты любога замежнага фінансавання, якое атрымліваецца АГС, павінны адпавядаць дзяржаўным прыярытэтам, калі АГС жадае быць вызваленай ад падаткаў на замежнае фінансаванне. У 2021 годзе спіс магчымых мэт АГС для атрымання замежнага фінансавання быў дадаткова скарачаны, як і абмежаваны спіс мэт для прыцягнення ўнутранага фінансавання.

Дзяржаўныя органы стварылі перашкоды ажыццяўленню мерапрыемстваў, накіраваных на аказанне дапамогі ахвярам парушэння правоў чалавека. Сярод іншых метадаў гэта адбываецца праз забарону ўладамі збору сродкаў на гэтыя мэты. Крымінальныя справы па абвінавачанні ў “фінансаванні экстрэмізму” ўзбуджаныя супраць тых, хто аказваў адрасную фінансавую падтрымку з-за мяжы ці ўнутры Беларусі беларусам, якія пацярпелі ад жорсткасці праваахоўных органаў, збіванняў і катаванняў. Напрыклад, у лютым 2022 года Камітэт дзяржкантролю ўзбудзіў яшчэ адну крымінальную справу аб фінансаванні экстрэмісцкай дзейнасці (па артыкуле 361² КК) супраць Андрэя Стрыжака і Аляксея Лявончыка, заснавальнікаў ініцыятыў BY SOL і BY_help, а таксама “іншых асоб, якія бралі ўдзел у іх фінансаванні”.¹⁴

Стандарт IV. Любыя накладаныя санкцыі з'яўляюцца яснымі, адпавядаюць прынцыпу прапарцыянасці і з'яўляюцца найменш інтрузіўным сродкам дасягнення жаданай мэты.

Адпаведным заканадаўствам прадугледжаны шырокі спектр санкцый у дачыненні да грамадскіх аб'яднанняў: папярэджання, спыненне іх дзейнасці на пэўны тэрмін, ліквідацыя па рашэнні суда па накіраванні Мініюста.

Прымусовая ліквідацыя АГС шырока практыкуецца пачынаючы з 2021 года. Па стане на канец 2022 года 757 АГС або знаходзіліся ў стадыі прымусовай ліквідацыі, або ўжо ліквідаваны.¹⁵ За два гады (2021-2022) не менш як 416 арганізацый прынялі рашэнне аб самаліквідацыі, у тым ліку прымусова. Такім чынам, страты арганізацый у грамадскім сектары Беларусі складаюць ужо не менш за 1173 АГС з

¹⁴ https://t.me/kgk_oficial/580.

¹⁵ <https://www.lawtrend.org/liquidation-nko>.

поствыбарчага перыяду 2020 года (грамадскіх аб'яднанняў, прафсаюзаў, фондаў, няўрадавых арганізацый і асацыяцый (саюзаў) юрыдычных асоб).¹⁶

Што тычыцца арганізацыйна-прававых формаў гэтых АГС, то рашэнні аб прымусовай ці добраахвотнай ліквідацыі закранулі: грамадскія аб'яднанні (вядома 515 іскаў аб ліквідацыі, яшчэ 280 грамадскіх аб'яднанняў прынялі рашэнне аб самаліквідацыі), фонды, якія могуць быць ліквідаваны толькі ў судовым парадку (46 іскаў аб ліквідацыі пададзена рэгіструючымі органамі і 23 - іх заснавальнікамі), установы (184 рашэнні суда або рэгіструючых органаў аб прымусовай ліквідацыі і 97 рашэнняў аб самаліквідацыі), аб'яднання юрыдычных асоб (8 рашэнняў аб прымусовай ліквідацыі, 16 рашэнняў аб самаліквідацыі) і прафсаюзы (4 рашэнні аб прымусовай ліквідацыі).

У цэлым сектар АГС страціў за паўтара года больш за трэць сваіх арганізацый і вярнуўся на ўзровень пачатку 2000-х гадоў па колькасці грамадскіх аб'яднанняў (2000-2500 грамадскіх аб'яднанняў).

Урад праводзіць палітыку разбурэння інстытуцыйнай формы АГС. Судовыя слуханні па пытанні аб ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў, найперш нацыянальнага і міжнароднага статусу, а таксама мясцовых аб'яднанняў, фондаў і прадстаўніцтваў замежных некамерцыйных арганізацый адбываюцца на пастаяннай аснове.

Таксама назіраецца тэндэнцыя, калі ўлады, перш за ўсё мясцовыя, прымушаюць некамерцыйныя арганізацыі да прыняцця рашэння аб самаліквідацыі.¹⁷

Самымі распаўсюджанымі афіцыйнымі падставамі¹⁸ для прымусовай ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў з'яўляюцца:

- 1) Парушэнне патрабаванняў да справаздачнасці.** Парушэнні могуць заключацца ў нязначных недакладнасцях у прадстаўленай справаздачнасці, непублікацыі прадстаўленай справаздачнасці самім рэгіструючым органам у сувязі з прадстаўленнем справаздачнасці ў неўстаноўленай форме (нават калі форма такой справаздачнасці ў заканадаўстве не вызначана) ці нязначнае незахаванне тэрмінаў прадастаўлення такіх справаздач; і

¹⁶ <https://www.lawtrend.org/english/freedom-of-association-and-legal-environment-for-civil-society-organisations>.

¹⁷ <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1YExGoYVjKMbx4FTnT-7VY8ScY1J6IKXlrWOjuPvS-Cg/edit#gid=0>.

¹⁸ <https://www.lawtrend.org/english/freedom-of-association-and-legal-environment-for-civil-society-organisations>.

2) Непрадстаўленне дакументаў па патрабаванні рэгіструючага органа пры правядзенні праверкі. Пры гэтым многія арганізацыі не мелі магчымасці прадставіць такія дакументы з-за іх канфіскацыі пры вобшуках, закрыцця офісаў або ўстанаўлення вельмі сціслых тэрмінаў падачы дакументаў у вялікіх аб'ёмах.

Распаўсюджанымі прычынамі ліквідацыі таксама з'яўляюцца парушэнне патрабаванняў аб юрыдычным адрасе і неліквідацыя парушэнняў, якія паслужылі падставай для папярэдніх пісьмовых папярэджанняў.

На фоне гэтых фармальных прычынаў асабліва вылучаюцца прычыны ліквідацыі, не характэрныя для ранейшай практыкі ліквідацыі АГС у Беларусі. Да такіх прычын адносяцца ўказанні ці заявы праваахоўных органаў аб тым, што арганізацыя займаецца экстрэмісцкай ці іншай незаконнай дзейнасцю. Гэтыя заявы неабгрунтавана прымаюцца як неабвержныя доказы ў кожным канкрэтным выпадку. У шэрагу судовых спраў аб ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў па аналагічных падставах у судовых дакументах сустракаюцца памятка з паметкай "для службовага карыстання", інфармацыя ў якіх недаступная ліквідаваным грамадскім аб'яднанням і іх прадстаўнікам у судзе. Такія справы суды задавальняюць, выкарыстоўваючы ў якасці дастатковых доказаў ліквідацыі арганізацыі ў рамках грамадзянскага працэсу вытрымкі з крымінальных спраў, якія яшчэ не перададзены ў суд.

На практыцы не вядома ніводнага выпадку, калі б суды ўсталі на бок грамадскага аб'яднання і не задаволілі б патрабаванні аб ліквідацыі, вылучаныя рэгіструючым органам. Нацыянальныя і міжнародныя грамадскія аб'яднанні і фонды пазбаўлены права абскарджання рашэнняў суда аб ліквідацыі ў сувязі з тым, што першай апеяцыйнай інстанцыяй па гэтай катэгорыі спраў з'яўляецца Вярхоўны суд, рашэнні якога ўступаюць у сілу неадкладна і не падлягаюць абскарджанню.

У адрозненне ад грамадскіх аб'яднанняў, пераважная большасць прымусова ліквідуемых устаноў ліквідуецца па спрошчанай сістэме, без рашэння суда, проста па распараджэнні праваахоўных ці падатковых органаў.

Стандарт V. Дзяржава не ўмешваецца ва ўнутраныя справы і дзейнасць АГС.

Артыкул 6 Закона Рэспублікі Беларусь забараняе ўмяшанне дзяржаўных органаў і службовых асоб у дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў, за выключэннем выпадкаў, прадугледжаных законам. Аднак умяшанне ва ўнутраныя справы АГС з боку дзяржаўных органаў з'яўляецца распаўсюджанай практыкай. У той жа час

артыкул 194 КК прадугледжае адказнасць за перашкоды законнай дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў або ўмяшанне ў іх законную дзейнасць, што пацягнула істотнае парушэнне іх правоў і законных інтарэсаў, у выглядзе штрафу або пазбаўлення волі, права займаць пэўныя пасады або займацца пэўнай дзейнасцю, або папраўчых работ, тэрмінам да двух гадоў. Аднак выпадкі пераследу па гэтым артыкуле на практыцы невядомыя.

Умяшанне ва ўнутраныя справы АГС прымае розныя формы: праслухоўванне тэлефонаў і офісаў, ператрусы і адабранне абсталявання і дакументаў, праверкі фінансавых і праваахоўных органаў, запыты інфармацыі, прымус да ўзгаднення адукацыйных праграм і зместу мерапрыемстваў, змене кіраўніцтва арганізацый, выклік сябраў АГС на допыты і гутаркі, запалохванне. Улады актыўна выкарыстоўваюць існуючыя міжнародныя падыходы, накіраваныя на рэалізацыю механізмаў Групы распрацоўкі фінансавых мер барацьбы з адмываннем грошай (FATF), барацьбы з экстрэмізмам і тэрарызмам для ўмяшання ў дзейнасць АГС.

Па дзяржаўных ацэнках, тэрарыстычная пагроза ў Беларусі перастала быць толькі тэрарэтычнай. Калі верыць уладам, у 2020–2022 гадах у Беларусі адбылася сапраўдная ўспышка ўнутранага тэрарызму, якая ўключае дзясяткі тэрарыстычных актаў (або актаў фінансавання тэрарызму), падбухторванні да тэрарызму, тэрактаў, спроб дзяржаўных пераваротаў, а Беларуская чыгунка стала аб'ектам дыверсій, інспіраваных з-за мяжы беларускімі апазіцыйнымі цэнтрамі. Упершыню некалькі чалавек былі асуджаныя за тэрарызм, узбуджаны крымінальныя справы аб тэрарызме. Дзясяткі грамадзян фігуруюць у афіцыйных спісах асоб, якія маюць дачыненне да тэрарыстычнай дзейнасці, якія публікуюцца КДБ РБ, а іх банкаўскія рахункі заблакаваныя. Асобы, уключаныя ў пералік асоб, якія маюць дачыненне да тэрарыстычнай дзейнасці і якія ўтрымліваюцца пад вартай, пазбаўлены права на атрыманне грашовых пераводаў.

У жніўні 2022 года перад семінарам па абмене досведам па процідзеянні фінансаванню тэрарызму ў НКА "Ацэнка рызык сектара некамерцыйных арганізацый" дырэктар Дэпартамента фінансавага маніторынгу Камітэта дзяржаўнага кантролю заявіў, што ў найбліжэйшай будучыні ў Беларусі правядуць нацыянальную ацэнку рызык у сферы AML/CTF і распрацуюць рашэнні па аптымізацыі кантролю над АГС ¹⁹.

¹⁹ <https://www.belta.by/society/view/belarus-obmenjaetsja-opytom-borby-s-finansirovaniem-terrorizma-cherez-nko-so-stranami-sng-517809-2022/>.

Многія беларускія АГС былі вымушаны прыняць рашэнне аб пераездзе за мяжу па меркаваннях бяспекі ў святле вельмі неспрыяльнай абстаноўкі ў Беларусі, а таксама для працягу сваёй дзейнасці і місіі (найбольш папулярнымі краінамі для АГС, якія рэлацыраваліся, з'яўляюцца Грузія, Украіна, Літва і Польшча). Аднак на арганізацыі, якія рэлацыраваліся, працягвае аказвацца ціск, у тым ліку адкрыццём крымінальных спраў і фінансавымі расследаваннямі. У ліпені 2022 года ў Крымінальна-працэсуальны кодэкс было ўведзена паняцце "асаблівай вытворчасці", якое дазваляе ўзбуджаць крымінальную справу ў дачыненні да абвінавачанага, які знаходзіцца за межамі Рэспублікі Беларусь. Адмысловая вытворчасць узбуджаная ў дачыненні да адміністратараў Telegram-канала "Чорная кніга Беларусі", прызнанага экстрэмісцкім фармаваннем, праваабаронцы праваабарончага цэнтра "Вясна" Зміцера Салаўёва і кіраўнікоў Беларускага фонду спартовай салідарнасці.

1 ліпеня 2023 года ўступілі ў сілу змяненні ў Закон "Аб фізічнай культуры і спорце" (прынятыя 19 ліпеня 2022 года), якія ўстанаўліваюць абавязковую дзяржаўную акрэдытацыю арганізацый для атрымання права займацца развіццём спорту, што закранула інтарэсы чвэрці ўсіх грамадскіх аб'яднанняў, якія існуюць у Беларусі. Праект таксама прадугледжвае ўвядзенне справаздачнасці спартыўных федэрацый перад Нацыянальным алімпійскім камітэтам.²⁰

Рэкамендацыі датычна Сферы 1:

- Адмяніць забарону на дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў без рэгістрацыі, замацаваць гэта ў Законе "Аб грамадскіх аб'яднаннях" і адмяніць крымінальную адказнасць за стварэнне і ўдзел у дзейнасці незарэгістраванай арганізацыі (арт. 193¹ КК);
- Спыніць практыку прымусовай ліквідацыі АГС, адмяніць усе рашэнні судаў і мясцовых органаў улады аб прымусовай ліквідацыі АГС, прынятыя ў 2020-2022 гадах;
- Замацаваць у заканадаўстве празрыстыя і дакладныя падставы для прыняцця рашэння аб ліквідацыі НКА ў судовым парадку, напрыклад, у сувязі з ажыццяўленнем дзейнасці, прама забароненай Канстытуцыяй або законам;

²⁰ Pravo.by, <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2022/july/70929/>.

- Вызваліць усіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі ²¹, перагледзець і адмяніць усе вынесеныя ім прысуды і закрыць адкрытыя на іх справы, выплаціць адэкватную кампенсацыю ўсім палітычным зняволеным, закрыць усе палітычна матываваныя крымінальныя справы;
- Спыніць практыку ўмяшання дзяржаўных органаў ва ўнутраныя справы АГС як на этапе іх стварэння, так і падчас іх дзейнасці;
- Прыцягваць да адказнасці асоб, якія ўмешваюцца ў дзейнасць АГС, у адпаведнасці з заканадаўча ўстаноўленымі нормамаі;
- Выкараніць практыку неправамернага выкарыстання заканадаўства аб экстрэмізме і тэрарызме ў мэтах аказання ціску і пераследу прадстаўнікоў АГС, а таксама неабгрунтаванага ўключэння іх у спісы асоб, якія займаюцца экстрэмісцкай і тэрарыстычнай дзейнасцю;
- Адмяніць Закон "Аб супрацьдзеянні экстрэмізму" і ўсе прынятыя ў адпаведнасці з ім падзаконныя акты, у тым ліку пералік экстрэмісцкіх фарміраванняў;
- Дазволіць замежным грамадзянам выступаць заснавальнікамі грамадскіх аб'яднанняў;
- Увесці паведамляльны парадак рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў і фондаў; і
- Увесці дакладны спіс істотных падстаў для адмовы ў рэгістрацыі АГС (напрыклад, мэты, прадугледжаныя яе статутам, якія наўпрост забаронены законам, такія, як, ваенная прапаганда).

3.2 Раўнапраўе

Агульная ацэнка: **2.7/7**

Заканадаўства:
3.1/7

Практыка:
2.2/7

АГС падвяргаюцца няроўнаму абыходжанню з боку ўрада ў параўнанні з камерцыйнымі арганізацыямі. Раўнапраўе адсутнічае і ўнутры грамадзянскага сектара,

²¹List of current political prisoners from Viasna Human Rights Center and guidelines on the definition of a political prisoner.

што адлюстравана ў ацэнцы гэтай сферы. Змяненні ў гэтай сферы абумоўлены агульнай грамадска-палітычнай сітуацыяй і палітыкай дзяржавы, накіраванай на дыскрэдытацыю АГС. Умовы для рэгістрацыі і дзейнасці камерцыйных арганізацый з'яўляюцца больш спрыяльнымі, чым для АГС. Пры гэтым ахвярамі палітыкі рэпрэсій (закрыцця, штрафы, крымінальны пераслед) становяцца як АГС, так і камерцыйныя арганізацыі, якія выказваюць нязгоду з існуючым рэжымам. Асаблівыя ўмовы створаны толькі для канкрэтных АГС, найперш праўрадавых. Дэ-факта найбольш прыкметным фактарам няроўнасці для беларускіх АГС з'яўляецца разрыў паміж арганізацыямі, якія пераехалі за мяжу ў краіны з больш дружалюбным да АГС палітычным і прававым рэжымам, і тымі, якія засталіся ў Беларусі і чый асноўны цэнтр дзейнасці знаходзіцца ўнутры краіны (г.зн. - іх цэнтр прыняцця рашэнняў, асноўная мэтавая група, зарэгістраваная юрыдычная асоба, маёмасць, крыніцы фінансавання). Аднак гэты аналіз не ўлічвае гэты фактар, і прадметам дадзенага агляду застаецца асяроддзе АГС унутры краіны.

Стандарт I. Дзяржава дае АГС такія ж умовы, як і камерцыйным арганізацыям.

Закон не забяспечвае для АГС і камерцыйных арганізацый роўныя ўмовы. На заканадаўчым узроўні камерцыйным арганізацыям прадастаўлены лепшыя ўмовы рэгістрацыі, у тым ліку больш кароткія тэрміны прыняцця рашэння аб рэгістрацыі, дакладныя падставы для прыняцця рашэння аб адмове ў рэгістрацыі, меншы памер дзяржаўнай пошліны за рэгістрацыю. Толькі да самай простага формы АГС (установы) заканадаўства ўстанаўлівае тыя ж патрабаванні, што і камерцыйным арганізацыям. Аднак з-за грамадска-палітычнай сітуацыі ў краіне незалежных устаноў, якія падалі б дакументы на рэгістрацыю, вельмі мала. На практыцы пры рэгістрацыі такія ўстановы сутыкаюцца са значна большымі перашкодамі, чым камерцыйныя арганізацыі. Перашкоды ствараюцца і на этапе ўзгаднення назваў устаноў. Па законе такія назвы павінны ўказваць на характар дзейнасці, якая ажыццяўляецца арганізацыяй. Патрабаванні да гэтага на заканадаўчым узроўні не вызначаны, аднак гэта дазваляе адмовіцца ад зацвярджэння любой прапанаванай назвы, абгрунтоўваючы гэта меркаванай адсутнасцю ў ім характару дзейнасці.

Грамадскім аб'яднанням забаронена самастойна ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць і з гэтай прычыны яны не маюць доступу да дзяржаўных закупаў.

Сур'ёзнай праблемай для АГС у форме устаноў і фондаў з'яўляецца патрабаванне заканадаўства мець у сваім штаце бухгалтара або заключаць дамовы на аўтсорсінгавае бухгалтарскае абслугоўванне, нават калі яны не вядуць сур'ёзнай фінансавай дзейнасці (для параўнання, невялікія камерцыйныя арганізацыі са

статусам “мікраарганізацыі” карыстаюцца спрощаным парадкам бухгалтарскага ўліку).

У выніку, як і з-за агульнай практыкі дзяржаўных рэпрэсій у дачыненні да АГС, лягчэй стварыць і дзейнічаць у форме камерцыйнай арганізацыі, чым у форме АГС, для вядзення пэўных відаў грамадска-карыснай дзейнасці, нават калі яе заснавальнікі не маюць мэты атрымання прыбытку. Гэта адбываецца нягледзячы на тое, што беларускае заканадаўства не прадугледжвае паняцця “сацыяльнае прадпрымальніцтва”. У 2022 годзе ў Беларусі сталі частымі выпадкі стварэння камерцыйных арганізацый замест некамерцыйных, нават калі мэты не з’яўляюцца атрыманнем прыбытку.

Пры ўстанаўленні льгот для шырокага кола юрыдычных асоб заканадаўства выкарыстоўвае такія тэрміны, як “камерцыйныя арганізацыі”, што выключае АГС з ліку атрымальнікаў такіх ільгот. Некаторыя нормы не могуць быць прыменены да АГС з-за такога падыходу (напрыклад, працедура змены ўласніка ўстановы застаецца не вызначанай у заканадаўстве і з-за гэтага немагчыма на практыцы).

Стандарт II. Дзяржава дае аднолькавыя ўмовы ўсім АГС у пытаннях іх стварэння, рэгістрацыі і дзейнасці.

Заканадаўствам прымяняецца механізм адраснага прадастаўлення льгот. У краіне дзейнічае сістэма прадастаўлення фінансавых, падатковых і іншых ільгот або канкрэтным арганізацыям, або арганізацыям па пэўных пераліках. Напрыклад, ёсць спіс АГС, якія карыстаюцца льготамі пры арэндзе памяшканняў, якія знаходзяцца ў дзяржаўнай уласнасці, - гэты спіс зацвярджаецца ўрадам па прапанове міністэрстваў. У сакавіку 2022 года ўступіла ў сілу пастанова Савета Міністраў, паводле якой гэты спіс быў скарачаны ўсяго да 23 грамадскіх аб’яднанняў (да ўступлення ў сілу гэтай пастановы арэндныя льготы даваліся 103 АГС; калі Загад быў прыняты ў 2010 годзе, ільготамі карысталіся каля 500 АГС, а да ўвядзення спісу права на гэтую льготу мелі ўсе грамадскія аб’яднанні). У Падатковым кодэксе прама пералічана каля дваццаці АГС, аказанне спонсарскай дапамогі якім забяспечвае падатковыя льготы беларускім суб’ектам гаспадарання. Дапамога любой іншай арганізацыі можа быць аказана суб’ектам гаспадарання толькі за кошт прыбытку пасля выплаты падаткаў і не цягне за сабой ніякіх падатковых вылікаў.

Дзяржава стварыла спрыяльныя ўмовы для невялікай колькасці праўрадавых АГС як на ўзроўні прававога рэгулявання, так і на ўзроўні яго практычнага

прымянення, дыскрымінауючы пры гэтым іншыя АГС. У працэсе прыняцця рашэнняў удзельнічаюць толькі праўрадавыя АГС. Напрыклад, толькі шэсць з 36 членаў Канстытуцыйнай камісіі, якая працавала над папраўкамі ў Канстытуцыю 2022 года, прадстаўлялі НКА, а іх дзейнасць была поўнасьцю накіравана на падтрымку дзяржаўнай ідэалогіі. Пры гэтым адна з гэтых арганізацый дзейнічае без рэгістрацыі (нягледзячы на тое, што сябры незалежных АГС падвяргаюцца пераследу за ўдзел у незарэгістраваных арганізацыях).

У жніўні 2022 года прэзідэнт Лукашэнка аб'явіў аб стварэнні адзінага нацыянальнага фонду, які будзе займацца дабрачыннасцю і заменіць ліквідаваныя ў 2021-2022 гадах АГС.²²

Палітыка дзяржавы накіравана на: (i) знішчэнне актыўных АГС у любой сферы дзейнасці; (ii) дыскрэдытацыю АГС у вачах грамадскасці, у тым ліку ў параўнанні з іншымі існуючымі структурамі і арганізацыямі; і (iii) падкрэсленне ролі канкрэтных прадзяржаўных арганізацый як носьбітаў каштоўнасцей беларускай дзяржавы і грамадства.

Дыскрэдытацыя АГС адбываецца як на ўзроўні заяваў "вышэйшай улады", так і ў дзяржаўных СМІ. У дзяржаўных СМІ, перш за ўсё на агульнанацыянальным узроўні, увесь час з'яўляецца інфармацыя, накіраваная на дыскрэдытацыю канкрэтных АГС, асобных сяброў ці актывістаў гэтых АГС і грамадзянскай супольнасці ў цэлым. Афіцыйныя заявы і сродкі масавай інфармацыі таксама падкрэсліваюць ролю канкрэтных праўрадавых арганізацый як сапраўдных АГС.

Як і ва ўсе папярэднія гады, прамое эксклюзіўнае дзяржаўнае фінансаванне БРСМ (ГОНГА) прадугледжана законам аб дзяржбюджэце на 2022 год (як і на 2023 год) у асобным артыкуле. Закон "Аб рэспубліканскім бюджэце на 2022 год", прапанаваны Міністэрствам фінансаў і прыняты Палатай прадстаўнікоў, устанавіў прамую субсідыю з дзяржаўнага бюджэту для БРСМ у памеры больш за 10 млн бел. руб. (амаль 3,9 млн еўра), што азначае павелічэнне субсідыі амаль на 10 працэнтаў у параўнанні з папярэднімі годамі. Закон аб бюджэце на 2023 год (прыняты ў снежні 2022 года) яшчэ больш павялічыў аб'ём прамого бюджэтнага фінансавання гэтай ГОНГА да больш за 11,7 млн бел. руб. (амаль 4,3 млн еўра). Акрамя таго, такія ГОНГА, як БРСМ, не адчуваюць недахопу ў сродках з

²² <https://www.belta.by/president/view/v-belarusi-planirujut-sozdat-natsionalnyj-fond-pod-patronatom-prezidenta-519956-2022/>.

недзяржаўных крыніц, такіх, як камерцыйныя прадпрыемствы - такія ахвяраванні добразычліва ўспрымаюцца мясцовымі ўладамі.

У 2022 і 2023 гадах толькі з рэспубліканскага бюджэту (без уліку мясцовых бюджэтаў) па спецыяльных асобных артыкулах бюджэту ажыццяўлялася наступнае дзяржаўнае фінансаванне:

Табліца 1: Дзяржаўнае фінансаванне з рэспубліканскага бюджэту

Назва	Сума ў рэспубліканскім бюджэце на 2022 (BYN)	Сума ў еўра (курс на 31/12/2022)	Рост у законе аб бюджэце на 2023 (бел.руб.) (%)
Грамадскае аб'яднанне "Саюз пісьменнікаў Беларусі"	479,546	164,475	+65,889 (+14%)
Рэспубліканскае дзяржаўнае грамадскае аб'яднанне "Беларускае рэспубліканскае таварыства развіцця воднага транспарту і бяспекі пасажыраў"	96,099	32,960	+14,773 (+15%)
Рэспубліканскае дзяржаўнае грамадскае аб'яднанне "Беларускае фізкультурна-спартыўнае таварыства "Дынама"	8,416,658	2,886,767	+2,270,947 (+27%)
Грамадскае аб'яднанне "Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі"	10,088,059	3,460,028	+1,682,729 (+16.7%)
Рэспубліканскае дзяржаўнае грамадскае аб'яднанне "Добраахвотнае таварыства садзейнічання арміі, авіяцыі і флоту Рэспублікі Беларусь"	9,943,445	3,410,428	+1,291,312 (+13%)

Акрамя таго, законам аб бюджэце прадугледжана, што атрымліваць сродкі з рэспубліканскага бюджэту па рашэнню Прэзідэнта могуць выключна дзяржаўныя грамадскія аб'яднанні. Падобны падыход у заканадаўстве і на практыцы зусім несумяшчальны з прынцыпамі роўнасці арганізацый у доступе да дзяржаўных рэсурсаў.

Яшчэ большая няроўнасць АГС па ступені іх лаяльнасці да дзяржавы закладзена ў праекце Закона "Аб асновах грамадзянскай супольнасці", які плануецца прыняць у 2023 годзе. Законапраект не ўносіць ніякіх змен у існуючыя працэдуры

стварэння, функцыянавання, фінансавання або ліквідацыі НКА.²³ У той жа час ён уводзіць іерархію і няроўнасць паміж арганізацыямі, дапускаючы для некаторых асаблівых формы ўзаемадзеяння з дзяржорганами.²⁴

У цэлым у Беларусі маштаб рэальнага доступу да рэалізацыі правоў грамадзян (у тым ліку магчымасці рэалізацыі права на свабоду асацыяцыі, якая вымяраецца паказчыкамі, выкладзенымі ў CSO Meter) залежыць ад лаяльнасці існуючаму рэжыму, адсутнасці адкрыта выяўленых апазіцыйных поглядаў, або прадэмакратычнай самаідэнтыфікацыі. Праверкі лаяльнасці, прыватнага жыцця і сацыяльных сувязяў, крыніц інфармацыі і асабістых кантактаў часта складаюць аснову для практычных рашэнняў аб санкцыях, рэпрэсіях ці, з іншага боку, аб прадастаўленні прэферэнцый ці падтрымкі.

Рэкамендацыі датычна Сферы 2:

- Удасканаліваць заканадаўства, улічваючы спецыфіку АГС, падаючы ім неабходныя льготы і прэферэнцыі ў сувязі з іх некамерцыйнай дзейнасцю, пазбягаючы пры гэтым практыкі дыскрымінацыі АГС у параўнанні з камерцыйнымі арганізацыямі;
- Выкарыстоўваць у нарматыўных актах агульны тэрмін "юрыдычныя асобы" пры вызначэнні льгот і прэферэнцый, каб іх можна было аднесці да ўсіх магчымых формаў юрыдычных асоб;
- Распаўсюдзіць паведамляльны парадак рэгістрацыі камерцыйных арганізацый на рэгістрацыю АГС, уключаючы магчымасць падачы і абнаўлення ўстаноўчых дакументаў у рэжыме анлайн;
- Рэгламентаваць працэдуру змены ўласніка ўстанова;
- Дазволіць грамадскім аб'яднанням ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць без стварэння асобнай камерцыйнай структуры;
- Спыніць практыку прадастаўлення АГС мэтавых ільгот і прамога фінансавання шляхам указання іх у бюджэтным і падатковым заканадаўстве; пашырыць рэнтныя льготы для ўсіх АГС і ўвесці механізм дзяржаўнага фінансавання на

²³ <https://csometer.info/updates/belarus-draft-law-essentials-civil-society-parliaments-agenda>.

²⁴ See more about this draft Law under Standard I of Area 3.5 (*Right to Participation in Decision-Making*).

конкурснай аснове, у якім могуць удзельнічаць усе АГС, у тым ліку незарэгістраваныя; і

- Закрыць і знішчыць адзіную базу даных удзельнікаў несанкцыянаваных дэманстрацый МУС (таксама вядомую як база даных БЕСпарадкі) і яе аналагі.

3.3 Доступ да фінансавання

Агульная ацэнка: **2.2/7**

Заканадаўства:
2.4/7

Практыка:
2.0/7

Суб'ектыўныя ўмовы доступу да фінансавання АГС пагоршыліся, што адбываецца на пагаршэнні рэйтынгу ў гэтай сферы. Доступ да фінансавання АГС вызначаецца жорсткім заканадаўствам, санкцыямі за яго парушэнне, масавай ліквідацыяй АГС і прымусовай рэлакацыяй многіх АГС за мяжу. АГС не маюць магчымасці свабодна шукаць, атрымліваць, выкарыстоўваць і распараджацца сродкамі і маёмасцю. На іх распаўсюджваюцца абмежаванні як на атрыманне дапамогі ўнутры краіны, гэтак і з-за мяжы. У Беларусі для атрымання замежнага фінансавання патрабуецца папярэдняе адабрэнне дзяржавы, і існуюць абмежаванні на прадпрымальніцкую дзейнасць для АГС. Існуюць значныя абмежаванні на атрыманне фінансавання з унутраных крыніц, у тым ліку пад маркай барацьбы з экстрэмізмам і тэрарызмам. У Беларусі таксама адсутнічае агульнадаступная канкурэнтная сістэма дзяржаўнага фінансавання АГС. У той жа час у 2022 годзе былі прыняты два законы, якія ўстанаўліваюць новыя механізмы канкурэнтнага дзяржаўнага фінансавання мясцовых ініцыятыў і маладзёжных ініцыятыў. Чакаецца, што яны набудуць моц у будучыні. Агульная ацэнка заканадаўства ў гэтай сферы такая: яно пагоршылася, у тым ліку з-за таго, што многія АГС былі ліквідаваны, што, зразумела, пазбавіла іх доступу да фінансавання.

Стандарт I. АГС могуць свабодна шукаць, атрымліваць і выкарыстоўваць фінансавыя і матэрыяльныя рэсурсы для дасягнення сваіх мэт.

АГС істотна абмежаваныя ў магчымасці шукаць, атрымліваць і выкарыстоўваць фінансавыя і матэрыяльныя рэсурсы для дасягнення сваіх мэт. Абмежаванні накладваюцца як на замежныя ахвяраванні, так і на ахвяраванні беларускіх донараў-суб'ектаў прадпрымальніцтва (як у грашовай, так і ў натуральнай форме), тады як прыватныя ахвяраванні ад фізічных асоб-рэзідэнтаў Беларусі абмяжоўваюцца ў меншай ступені. Найбольш свабодны парадак выкарыстання

адносіцца да сродкаў, атрыманых у выглядзе членскіх узносаў грамадскіх аб'яднанняў. Грамадскія аб'яднанні не маюць права самастойна ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць. Грамадскім аб'яднанням забаронена мець банкаўскія рахункі і захоўваць грошы за мяжой. Не існуе ніякіх стымулаў ці льгот, якія заахвочваюць ахвяраванні на карысць АГС.

Дзяржаўныя органы стварылі перашкоды для ажыццяўлення дзейнасці, накіраванай на аказанне дапамогі ахвярам парушэнняў правоў чалавека, а таксама іншых дабрачынных мэт, напрыклад, дапамогі, звязанай з вайной ва Украіне. Сярод іншых метадаў гэта адбываецца шляхам забароны збору сродкаў на гэтыя мэты. Крымінальныя справы па абвінавачанні ў "фінансаванні экстрэмізму" ўзбуджаны супраць тых, хто аказваў адрасную фінансавую падтрымку беларусам, якія пацярпелі ад жорсткасці праваахоўных органаў, збіванняў і катаванняў.

Масавая ліквідацыя АГС істотна абмежавала доступ ліквідаваных АГС да рэсурсаў, у тым ліку з-за забароны на дзейнасць незарэгістраваных арганізацый, якая дзейнічае ў Беларусі. Многія арганізацыі былі вымушаны адмовіцца ад распрацаваных інструментаў прыцягнення сродкаў, такіх, як ахвяраванні праз сайты арганізацый (шляхам заключэння дамовы інтэрнэт-эквайрынгу з банкам) або з выкарыстаннем АІС "Разлік" (АРИП) і іншых. Сістэма выплаты членскіх унёскаў абвалілася. Масавая ліквідацыя АГС, ціск на суб'ектаў прадпрымальніцтва і агульная рэпрэсіўная атмасфера ў краіне істотна знізілі долю падтрымкі АГС з боку суб'ектаў прадпрымальніцтва. Такое хуткае скарачэнне ўнутранага фінансавання адыграла негатыўную ролю ў здольнасці АГС дыферэнцаваць крыніцы фінансавання і зрабіла іх яшчэ больш залежнымі ад замежнага фінансавання.

За дабрачынную дзейнасць АГС па падтрымцы ахвяр рэпрэсій і за аказанне бязвыплатнай дапамогі ў выплаце штрафаў узбуджаны крымінальныя справы. Напрыклад, Андрэй Аляксандраў быў асуджаны за тое, што, паводле версіі Следчага камітэта, ён быў датычны "да злачыннай дзейнасці замежнай арганізацыі ВУ_help [ініцыятыва па аказанні дапамогі ахвярам рэпрэсій з боку беларускіх уладаў], накіраванай на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы Беларусі. Абвінавачаныя прымалі актыўны ўдзел у арганізацыі яе працы, выкананні індывідуальных задач па зборы, перамяшчэнні, захоўванні і

размеркаванні грашовых сродкаў”.²⁵. За гэта і іншыя злачынствы, у якіх ён быў абвінавачаны, Аляксандраў быў прыгавораны да 14 гадоў пазбаўлення волі.

Крымінальныя справы ўзбуджаюцца і па дзейнасці міжнародных арганізацый. Так, супраць кіраўніцтва Офіса па правах людзей з інваліднасцю (яго кіраўніка Сяргея Драздоўскага і адваката Алега Граблеўскага) узбуджана крымінальная справа па абвінавачанні ў махлярстве. Нагодай для ўзбуджэння такой справы фактычна стала рэкамендацыя некалькім пацярпелым з абмежаванымі магчымасцямі і без іх звярнуцца да адвакатаў. Сваю дзейнасць Офіс ажыццяўляў у рамках сумеснай ініцыятывы з Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый (ААН) у Беларусі па аказанні дапамогі асобам з абмежаванымі магчымасцямі і іншым уразлівым групам насельніцтва. Пры гэтым ні Драздоўскі, ні Граблеўскі, ні сама арганізацыя не атрымлівалі ад ААН сродкаў на юрыдычныя паслугі. Пасля абмежавання волі на тэрмін больш за шэсць месяцаў Драздоўскаму і Граблеўскаму змянілі меру стрымання, і яны змаглі пакінуць краіну. Аднак крымінальная справа супраць іх не спынена да гэтага часу.

Мелі месца шматлікія выпадкі падатковых праверак ці патрабавання падачы падатковай дэкларацыі ад грамадзянскіх актывістаў для праверкі адпаведнасці атрыманых імі даходаў панесеным расходам (асабліва для валанцёраў і ўдзельнікаў Праваабарончага цэнтру “Вясна”).

Пасля таго, як у офісах значнай колькасці АГС былі праведзены ператрусы, банкаўскія рахункі многіх АГС былі заблакаваныя, такімі яны застаюцца да гэтага часу.

Закон “Аб мерах па прадухіленні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансавання тэraryстычнай дзейнасці і фінансавання распаўсюджвання зброі масавага знішчэння” абавязвае банкі кантраляваць адпаведнасць фінансавых аперацый АГС іх статутным мэтам. У адпаведнасці з новай рэдакцыяй Закона, пачынаючы з 2021 года, грамадскія аб'яднанні і фонды абавязаны публікаваць разгорнутыя справаздачы аб сваёй дзейнасці, даходах і расходах. Гэтыя справаздачы ўяўляюць сабой празмернае ўмяшанне ў дзейнасць АГС, з'яўляюцца абавязковымі для ўсіх грамадскіх аб'яднанняў і не ўлічваюць памер АГС, памер атрыманых імі даходаў і іншыя фактары.

²⁵ <https://sk.gov.by/ru/news-usk-gminsk-ru/view/podrobnosti-prestupnoj-deyatelnosti-rukovoditelej-i-rabotnikov-belapan-11143/> <http://web.archive.org/web/20220603215216/https://sk.gov.by/ru/news-usk-gminsk-ru/view/podrobnosti-prestupnoj-deyatelnosti-rukovoditelej-i-rabotnikov-belapan-11143/>

Доступ АГС да фінансавання таксама сур'ёзна абмежаваны празмеру шырокай інтэрпрэтацыяй нормаў AML/CTF. Прычым гэта тычыцца як АГС, якія засталіся ў краіне, так і тых, што рэлацыраваліся. Так, у краінах, куды пераехалі беларускія АГС, дзейнічаюць істотныя абмежаванні на адкрыццё банкаўскіх рахункаў (перш за ўсё ў Грузіі) і рух грашовых сродкаў. Напрыклад, беларуская праваабарончая арганізацыя Lawtrend, зарэгістраваная як грузінская АГС, ужо некалькі месяцаў не можа адкрыць банкаўскі рахунак у Грузіі з-за беларускага паходжання яе заснавальнікаў. У Літве многія беларускія АГС лічацца міжнароднымі, і да іх прад'яўляюцца больш строгія патрабаванні, якія прад'яўляюцца да міжнародных, а не нацыянальных арганізацый. Ва Украіне з пачатку вайны замарожаныя рахункі беларускіх грамадзянскіх актывістаў (аднак механізм, які дазваляе падаваць заяўкі на разблакіроўку рахункаў, створаны і развіваецца).

Беларускія АГС, якія пераехалі ў Грузію, выступаюць за паляпшэнне ўмоў для дзейнасці грамадзянскай супольнасці і доступу да рэсурсаў у краінах, дзе размешчаны беларускія АГС. Форум беларускіх грамадзянскіх актывістаў, які пераехаў у Грузію, заклікае садзейнічаць “ліквідацыі бар'ераў у стварэнні і дзейнасці НКА (рэгістрацыя арганізацый, адкрыццё рахункаў), прадухіленні злоўжыванняў нормаў AML/CTF і патрабаваннямі іх выканання, [і] адкрытаму абмеркаванню вырашэння пытанняў доступу да рэсурсаў АГС і іх фінансавай дзейнасці з ключавымі зацікаўленымі бакамі, уключаючы банкаўскія ўстановы”.²⁶

Падзел сектара беларускай грамадзянскай супольнасці на АГС, якія рэлацыраваліся, і АГС, якія засталіся, сур'ёзна паўплываў на фінансавую стабільнасць АГС. Тая структуры грамадзянскай супольнасці, якія здольныя мабілізаваць фінансаванне з-за мяжы ці ў форме краўдфандынгу, у значнай ступені сышлі за межы Беларусі. Астатнія арганізацыі сутыкнуліся з вялікімі цяжкасцямі ў прыцягненні фінансавай падтрымкі ад донараў, як з-за ўрадавых перашкод і санкцый, так і таму, што донорам лягчэй падтрымліваць АГС, якія перанеслі сваю дзейнасць за мяжу. У 2022 годзе ўрад Беларусі прадставіў Нацыянальнаму сходу праект закона, які ўводзіць механізм сумеснага фінансавання мясцовых грамадзянскіх ініцыятыў. Аднак гэты важны крок у развіцці дзяржаўнага фінансавання грамадзянскай супольнасці заснаваны на “пасіўнай” мадэлі: хаця грамадзяне змогуць прапаноўваць праекты для фінансавання, яны, аднак, будуць выбірацца мясцовымі ўладамі без грамадскага галасавання. У кастрычніку 2022 года Палата прадстаўнікоў прыняла ў першым

²⁶ Recommendations for donors, adopted by the Forum of Belarusian Civil Society Activists relocated to Georgia (17-19 June 2022).

чытанні праект закона "Аб змене законаў па пытаннях мясцовага кіравання і самакіравання", які стварае пастаянны прававы механізм фінансавай падтрымкі грамадзянскіх ініцыятыў, створаных для вырашэння пытанняў мясцовага значэння. Шэраг беларускіх АГС, якія займаюцца пытаннямі мясцовага развіцця, на працягу многіх гадоў выступаюць за ўвядзенне гэтага прававога механізму дзяржаўнага фінансавання грамадзянскай супольнасці (напрыклад, адным з асноўных ініцыятараў было ПГА "Фонд імя Льва Сапегі", якое дзейнічала на працягу 30 гадоў і ліквідаванае ў 2021 годзе). Згодна з Праграмай сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2021-2025 гады (зацверджана Указам № 292 ад 29 ліпеня 2021 года), кожны мясцовы бюджэт будзе фарміравацца з улікам расходаў на падтрымку ініцыятыў грамадзянскай супольнасці. У мэтах рэалізацыі гэтага палажэння праграмы ўрад распрацаваў гэты законапраект.

Новы закон уводзіць новы артыкул 36¹ ("Рэалізацыя грамадзянскіх ініцыятыў") у Закон "Аб мясцовым кіраванні і самакіраванні ў Рэспубліцы Беларусь". На асацыяцыі мясцовых саветаў, ужо створаных ва ўсіх рэгіёнах у форме НКА, ускладзена каардынацыя дзейнасці, звязанай з рэалізацыяй грамадзянскіх ініцыятыў. Гэтыя аб'яднанні органаў самакіравання створаны ў духу артыкула 10 Еўрапейскай Харты мясцовага самакіравання, падпісанага дзяржавамі-сябрамі Рады Еўропы, але не самой Беларуссю.

Прапанаваная мадэль не дазваляе жыхарам тэрыторыі наўпрост галасаваць за пэўныя праекты, прадстаўленыя на конкурс, у адрозненне ад звычайнай практыкі ў іншых краінах, якія ўжо ўкараняюць партысіпатарнае бюджэтаванне.

У бюджэце на 2023 год, прынятым у снежні 2022 года²⁷, на падтрымку мясцовых ініцыятыў з рэспубліканскага бюджэту выдзелена 700 000 бел. руб. (240 000 еўра) (да гэтай сумы дададуцца ўнёскі з мясцовых бюджэтаў і ўнёскі заяўнікаў або са-спонсараў). Конкурсы на падтрымку мясцовых ініцыятыў ужо абвешчаны на пачатак 2023 года ва ўсіх рэгіёнах краіны. Calls for support for local initiatives have already been announced for the beginning of 2023 in all regions of the country.

Пастановай Урада ад 31 студзеня 2023 года нумар 87 зацверджана Палажэнне аб парадку фарміравання, фінансавання і рэалізацыі маладзёжных ініцыятыў. Пастанова ўступіць у сілу 8 красавіка 2023 года, адначасова з унясеннем зменаў у закон "Аб асновах дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі", якія ўзаконілі гэтыя маладзёжныя ініцыятывы. Маладзёжныя ініцыятывы будуць падтрымлівацца з

²⁷ The Law 'On the Republican Budget for 2023' of 30 December 2022.

дзяржаўнага бюджэту на конкурснай аснове. Пры гэтым даюцца наступныязначэнні:

- "Маладзёжныя ініцыятывы – мерапрыемствы і праекты, накіраваныя на рэалізацыю дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі, прапанаваныя для рэалізацыі суб'ектамі маладзёжных ініцыятыў"; і

- "Суб'екты маладзёжных ініцыятыў – маладзёжныя грамадскія аб'яднанні, зарэгістраваныя ва ўстаноўленым заканадаўствам парадку, і (або) ініцыятыўныя групы колькасцю не менш як двух маладых грамадзян, якія прапануюць рэалізацыю маладзёжных ініцыятыў".

Адметна, што незарэгістраваныя маладзёжныя аб'яднанні таксама змогуць прэтэндаваць на гэтую форму дзяржпадтрымкі.

Разам з пашырэннем механізмаў дзяржаўнага фінансавання АГС адбываецца працэс кансалідацыі і *адзяржаўлення* суб'ектаў, якія дзейнічаюць у прасторы легальных АГС, якія засталіся. Цяжкасць у ацэнцы мэты гэтай палітыкі заключаецца ў цяжкасці ацэнкі заканадаўчых змен пры розных магчымых сцэнарах. Напрыклад, увядзенне дзяржаўнага конкурснага фінансавання АГС можа быць не станоўчай зменай, а часткай агульнай палітыкі, аналагічнай Gleichschaltung (Каардынацыя) у першыя гады нацысцкага кіравання ў Нямеччыне 1930-х гадоў.²⁸

Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка абвесціў аб стварэнні адзінага дабрачыннага фонду. Па ягоных словах, гэты фонд заменіць АГС, якія былі зачыненыя ў Беларусі за апошнія два гады. Апануючы ідэю стварэння дабрачыннага фонду, ён заявіў: “Ведаю, што шмат якія фонды і фондыкі з Беларусі сышлі, некаторых мы проста прыбралі, таму што вы ведаеце, чым яны займаліся: на замежныя грошы здзяйснялі перавароты. Спрабавалі здзейсніць. Таму мы, калі вывучылі працу гэтых фондаў, змушаныя былі ад іх адмовіцца. Тыя шчырыя, сумленныя людзі, якія жадаюць дабрачыннасцю ў нас займацца, з задавальненнем прыйдуць у гэты фонд, таму што будуць разумець, што ніводная капейка з яго налева-направа не сыдзе, а будзе скарыстана на высакародныя мэты”.²⁹ Па словах прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці, фонд будзе

²⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Gleichschaltung>.

²⁹ <https://www.belta.by/president/view/v-belarusi-planirujut-sozdat-natsionalnyj-fond-pod-patronatom-prezidenta-519956-2022/>.

імкнуцца выконваць тыя ж дабрачынныя функцыі, што і раней распушчаныя АГС, але будзе дзейнічаць "пад эгідай" прэзідэнта Лукашэнкі.

Стандарт II. Няма адрознення адносна фінансавых і матэрыяльных рэсурсаў з замежных і міжнародных крыніц у параўнанні з унутранымі.

Замежнае фінансаванне, атрыманае АГС, можна класіфікаваць як замежную бязвыплатную дапамогу або міжнародную тэхнічную дапамогу. Абодва гэтыя віды фінансавання патрабуюць папярэдняга адабрэння дзяржавы на выкарыстанне атрыманых сродкаў. На практыцы часцяком бывае складана аднесці замежны грант да таго ці іншага віда, паколькі фармулёўкі ў заканадаўстве недакладныя. Незалежна ад сумы, замежная бязвыплатная дапамога, якую атрымлівае АГС, падлягае абавязковай папярэдняй рэгістрацыі ў Дэпартаменце па гуманітарнай дзейнасці Кіраўніцтва справамі Прэзідэнта. Заканадаўствам прадугледжана складаная і цяжкая працэдура атрымання, рэгістрацыі і выкарыстання замежнай бязвыплатнай дапамогі АГС, уключаючы дэтальныя планы размеркавання дапамогі і цяжкую справаздачнасць. Указам Прэзідэнта вызначаны пералік мэт, на якія можа быць выкарыстана замежная бязвыплатная дапамога.³⁰ Аднак нават калі грант атрыманы на мэты, прадугледжаныя ўказам, дзяржаўны орган можа адмовіць у рэгістрацыі замежнай дапамогі. Ахвяраванні беларускіх грамадзян, якія пражываюць за мяжой, лічацца замежнымі ахвяраваннямі і на іх распаўсюджваюцца абмежаванні.

Па дадзеных дэпартаменту па гуманітарных пытаннях, у 2022 годзе Беларусь атрымала замежнай бязвыплатнай дапамогі на суму 87,41 млн даляраў (лідэрамі ў спісе краін-донараў з'яўляюцца Расія і ЗША). Гэта менш, чым у 2021 годзе (102 млн. даляраў ЗША) і 2020 годзе (91,04 млн. даляраў ЗША).³¹ У той жа час АГС адзначаюць узросшыя цяжкасці з рэгістрацыяй замежных грантаў у Дэпартаменце па гуманітарных пытаннях, без чаго немагчыма выкарыстоўваць атрыманыя сродкі на законных падставах.

Заканадаўства фактычна кваліфікавала любое ахвяраванне, атрыманае АГС банкаўскім пераводам без поўных дадзеных аб адпраўніку (або з выдуманымі ці сумнеўнымі дадзенымі), як «замежную ананімную дапамогу», якая павінна быць зарэгістраваная ў Дэпартаменце па гуманітарных пытаннях. З-за расплывістай фармулёўкі Указа аб замежнай дапамозе АГС фактычна пастаўлены ў становішча

³⁰ <https://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=Pd1500005&p1=1>.

³¹ <https://usa.mfa.gov.by/ru/embassy/news/e427e3032c6ebb49.html>.

наглядных органаў, абавязаных правяраць інфармацыю аб усіх асобах, якія робяць ім добраахвотныя ахвяраванні, хоць на практыцы гэта часта тэхнічна немагчыма.³²

У Беларусі дзейнічае дазвольны прынцып рэгістрацыі замежнай бязвыплатнай дапамогі. На практыцы доступ да замежнай дапамогі для АГС значна больш складаны. Орган, які прымае рашэнне аб рэгістрацыі замежнай бязвыплатнай дапамогі – Дэпартамент па гуманітарных пытаннях – адмаўляе ў рэгістрацыі замежнай дапамогі, атрыманай большасцю АГС. Увесну 2022 года да адміністрацыйнай адказнасці за парушэнне парадку выкарыстання замежнай бязвыплатнай дапамогі (арт. 24.14 КаАП) былі прыцягнутыя прадстаўнікі прафсаюзаў, напрыклад, кіраўнік Свабоднага прафсаюза металістаў.

Справаздачнасць, уведзеная ў адпаведнасці з заканадаўствам AML/CTF, патрабуе ад АГС указваць не толькі сумы замежных ахвяраванняў, але і прадстаўляць інфармацыю аб кожным донары замежных рэсурсаў і аб дакладных сумах, атрыманых ад іх.

Пасля ліквідацыі краўдфандынгавых платформ нацыянальнага ўзроўню ў 2020-2022 гадах гэтыя механізмы да гэтага часу не аднавілі маштабы сваёй дзейнасці для АГС. Больш за тое, у снежні 2022 года доступ да міжнароднай краўдфандынгавай платформы Patreon быў заблакаваны ў Беларусі па рашэнні Мінінфармацыі.³³

Стыгматызацыя і крытыка ў дачыненні да АГС, якія атрымліваюць замежнае фінансаванне, па-ранейшаму распаўсюджаныя ў Беларусі. Грамадскія газеты і тэлебачанне ўвесь час публікуюць і транслююць матэрыялы, якія паклёпнічаюць на АГС, якія атрымліваюць замежнае фінансаванне, на канкрэтных актывістаў і донараў.

³² <https://www.lawtrend.org/english/freedom-of-association-and-legal-environment-for-civil-society-organisations>.

³³ [https://www.irex.org/sites/default/files/VIBE_2022_Belarus%20\(1\).pdf](https://www.irex.org/sites/default/files/VIBE_2022_Belarus%20(1).pdf).

Рэкамендацыі датычна сферы 3:

- Адмяніць абмежавальны пералік мэт, для якіх АГС могуць атрымліваць замежную бязвыплатную дапамогу або спонсарскую дапамогу з унутраных рэсурсаў;
- Перайсці ад дазвольнай сістэмы рэгістрацыі замежнай дапамогі да паведамляльнай сістэмы; спрасціць канцэптualaную канструкцыю і даць дакладныя азначэнні, а таксама ўсталяваць разумны парог сумы ахвяраванняў з-за межы, для якіх не патрабуецца рэгістрацыя;
- Адмяніць Указ Прэзідэнта № 300 "Аб прадастаўленні і выкарыстанні бязвыплатнай (спонсарскай) дапамогі";
- Прыбраць з Крымінальнага кодэкса артыкулы, якія караюць фінансаванне экстрэмісцкай дзейнасці (арт. 361²) і парушэнне парадку выкарыстання замежнай дапамогі (арт. 369²);
- Аднавіць рэгістрацыю АГС, якія былі ліквідаваны ў 2020-2022 гадах, а таксама аднавіць сістэму краўдфандынгавых платформ, якія дзейнічалі без знешняга ўмяшання з боку банкаў і праваахоўных органаў, і зрабіць іх адкрытымі для збору грошай на грамадзянскую дзейнасць або дабрачыннасць для любых мэт АГС і нефармальных груп;
- Дазволіць грамадскім аб'яднанням ажыццяўляць эканамічную прадпрымальніцкую дзейнасць ад свайго імя, а таксама мець банкаўскія рахункі за мяжой;
- Увесці ў заканадаўства вызначэнне "ахвяраванні", прымаючы да ўвагі ролю такіх інструментаў як механізму падтрымкі АГС;
- Унесці змены ў закон аб дзяржаўнай сацыяльнай замове, якія забяспечваюць доступ да гэтага механізму шырокаму колу АГС, а таксама ўкараніць інструменты фінансавання АГС з бюджэту на конкурснай аснове; і
- Спыніць практыку крымінальнага і іншага пераследу, дэманізацыі і стыгматызацыі АГС і прыватных асоб за атрыманне замежных ахвяраванняў, збор сродкаў на юрыдычную дапамогу і іншыя віды законнай грамадзянскай дзейнасці або філантропіі.

3.4 Свабода мірных сходаў

Агульны бал: **1.5/7**

Заканадаўства:
1.9/7

Практыка:
1.2/7

У 2022 годзе рэалізацыя свабоды мірных сходаў па-ранейшаму застаецца вобласцю з самым нізкім рэйтынгам. Публічнае ажыццяўленне свабоды сходаў прыводзіць да затрымання і судовага пераследу як адміністрацыйнага, так і крымінальнага. Ажыццяўленне гэтага права дэ-факта даступна толькі групам і асобам, якія выказваюць падтрымку дзеянням уладаў і па ініцыятыве ўладаў. Масавыя антываенныя пратэсты ў лютым і сакавіку 2022 года былі задушаныя ўладамі.

Стандарт I. Кожны можа свабодна карыстацца правам на свабоду мірных сходаў шляхам арганізацыі сходаў і ўдзелу ў іх.

Свабода сходаў традыцыйна жорстка абмяжоўвалася ў Беларусі як заканадаўча, так і на практыцы. Пасля масавых мірных пратэстаў 2020 года ўлады працягвалі ўводзіць і прымяняць абмежаванні на рэалізацыю права на мірныя сходы. У 2022 годзе не было ўнесена змен у асноўныя заканадаўчыя акты, якія датычацца свабоды сходаў (Закон "Аб масавых мерапрыемствах у Рэспубліцы Беларусь", Крымінальны кодэкс і Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях). Аднак прынятыя ў 2021 годзе заканадаўчыя абмежаванні (забарона на трансляцыю масавых мерапрыемстваў, крымінальная адказнасць за трэцяе парушэнне парадку правядзення масавага мерапрыемства, адмена элементаў паведамляльнага парадку і іншыя) працягвалі дзейнічаць і прымяняцца на практыцы супраць тых, хто карыстаўся сваім правам на мірныя сходы і выказванне меркавання.

У 2022 годзе мітынгі ў Беларусі не праводзіліся з-за машабных рэпрэсій у адносінах да арганізатараў і ўдзельнікаў. Выключэннем сталі пратэсты ў лютым і сакавіку 2022 года, асноўным парадкам дня была фальсіфікацыя рэферэндуму па Канстытуцыі і пачатак вайны ва Украіне. Гэтыя мірныя сходы суправаджаліся масавымі затрыманнямі (каля 1500 чалавек).³⁴ У нядзелю, 27 лютага 2022 года, за ўдзел у пратэстах супраць вайны і рэферэндуму па Канстытуцыі па ўсёй Беларусі былі арыштаваны больш за 800 чалавек. Па словах праваабаронцаў, некаторых

³⁴ Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі. Люты 2022, (March 2022) – by Human Rights Center "Viasna" Сітуацыя з правамі чалавека в Беларусі. Март 2022 (April 2022) – by Human Rights Center "Viasna"

людзей пасля затрымання збівалі, а ў сумна вядомым СІЗА «Акрэсціна» у Менску ў перыяд пасля арышту не давалі ніякай ежы. Беларускія суды разгледзелі больш за 267 адміністрацыйных спраў. Усяго за два дні не менш як 230 чалавек былі пазбаўлены волі па рашэнні суда на тэрміны да 15 сутак, толькі 14 былі прызначаны грашовыя штрафы. Акрамя таго, у МУС паведамлілі аб дзевяці крымінальных справах, узбуджаных у сувязі з рэферэндумам³⁵.

Мірныя сходы звычайна мелі “таемны” характар і інфармацыя пра іх распаўсюджвалася ў выглядзе фота і відэа ў СМІ. У адрозненне ад 2021 года, мірныя сходы ў падтрымку дзейнага палітычнага рэжыму ў Беларусі ў 2022 годзе практычна не праводзіліся.

Закон "Аб масавых мерапрыемствах у Рэспубліцы Беларусь" быў прыняты ў 1997 годзе і з таго часу ў яго 14 разоў уносіліся змены. Закон змяшчае наступныя фундаментальныя парушэнні міжнародных стандартаў у галіне правоў чалавека: (i) дзейнічае абавязкова-дазвольны прынцып. Пры гэтым сходы, якія праводзяцца дзяржаўнымі органамі, праходзяць спрошчаную працэдуру ўзгаднення; (ii) стыхійныя сходы не прадугледжаны законам, контрдэманстрацыі забаронены законам; (iii) месцы, дазvolеныя для правядзення сходаў, абмежаваныя, яны малыя і вызначаюцца мясцовымі выканаўчымі органамі ўлады; і (iv) арганізатары абавязаны аплачваць паслугі аховы, якія прадстаўляюцца праваахоўнымі органамі, а таксама медыцынскія паслугі і паслугі па ўборцы падчас мірнага сходу.

Арганізатарамі сходаў могуць быць толькі паўналетнія (ад 18 гадоў і старэйшыя) з беларускім грамадзянствам, якія маюць права голасу. Фізічныя асобы не могуць быць арганізатарамі сходаў, у якіх чакаецца ўдзел больш за 1000 чалавек. Забараняецца арганізоўваць сходы грамадзянам, якія прыцягваліся да адказнасці за парушэнне парадку правядзення сходаў на працягу года, што папярэднічаў іх правядзенню, а таксама раней судзімых за злачынствы супраць грамадскай бяспекі, парадку ці маральнасці, супраць дзяржавы ці ўлады. Закон накладвае дадатковыя санкцыі на арганізатараў – юрыдычных асоб. Закрытыя сходы АГС часта інтэрпрэтуюцца ўладамі як мірныя сходы, а іх удзельнікі падвяргаюцца пераследам.

Стандарт II. Дзяржава садзейнічае правядзенню мірных сходаў і абараняе іх.

³⁵ <https://belhelcom.org/ru/document/itogovyy-analiticheskiy-otchet-ekspertnoy-missii-po-ocenke-respublikanskogo-referenduma>)

Дзяржава звычайна не садзейнічае правядзенню мірных сходаў, за выключэннем адзінкавых выпадкаў сходаў у падтрымку дзеючай улады. Любы мірны сход павінен быць санкцыянаваны ўладамі праз складаную бюракратычную працэдуру: заяву неабходна падаць не пазней як за 15 дзён да мерапрыемства. Улады не адмініструюць належным чынам мірныя сходы і не вядуць дыялог з іхнімі арганізатарамі. Звычайныя падставы для забароны мірных сходаў неадпаведныя і не заснаваныя на стандартах правоў чалавека. Пры аспрэчванні адмоў у правядзенні сходаў у судах прымяняюцца паскораныя тэрміны разгляду. Аднак, нягледзячы на гэта, рашэнні звычайна выносяцца пасля запланаванай даты сходу.

Павышаныя патрабаванні прад'яўляюцца да журналістаў, якія прысутнічаюць на мірным сходзе. Унесеныя ў 2021 годзе папраўкі ў Закон "Аб масавых мерапрыемствах у Рэспубліцы Беларусь" забараняюць прамую трансляцыю масавых мерапрыемстваў, якія праводзяцца з парушэннем устаноўленага парадку іх арганізацыі або правядзення, у сродках масавай інфармацыі, у Інтэрнеце або праз іншыя інфармацыйныя сеткі. Таксама прадугледжана, што ў выпадках, калі кіраўнік або іншы член кіруючага органа палітычнай партыі, іншага грамадскага аб'яднання (або яго філіяла) публічна заклікае да арганізацыі і правядзення масавага мерапрыемства да атрымання дазволу, кіруючы орган арганізацыі абавязаны заявіць аб сваёй нязгодзе з гэтымі дзеяннямі ў сродках масавай інфармацыі на працягу пяці дзён з дня здзяйснення такіх дзеянняў. Адсутнасць такой заявы з'яўляецца падставай для наступлення адказнасці, прадугледжанай заканадаўчымі актамі, напрыклад, ліквідацыі арганізацыі.

Пераслед удзельнікаў мірных сходаў не абмяжоўваецца адміністрацыйнымі пакараннямі. Многім пагражае звальненне з працы або выключэнне з навучальных устаноў. Таксама шырока ўжываюцца запалохванні, катаванні і неналежнае абыходжанне ў месцах утрымання пад вартай.

Урад распрацаваў і знаходзіцца ў працэсе прыняцця закона аб дэнансацыі Першага Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП), які, пачынаючы з лютага 2023 года, будзе пазбаўляць людзей магчымасці звяртацца ў Камітэт па правах чалавека ААН з індывідуальнымі скаргамі. Камітэт зазначыў, што Беларусь прыняла сваё рашэнне без прадастаўлення канкрэтных тлумачэнняў і без правядзення якіх-небудзь кансультацый з грамадзянскай супольнасцю і няўрадавымі арганізацыямі на ўсіх

этапах нацыянальнага працэсу дэансацыі.³⁶ Традыцыйна, вялікая колькасць скаргаў на Беларусь у Камітэт па правах чалавека змяшчала паведамленні аб парушэннях права на мірныя сходы.

Стандарт III. Дзяржава не ўскладае залішнія патрабаванні на арганізатараў і ўдзельнікаў мірных сходаў.

Нацыянальнае заканадаўства стварае сур'ёзныя перашкоды для рэалізацыі права на мірныя сходы і дае ўладам шмат магчымасцей для злоўжыванняў. Арганізатары сходу нясуць адказнасць за падтрыманне грамадскага парадку або дзеянні іншых асоб падчас сходу і абавязаны заявіць аб гэтым у спецыяльнай пісьмовай форме, якая падаецца ў дзяржаўныя органы. У 2022 годзе працягнуліся затрыманы і крымінальныя працэсы супраць тых, хто ўдзельнічаў у мірных пратэстах 2020 года. Для ідэнтыфікацыі ўдзельнікаў праваахоўныя органы выкарыстоўваюць спецыяльныя дадаткі для распазнання асоб, а таксама маніторынгу СМІ і сацыяльных сетак.

Удзельнікі мірных сходаў пасля выбараў 9 жніўня 2020 года сутыкнуліся з буйнымі фінансавымі прэтэнзіямі з боку дзяржпрадпрыемства "Мінсктранс", якое арганізуе працу грамадскага транспарту ў Мінску. На думку ўладаў, мірныя пратэсты ўскладнілі працу грамадскага транспарту, а шкоду павінны пакрыць арганізатары і ўдзельнікі сходаў. Дзяржаўныя органы таксама патрабуюць кампенсацыю ўрон. Напрыклад, суд пастанавіў, што дэмакратычны актывіст Сяргей Ціханоўскі павінен выплаціць больш за 2,5 мільёны беларускіх рублёў (каля аднаго мільёна еўра) у якасці кампенсацыі за шкоду дзяржаве.

База дадзеных арыштаваных за пратэсты (вядомая як база дадзеных БЕСпарадкі), якая ўключае дзясяткі тысяч чалавек, працягвае выкарыстоўвацца. У 2021 годзе артыкулам 342² КК уведзена адказнасць за неаднаразовыя (два і больш) парушэнні парадку арганізацыі і правядзення масавых мерапрыемстваў (у тым ліку публічныя заклікі да арганізацыі або правядзення незаконных сходаў). У 2022 годзе айчынныя праваабаронцы зафіксавалі першае практычнае прымяненне новага крымінальнага артыкула. 2 сакавіка 2022 года Фрунзенскі раённы суд Мінска прыгаварыў бяздомнага Аляксандра Кутаса да аднаго года калоніі строгага рэжыму па артыкуле 342² КК за "неаднаразовае парушэнне парадку правядзення масавых мерапрыемстваў".

³⁶ <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/belarus-withdrawal-individual-complaints-procedure-serious-setback-human>.

З 2020 года па артыкулах, звязаных з мірнымі сходамі, былі прыцягнуты да адказнасці не менш як 955 чалавек. З іх 800 чалавек былі абвінавачаны па артыкуле 342 КК (“дзеянні, якія груба парушаюць грамадскі парадак”), а 155 чалавек — па артыкуле 293 КК (“масавыя беспарадкі”).

Па дадзеных Праваабарончага цэнтру “Вясна”, у 2022 годзе было затрымана не менш за 6381 чалавек. З іх амаль 1500 жанчын і каля 5000 мужчын. Таксама вядома, што затрыманы як мінімум 15 непаўналетніх.

Праваабарончы цэнтр “Вясна” мае інфармацыю як мінімум пра 3 272 судовыя рашэнні. Беларускія суды наклалі як мінімум 938 штрафаў на агульную суму 888 224 бел. руб. (каля 305 000 еўра). Суддзі таксама распарадзіліся арыштаваць сама меней 2 274 чалавекі. Усяго беларусы правялі ў СІЗА 28 804 дні (усяго амаль 78 гадоў). Пры гэтым, паводле звестак праваабаронцаў, па розных прычынах было закрыта ўсяго 47 спраў.

23 сакавіка 2022 года МУС пачало публічна весці пералік асоб, якія маюць дачыненне да экстрэмісцкай дзейнасці, які да гэтага часу абнаўляецца і на канец года склаў 2263 чалавекі. Падставай для ўключэння ў гэты пералік з'яўляюцца прыгаворы судаў, амаль усе яны палітычна матываваны. Значная колькасць уключаных у пералік асобаў былі асуджаныя за групавыя дзеянні, якія груба парушылі грамадскі парадак, або за ўдзел у “масавых беспарадках” (862 чалавекі па арт. 342 КК і 142 чалавекі па арт. 293 КК). Значная частка палітычных зняволеных мае такі статус толькі за спробу ажыццяўлення права на мірныя сходы. Ім прад'яўлены абвінавачанні ў парушэнні грамадскага парадку, арганізацыі і ўдзеле ў масавых беспарадках, навучанні або іншай падрыхтоўцы асоб да ўдзелу ў масавых беспарадках. Праваабаронцы сцвярджаюць, што ў Беларусі не было масавых беспарадкаў ці дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак.

З 1446 палітвязняў 495 былі прызнаныя такімі за пазбаўленне волі па артыкулах 342 КК, а таксама па артыкуле 342² “Неаднаразовае парушэнне парадку арганізацыі або правядзення масавых мерапрыемстваў”. 202 палітвязням былі прад'яўленыя абвінавачанні па розных частках артыкула 293 КК (“масавыя беспарадкі”).

Стандарт IV. Праваахоўныя органы падтрымліваюць мірныя сходы і нясуць адказнасць за дзеянні іх прадстаўнікоў.

Інфармацыя аб правілах прымянення сілы супрацоўнікамі праваахоўных органаў падчас сходаў недаступна грамадскасці; публікуюцца толькі агульныя законы аб прымяненні сілы або зброі, а не падзаконныя акты, якія ўлічваюць акалічнасці масавых мерапрыемстваў. Аднак, зважаючы на дзеянні праваахоўных органаў па разгоне мірных сходаў, затрыманнях падчас мірных і негвалтоўных сходаў, а таксама выкарыстанні сродкаў барацьбы з масавымі беспарадкамі, відавочна, што гэтыя правілы не заснаваныя на прынцыпах правоў чалавека.

Умовы прымянення супрацоўнікамі праваахоўных органаў фізічнай сілы і зброі несмяротнага дзеяння апісаны ў Законе "Аб органах унутраных спраў Рэспублікі Беларусь". У прыватнасці, згодна з пунктам 2 артыкула 26 Закона, фізічная сіла, зброя несмяротнага дзеяння, смяротная зброя, ваенныя сілы і сродкі барацьбы з масавымі беспарадкамі могуць прымяняцца ў залежнасці ад абстаноўкі і па меркаванні супрацоўнікаў органаў унутраных спраў у выпадках, прадугледжаных Законом.

Заканадаўства не забараняе адвольныя дзеянні праваахоўных органаў, распачатыя з мэтай разгону масавых сходаў або перашкоды іх правядзенню, і не змяшчае механізмаў прыцягнення да адказнасці супрацоўнікаў праваахоўных органаў, вінаватых у гвалце. Часта паведамляецца аб фактычна адвольных умяшаннях у мірныя зборы або іх разгонах.

У прыватнасці, мішэнню сталі АГС, лідэры якіх былі прыцягнуты да адказнасці за ўдзел у пратэстах. Лідэры і актывісты многіх АГС былі сярод затрыманых і прыцягнутых да адказнасці па згаданых вышэй крымінальных справах, і многія з іх былі вымушаны пакінуць краіну пад пагрозай працяглага турэмнага зняволення.

Рэкамендацыі датычна Сферы 4:

- Прывесці заканадаўства і практыку дзяржаўнага рэгулявання мірных сходаў у адпаведнасць са стандартамі правоў чалавека, уключаючы Заўвагу агульнага парадку № 37 Камітэта ААН па правах чалавека і Кіруючыя прынцыпы АБСЕ па свабодзе мірных сходаў, каб абмежаванні не рабілі ажыццяўленне права на свабоду мірных сходаў грамадзян (у тым ліку замежнікаў і непаўнагадовых) і арганізацый грамадзянскай супольнасці немагчымым;
- Вызваліць усіх палітычных зняволеных, забяспечыць механізмы кампенсацыі парушаных правоў, правесці рэабілітацыю і выплаціць кампенсацыі. Спыніць палітычныя рэпрэсіі і палітычна матываваныя крымінальныя справы;

- Супрацоўнічаць з органамі ААН (Камітэтам па правах чалавека, спецыяльнымі дакладчыкамі і працоўнымі групамі) для аднаўлення парушаных правоў і прадухілення парушэнняў;
- Стварыць прававыя і практычныя ўмовы, якія дазваляюць праводзіць контрдэманстрацыі і стыхійныя мітынгі; дазваляць мірныя дэманстрацыі на практыцы і не разганяць іх гвалтам і адвольным прэвентыўным ужываннем сілы; увесці паведамляльны парадак правядзення сходаў; адмяніць абмежаванні на месцы для сходаў; адмяніць аплату праваахоўных, медыцынскіх і ўборачных паслуг падчас сходаў;
- Спыніць крыміналізацыю мірных сходаў і выключыць адпаведныя артыкулы з Крымінальнага кодэкса;
- Спыніць неабгрунтаванае і непарарцыйнае прымяненне сілы супраць удзельнікаў і арганізатараў любых мірных акцый пратэсту, а таксама катаванні ў дачыненні да арыштаваных пратэстуючых; і
- Правесці эфектыўнае расследаванне катаванняў у дачыненні да ўдзельнікаў мірных сходаў; прыцягнуць да адказнасці вінаватых у гвалце з боку праваахоўных органаў.

3.5 Права на ўдзел у прыняцці рашэнняў

Агульная ацэнка: **2.7/7**

Заканадаўства:
3.1 / 7

Практыка:
2.2/7

У 2022 годзе ўмовы ўдзелу ў прыняцці рашэнняў засталіся незадавальняючымі як для інстытуцыяналізаваных АГС, так і для шырокай грамадскасці і грамадзян. Ва ўмовах адмены выбараў у органы мясцовага самакіравання, якія павінны былі адбыцца ў 2023 годзе, асноўнай формай прыцягнення грамадскасці да ўдзелу ў прыняцці рашэнняў стала кампанія па грамадскім абмеркаванні праекту новай рэдакцыі Канстытуцыі, які быў вынесены на рэферэндум. Аднак гэтая кампанія праводзілася пад лозунгам забеспячэння бачнасці "ўсенароднага ўдзелу" і "ўсенароднай падтрымкі" і насіла прапагандысцкі характар. Альтэрнатыўныя галасы замоўчваліся, а часам нават караліся. Атмасфера нагнятаннага страху і масавых рэпрэсій па-ранейшаму выклікала

самацэнзуру сярод АГС і прыводзіла да мінімізацыі любых форм узаемадзеяння з уладай, асабліва калі справа тычылася ўдзелу ў прыняцці рашэнняў.

Стандарт I. Кожны мае права на ўдзел у прыняцці рашэнняў.

Доступ АГС да ўдзелу ў прыняцці рашэнняў застаецца недастатковым. Нягледзячы на тое, што ў заканадаўстве прадугледжаны механізмы ўдзелу ў прыняцці рашэнняў, многія АГС не маюць доступу да іх на практыцы з прычыны палітычных рэпрэсій з-за фармальнага абмежаванняў.

Ва ўмовах масавых арыштаў і катаванняў, крымінальных справаў супраць галоўных лідэраў АГС і іншых формаў рэпрэсій магчымасці ўдзелу АГС у прыняцці рашэнняў звужаліся.

На практыцы АГС не заўсёды запрашаюцца да ўдзелу ў працоўных групах па законапраектах. Калі яны і запрашаюцца, то толькі для асобных АГС і па спецыяльным рашэнні дзяржаўнага органа, які арганізуе распрацоўку праекта для абмеркавання. Вельмі рэдка нявызначаная колькасць закранутых АГС запрашаецца ў працоўныя групы або кансультацыі. Звычайна нявызначанаму колу асоб даступны толькі анлайн-удзел у абмеркаванні законапраектаў (як і падача пісьмовых заўваг і прапаноў на спецыяльным дзяржаўным сайце “Прававы форум”).

Правое рэгуляванне ўдзелу грамадскасці ў прыняцці рашэнняў у апошнія гады развіваецца, але ў выніку кампаніі па ліквідацыі АГС у 2021-2022 гадах кола магчымых удзельнікаў такіх працэдур звужалася і многія групы страцілі прадстаўніцтва нават у тых нямногіх існуючых механізмах удзелу. Заканадаўства ў гэтай сферы па-ранейшаму застаецца сегментарным. У прыватнасці, нормы аб грамадскіх кансультацыях распрацоўваюцца асобна ад норм, якія датычацца доступу да інфармацыі, зваротаў грамадзян і юрыдычных асоб, грамадскіх саветаў і іншых сфер узаемадзеяння АГС і дзяржаўных органаў. Грамадскія кансультацыі і абмеркаванні законапраектаў не з'яўляюцца абавязковымі.

Дзяржаўныя органы арганізуюць грамадскія кансультацыі з упорам у большай ступені на працэс і працэдуру, але рэдка на рэальны ўплыў на сутнасць рашэння (кансультацыі ўяўляюць сабой хутчэй тлумачэнні рашэнняў, а не ўплыў АГС на іх сутнасць). Адсутнічаюць прававыя механізмы ліквідацыі невыканання правілаў грамадзянскага ўдзелу і празрыстасці працэсаў прыняцця рашэнняў, уключаючы адказнасць дзяржаўных чыноўнікаў (акрамя нормаў, якія датычацца пакідання зваротаў без адказу або невыканання тэрмінаў адказу).

У лютым 2022 года ў новай рэдакцыі Канстытуцыі Беларусі грамадзянская супольнасць упершыню згадваецца як адзін з бакоў, дэлегаты ад якога могуць накіроўвацца ва Усебеларускі народны сход (УНС), новы прадстаўнічы орган, які павінен стаяць над падзелам улады, і “вызначаць стратэгічныя напрамкі развіцця грамадства і дзяржавы”.

Аднак распрацаваныя пазней законапраекты выкарыстоўвалі скажонае паняцце грамадзянскай супольнасці, замацаваўшы за суб'ектамі грамадзянскай супольнасці, якія маюць асаблівыя адносіны з дзяржавай, спецыяльнае месца ў сістэме прыняцця рашэнняў у якасці ўдзельнікаў УНС для абмежаванай колькасці ГОНГА.

Законапраекты, прынятыя пасля рэферэндуму, уводзяць асобыя прывілеі ў сферы прыняцця рашэнняў для вузкага кола грамадскіх аб'яднанняў рэспубліканскага ўзроўню, якія засталіся ў Беларусі. 12 снежня 2022 года праект закона “Аб асновах грамадзянскай супольнасці” быў унесены ўрадам на разгляд Нацыянальнага Сходу. Закон устанаўлівае асаблівыя формы ўзаемадзеяння з дзяржавай для вузкага кола грамадскіх аб'яднанняў, якія дзейнічаюць на нацыянальным узроўні. Такім чынам, нягледзячы на афіцыйную назву, законапраект рэгулюе не грамадзянскую супольнасць у цэлым, а толькі ўзаемадзеянне асобных суб'ектаў грамадзянскай супольнасці з дзяржавай, асабліва ў сферы выбараў дэлегатаў грамадзянскай супольнасці ў БНК. У рэшце рэшт, у палітычным вымярэнні законапраект рэалізуе адпаведныя палажэнні новай Канстытуцыі. Ён вызначае суб'екты, якія маюць права намінаваць прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці ў УНС. Парадак такога вылучэння будзе вызначаны новай рэдакцыяй Выбарчага кодэкса і новым законам аб УНС.

Законапраект вызначае паняцце грамадзянскай супольнасці дастаткова шырока; аднак ён уводзіць вузкае вызначэнне суб'ектаў грамадзянскай супольнасці:

- **Грамадзянская супольнасць** – “грамадзяне Рэспублікі Беларусь, замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства, якія пастаянна пражываюць у Рэспубліцы Беларусь (далей – грамадзяне), якія выказваюць сваю грамадзянскую пазіцыю праз удзел у грамадскіх адносінах і інстытутах, не забароненых заканадаўствам”.
- **Суб'екты грамадзянскай супольнасці** – “аб'яднанні грамадзян або юрыдычных асоб на аснове членства незалежна ад колькаснага, тэрытарыяльнага або іншага цэнзу, статутная дзейнасць якіх накіравана на

вырашэнне асноўных задач узаемадзеяння дзяржаўных органаў (арганізацый) і грамадзянскай супольнасці, указаных у артыкуле 4 гэтага Закона".

Пералік гэтых задач шырокі, але не падлягае пашырэнню і ахоплівае толькі частку магчымых напрамкаў дзейнасці АГС: адсутнічаюць правы чалавека, гендэрная роўнасць і многія іншыя ключавыя пункты. Многія арганізацыі грамадзянскай супольнасці выходзяць за рамкі задач, указаных у пераліку.

Такім чынам, прапанаваны законапраект устанаўлівае асаблівую іерархію АГС, якая не адпавядае міжнародным стандартам, якія разглядаюць раўнапраўе як ключавую частку свабоды асацыяцыі:

- **Некамерцыйныя арганізацыі, якія не класіфікуюцца як суб'екты грамадзянскай супольнасці:** усе нечленскія формы НКА (установы, фонды), а таксама членскія формы НКА, якія не могуць быць класіфікаваны як суб'екты грамадзянскай супольнасці з-за неадпаведнасці сфер іх дзейнасці з пералікам, указаным у артыкуле 4 Закона. Верагодна, што ў гэтую катэгорыю трапляе вялікая колькасць грамадскіх аб'яднанняў.
- **Формы членскіх НКА, якія класіфікуюцца суб'ектам грамадзянскай супольнасці (грамадскія аб'яднанні, у тым ліку прафесійныя саюзы, а таксама саюзы і асацыяцыі юрыдычных асоб), дзейнасць якіх адпавядае пераліку мэт, указаных у артыкуле 4 Закона, але якія не маюць дастатковай колькасці членаў або зарэгістраваных рэгіянальных аддзяленняў, каб патрапіць у трэцюю катэгорыю, указаную ніжэй.** Для гэтай групы вызначаны агульныя формы ўзаемадзеяння з дзяржавай: удзел суб'ектаў грамадзянскай супольнасці ў рабоце калегіяльных органаў дзяржаўных органаў, грамадскіх і кансультацыйных саветаў, пасяджэннях мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў па іх запрашэнні; садзейнічанне органаў дзяржаўнай улады суб'ектам грамадзянскай супольнасці ў іх дзейнасці; удзел суб'ектаў грамадзянскай супольнасці ў фармуляванні і рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі; унясенне суб'ектамі грамадзянскай супольнасці прапаноў па ўдасканаленні заканадаўчых актаў у нарматворчыя органы; удзел суб'ектаў грамадзянскай супольнасці ў падрыхтоўцы і грамадскім абмеркаванні праектаў нарматыўных прававых актаў; грамадскі кантроль; і дзяржаўныя закупкі. Гэты спіс форм узаемадзеяння не з'яўляецца вычарпальным; іншымі прававымі актамі могуць быць прадугледжаны дадатковыя формы

ўзаемадзеяння суб'ектаў грамадзянскай супольнасці з дзяржавай. У гэтую катэгорыю таксама, верагодна, трапіць вялікая колькасць грамадскіх аб'яднанняў. Пры гэтым у законе прама не ўказана магчымасць аднясення ўжо існуючых форм НКА, такіх, як дзяржаўныя грамадскія аб'яднанні (такіх юрыдычных асоб сёння 7), палітычныя партыі (на дадзены момант іх 15) і рэлігійныя асацыяцыі, да другой (непрывілеяванай) катэгорыі.

- **Суб'екты грамадзянскай супольнасці, якія маюць асаблівыя адносіны з дзяржавай:** 1) грамадскія аб'яднанні рэспубліканскага ўзроўню, колькасць членаў якіх перавышае 100 000 чалавек, і якія маюць філіялы ва ўсіх абласцях Беларусі і ў горадзе Мінску, або 2) прафесійныя саюзы, якія аб'ядноўваюць не менш за палову прафсаюзных ячэек, зарэгістраваных у Беларусі. Законапраект прадугледжвае, што спіс такіх арганізацый будзе весціся Міністэрствам юстыцыі і будзе публікавацца ў Інтэрнеце. Згодна з дзейным Законам "Аб грамадскіх аб'яднаннях", грамадскія аб'яднанні абавязаны ўключаць інфармацыю аб колькасці сваіх членаў у справаздачы, якія штогод прадстаўляюцца ў органы юстыцыі. Спецыяльныя формы адносін з дзяржавай, даступныя гэтай трэцяй, прывілеяванай катэгорыі арганізацый, будуць уключаць толькі тыя віды дзейнасці, якія звязаны з УНС, а менавіта: абранне дэлегатаў УНС у парадку, прадугледжаным законам; правядзенне сустрэч з насельніцтвам, працоўнымі калектывамі, "гарачых ліній", дыялогавых пляцовак, грамадскіх прыёмаў, выязных сустрэч з грамадзянамі для збору і выпрацоўкі прапановаў для абмеркавання на ВНС; і ўдзел у рэалізацыі канчатковых рашэнняў УНС. Можна меркаваць, што агульная колькасць НКА, аднесеныя да гэтай катэгорыі, у лепшым выпадку не перавысіць двух дзясяткаў з агульнай колькасці некалькіх соцень грамадскіх аб'яднанняў рэспубліканскага ўзроўню, якія засталіся ў Беларусі. Хоць законапраект уводзіць спецыяльныя льготы для трэцяй групы арганізацый, ён істотна не мяняе правы статус арганізацый, якія не ўваходзяць у гэтую групу. Закон прадугледжвае пэўныя механізмы дзяржаўнай дапамогі суб'ектам грамадзянскай супольнасці ў цэлым (як увогуле, так і для трэцяй катэгорыі), такія, як прадастаўленне дзяржаўнай падтрымкі.

Усе законапраекты распрацоўваюцца на адной з дзвюх дзяржаўных моў Беларусі (у большасці выпадкаў гэта руская і толькі ў рэдкіх выпадках беларуская).

Практыкі афіцыйнага ўнясення законапраектаў на дзвюх дзяржаўных мовах няма. У выніку моўныя групы ў Беларусі абмежаваныя ў выкарыстанні сваёй

мовы для ўдзелу ў распрацоўцы заканадаўчых прапаноў і падачы каментароў да законапраектаў.

Стандарт II. Удзел АГС у распрацоўцы, ажыццяўленні і маніторынгу дзяржаўнай палітыкі з'яўляецца рэгулярным, адкрытым і эфектыўным

Улады прымаюць найважнейшыя рашэнні без якіх-небудзь кансультацый.

Большасць механізмаў удзелу працуе толькі фармальна, з'яўляецца неэфектыўным і не аказвае рэальнага ўплыву на рашэнні. Гэта таксама адносіцца да кансультацыйных органаў, якія шырока распаўсюджаны, але эфектыўныя толькі ў пэўных галінах.

У сувязі з увядзеннем новай рэдакцыі Кодэкса аб культуры ў 2022 годзе грамадскія наглядалыя камісіі па ахове гісторыка-культурнай спадчыны ліквідаваны. Гэтыя грамадзянскія культурныя органы будуць расфармаваны, нягледзячы на тое, што раней АГС і даследнікі апісвалі іх³⁷ празрыстую працу і эфектыўнасць для АГС.

З-за ліквідацыі АГС і з іншых прычынаў склад многіх грамадскіх саветаў істотна скараціўся.

Многія нормы, якія датычацца забеспячэння ўдзелу грамадскасці ў прыняцці рашэнняў, носяць квазіабавязковы характар (з выкарыстаннем такіх тэрмінаў, як "звычайна" і іншых рэкамендацыйных канструкцый). Прававыя нормы ўдзелу АГС у рэалізацыі, маніторынгу і ацэнцы палітыкі існуюць толькі ў некаторых галінах (напрыклад, экалагічныя праблемы або бізнес-заканадаўства) і не існуюць у іншых ці ўвогуле.

У выпадку, калі абвясчаецца публічнае абмеркаванне законапраекта, яго вынікі мусяць быць агульнадаступнымі. Аднак аб'ём і дэталі такой справаздачы не ўстаноўлены. Назіраецца зніжэнне грамадскай цікавасці да абмеркавання нават найважнейшых законапраектаў. У прыватнасці, гэта праяўляецца ў зніжэнні актыўнасці каментароў на афіцыйным сайце "Юрыдычны форум"³⁸ в 2021-2022 гадах:

Табліца 2: Грамадская цікавасць да абмеркавання законапраектаў

³⁷ https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/03/Pravovoe-regulirovanie_OS1.pdf

³⁸ <https://forumpravo.by/publicnoe-obsuzhdenie-proektov-npa/forum15/>.

Год	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Колькасць заканадаў чых актаў, вынесеных на публічнае анлайн- абмеркава нне на Прававым форуме	1	1	6	12	26	76	165	195	178	133
Колькасць каментаро ў	3	1	34	488	709	1,557	3,021	7,437	1,166	881
Сярэдняя колькасць каментаро ў да праекту	3	1	5.6	40.6	27.2	20.4	18.3	38.1	6.5	6.6

Такое зніжэнне ўдзелу кантрастуе з папярэднім перыядам росту і высокай актыўнасцю АГС па ўплыве на прыняцце дзяржаўных рашэнняў на папярэднім этапе 2014-2020 гг.³⁹ Адною з магчымых прычын зніжэння актыўнасці карыстальнікаў у электроннай сістэме каментавання праектаў заканадаўчых і нарматыўных актаў з'яўляецца змяненне фармату інтэрфейсу сістэмы: гэта рэформа ў 2022 годзе пацягнула за сабой перарэгістрацыю карыстальнікаў з паўторнай ідэнтыфікацыяй асобы, і стаў больш арыентаваны на каментарыі да канкрэтных фрагментаў тэксту, а не на вольныя канцэптуальныя прапановы праектаў.

Нават самыя важныя законапраекты абмяркоўваюцца онлайн у вельмі кароткія тэрміны. Напрыклад, абмеркаванне праекта ДПК у сакавіку 2022 года заняло

³⁹ <https://www.kas.de/de/web/belarus/publikationen/einzeltitel/-/content/belarus-civil-society-organisations-in-cross-sectoral-dialogue>.

ўсяго тры тыдні, што можа быць адной з прычын таго, што да гэтага важнага і аб'ёмнага 380-старонкавага законапраекта было пакінута ўсяго 38 каментароў.⁴⁰

Удзел грамадскасці, у тым ліку АГС, у працэсе канстытуцыйнай рэформы ў Беларусі быў неадназначны. Нягледзячы на тое, што размовы аб магчымых папраўках у Канстытуцыю 2004 года вяліся яшчэ некалькі гадоў таму, сам працэс канстытуцыйнай рэформы ў 2021-2022 гадах так і не стаў інклюзіўным і плюралістычным. Удзел розных груп грамадства ў працэсе рэформаў быў нераўнамерным, і ўзровень удзелу залежаў ад іх стаўлення да існуючага палітычнага рэжыму і ацэнкі легітымнасці цяперашняга дэ-факта прэзідэнта Лукашэнкі.

У выніку вострага палітычнага крызісу, звязанага са спрэчнымі прэзідэнцкімі выбарамі ў Беларусі ў жніўні 2020 года і наступнымі пратэстамі, у грамадстве сфармаваліся два цэнтры меркаванняў адносна характару і мэт будучай канстытуцыйнай рэформы. І кіруючыя эліты, і апазіцыйныя групы публічна заявілі, што канстытуцыйная рэформа з'яўляецца магчымым выхадам з крызісу. Аднак калі апазіцыйныя сілы разглядалі канстытуцыйную рэформу як механізм дэмакратызацыі існуючай палітычнай сістэмы, то кіруючая група (уключаючы прэзідэнта) разглядала рэформу як сродак умацавання існуючай сістэмы. Гэта дыхатамія таксама праявілася ў ступені ўдзелу розных АГС у канстытуцыйнай рэформе.

Арыентаваная на дэмакратычныя перамены частка беларускай грамадзянскай супольнасці і палітычная апазіцыя (у тым ліку тая яе частка, якая эмігравала за мяжу) інстытуцыяналізавалі свае намаганні ў форме распрацоўкі так званай Канстытуцыі Новай Беларусі.⁴¹ Частка грамадзянскай супольнасці, якая засяродзілася на ўмацаванні існуючай палітычнай сістэмы і нязначнай ("касметычнай") рэформе Канстытуцыі, інстытуцыяналізавала свае намаганні ў форме "Круглага стала дэмакратычных сіл".⁴²

Праца, ужо праведзеная першай вышэйзгаданай групай практычна не ўлічвалася ў афіцыйным працэсе канстытуцыйнай рэформы. Прадстаўнікі другой групы, аднак, былі ўключаны ў склад Канстытуцыйнай камісіі, створанай Указам Прэзідэнта № 105³¹ ад 15 сакавіка 2021 г., і актыўна ўдзельнічалі ў працы Камісіі.

⁴⁰ https://forumpravo.by/publicnoe-obsuzhdenie-proektov-npa/forum15/16857-proekt-kodeksa-grazhdanskogo-sudoproizvodstva-respubliki-belarus?PAGEN_2=3.

⁴¹ <https://kanstyucyja.online/>.

⁴² <https://ksds.by/constitution/>.

Усяго ў склад Канстытуцыйнай камісіі, якая складаецца з 36 сяброў, разам з прадстаўнікамі Нацыянальнага сходу, Канстытуцыйнага суда і мясцовых уладаў, увайшлі толькі некалькі прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці. Гэта старшыня грамадскага аб'яднання "Беларускі саюз жанчын", дырэктар інфармацыйна-аналітычнай установы "Круглы стол дэмакратычных сіл", старшыня Савета моладзі пры Нацыянальным сходзе Рэспублікі Беларусь, старшыня грамадскага аб'яднання "Беларускі рэспубліканскі саюз юрыстаў", першы сакратар ЦК КПРФ, дырэктар інфармацыйна-асветніцкай установы "Актуальная канцэпцыя".

Характэрна, што, нягледзячы на тое, што дадзеная катэгорыя сяброў Канстытуцыйнай камісіі вызначана ў тэксце ўказу як "прадстаўнікі грамадскіх аб'яднанняў", толькі два прадстаўнікі былі ад арганізацый, фактычна зарэгістраваных як грамадскія аб'яднанні – "Беларускі саюз жанчын" (фінансуецца на пазаконкурснай аснове непасрэдна з дзяржаўнага бюджэту) і "Беларускі рэспубліканскі саюз юрыстаў". Прадстаўленыя ў Канстытуцыйнай камісіі ўстановы не з'яўляюцца грамадскімі аб'яднаннямі, а ўяўляюць сабой найпростую форму НКА, якая згодна з беларускім заканадаўствам можа быць створана толькі адным заснавальнікам і не прадугледжвае членства ў арганізацыі іншых асоб, акрамя заснавальніка (Артыкул 125 Грамадзянскага кодэкса: "Установай прызнаецца арганізацыя, створаная уласнікам для выканання кіраўнічых, сацыяльна-культурных ці іншых функцый некамерцыйнага характару і поўнасьцю або часткова фінансуемая ім").

Хаця ў краіне зарэгістравана пятнаццаць палітычных партый, у Канстытуцыйную камісію ўвайшоў прадстаўнік толькі адной палітычнай партыі (Камуністычнай партыі Беларусі).

Такім чынам, у працы Канстытуцыйнай камісіі была задзейнічана толькі нязначная колькасць прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці, якія прадстаўляюць абсалютную меншасць грамадскіх аб'яднанняў і іншых формаў АГС, якія існуюць у Беларусі.

Тэкст праекту паправак у Канстытуцыю быў апублікаваны за месяц да прызначанага рэферэндуму. У гэты перыяд улады арганізавалі абмеркаванне прапанаванага праекта, якое ў асноўным праводзілася працоўнымі калектывамі, а таксама на так званых "дыялогавых пляцоўках", арганізаваных з удзелам дзяржаўных органаў і праўладных грамадскіх арганізацый. Падобныя абмеркаванні не былі празрыстымі і, па сутнасці, уяўлялі сабой толькі агітацыю ў

падтрымку прапанаванага ўладамі праекту. У ходзе абмеркавання паправак і дапаўненняў да праекта Канстытуцыі і разгляду ўнесеных прапаноў крытычныя заўвагі не былі ўлічаны. Гэта сталася яшчэ адным прыкладам фармальнай практыкі "ўсенароднага абмеркавання", накіраванай на замену празрыстага і інклюзіўнага абмеркавання прапаноў розных грамадскіх груп, якія павінны былі быць вынесены на рэферэндум. Так званае "ўсенароднае абмеркаванне" набыло форму агульнаацыянальнай кампаніі ў падтрымку праекта новай рэдакцыі Канстытуцыі. Нараўне з органамі дзяржаўнай улады ў акцыі па зборы меркаванняў грамадзян прыняло ўдзел праўрадавае рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне "Белая Русь".⁴³

Нягледзячы на "канстытуцыйную рэформу" і "ўсенароднае грамадскае абмеркаванне", узровень удзелу грамадскасці ў гэтым працэсе і ўзровень камунікацыі паміж грамадзянскай супольнасцю і адказнымі ведамствамі былі нізкімі.

Асаблівай перашкодай для ўдзелу шырокага кола АГС у абмеркаванні праекта Канстытуцыі-2022 стала паралельная кампанія па масавай прымусовай ліквідацыі АГС, якая пачалася ў чэрвені 2021 года і доўжылася аж да самага канстытуцыйнага рэферэндуму (якая закранула, па розных ацэнках, ад чвэрці да трэці АГС краіны).

У шэрагу выпадкаў пераследам падвяргаліся тыя, хто спрабаваў удзельнічаць у абмеркаванні праекту Канстытуцыі і выяўляць альтэрнатыўныя пункты гледжання. У ліку такіх інцыдэнтаў наступны прыклад рэпрэсій:

У студзені 2022 года пенсіянер з вёскі Церуха Гомельскай вобласці Мікалай Віцікаў накіраваў у раённую газету "Маяк" свае ідэі наконт новай Канстытуцыі-2022 і па ўласнай ініцыятыве паспрабаваў арганізаваць "дыялогавую пляцоўку", правядзенне якой было абвешчана ўладамі ў рамках грамадскага абмеркавання праекта Канстытуцыі-2022. Праз некалькі дзён у дом 68-гадовага Віцікава ўварваліся і правялі ператрус, пасля чаго "сельскага правакатара" (так Віцікава назвалі ў самой газеце) адправілі ў СІЗА. Следчыя кваліфікавалі ліст пенсіянера як падпадаючы пад ч. 1 арт. 130 КК ("узбуджэнне сацыяльнай варожасці"), а затым перакваліфікавалі абвінавачанне на арт. 369¹ ("дыскрэдытацыя Рэспублікі

⁴³ <https://www.sb.by/articles/obsuzhdaem-proekt-konstitutsii.html>.

Беларусь”). Да суда Віцікаў утрымліваўся ў СІЗА і ў выніку быў прыгавораны да васьмі месяцаў пазбаўлення волі.⁴⁴

18 ліпеня 2022 года Беларусь выйшла з Канвенцыі аб доступе да інфармацыі, удзеле грамадскасці ў прыняцці рашэнняў і доступе да правасуддзя па пытаннях, якія тычацца навакольнага асяроддзя ад 25 чэрвеня 1998 года (Орхуская канвенцыя). Гэта пазбавіла АГС і шырокую грамадскасць правоў у дачыненні да доступу да інфармацыі, удзелу грамадскасці і доступу да правасуддзя ў працэсах прыняцця ўрадавых рашэнняў па пытаннях, якія датычацца мясцовага, нацыянальнага і трансгранічнага навакольнага асяроддзя.

Стандарт III. АГС маюць доступ да інфармацыі, неабходнай для эфектыўнага ўдзелу.

Толькі некаторыя праекты канцэпцый і палітык друкуюцца і выносяцца на грамадскае абмеркаванне. Найбольш супярэчлівыя і спрэчныя праекты нарматыўных прававых актаў не выносяцца на грамадскае абмеркаванне і часта публікуюцца толькі пасля іх прыняцця або ўнясення праектаў у Нацыянальны Сход. План заканатворчай дзейнасці штогод зацвярджаецца ўказам прэзідэнта. Аднак у плане змяшчаюцца толькі запланаваныя законапраекты, а не праекты дэкрэтаў і ўказаў прэзідэнта, якія маюць большую юрыдычную сілу, чым закон.

Грамадскасць неохвотна ўдзельнічае ў распрацоўцы прапаноў для ўключэння ў планы заканадаўчай дзейнасці нягледзячы на доступ да інфармацыі аб іх распрацоўцы. Напрыклад, у красавіку 2022 года праз агульнадаступны механізм: электронны партал “Юрыдычны форум” было накіравана ўсяго дзве публічныя прапановы аб уключэнні праектаў новых нарматыўных актаў у план заканатворчай дзейнасці на 2023 год. Па выніках дзяржаўнага адбору на наступным этапе заканадаўчага працэсу ў план на 2023 год быў уключаны толькі адзін з гэтых двух праектаў – праект аб распрацоўцы змяненняў ва Указ №300, які рэгламентуе парадак аказання ўнутранай спонсарскай дапамогі ад карпаратыўных крыніц (ад беларускіх донараў беларускім НКА-рэцыпіентам). Інфармацыі аб выкарыстанні іншых механізмаў падачы прапаноў па выпрацоўцы палітыкі вельмі мала. Аднак зніжэнне грамадскай актыўнасці і адвакатавання з боку АГС у цэлым дазваляе меркаваць, што іх колькасць была вельмі невялікай.

⁴⁴ Notice of the Belarusian Association of Journalists.

Законапраекты публікуюцца ў першапачатковым выглядзе, у якім яны былі ўнесены ў Нацыянальны сход. Аднак яны не абнаўляюцца пасля ўнясення выпраўленняў падчас абмеркаванняў. Тэрміны адказаў на пытанні АГС звычайна не парушаюцца дзяржаўнымі чыноўнікамі, але часам парушаюцца мясцовымі ўладамі. Аб'явы пра грамадскія слуханні часта носяць фармальны характар і дэ-факта малапрыкметныя для грамадскасці (асабліва слуханні, ініцыяваныя мясцовымі ўладамі).

Спецыяльнага закону або спецыяльных нормаў аб доступе АГС да інфармацыі не існуе. Законапраекты калі і публікуюцца, то часта толькі ў першапачатковым варыянце і да афіцыйнага апублікавання прынятага закона грамадскасць не ведае, якую форму набудзе закон у канчатковым выніку.⁴⁵

Стандарт IV. Удзел у прыняцці рашэнняў адасоблены ад палітычнай дзейнасці і лабіравання.

Абмежаванні на ўдзел АГС у палітычнай дзейнасці дакладна не вызначаны, за выключэннем забароны (згодна з Выбарчым кодэксам) вылучаць кандыдатаў на выбарах у Нацыянальны сход і мясцовыя саветы.

Паняцце лабіравання не вызначана ні ў заканадаўстве, ні на практыцы. АГС, якія, на думку дзяржавы, звязаныя з палітычнай апазіцыяй дзейнай улады, на практыцы абмежаваныя ў доступе да прыняцця рашэнняў. На мясцовым узроўні магчымасцей для ўдзелу грамадскасці значна менш, паколькі існуючыя заканадаўчыя нормы аб грамадскім абмеркаванні праектаў прававых актаў у асноўным датычацца актаў нацыянальнага ўзроўню (законаў, дэкрэтаў, указаў і пастановаў урада), а не актаў мясцовых органаў улады.

Запрашэнне да ўдзелу ў кансультацыях як адзіна магчымым спосабам уплыву грамадскай думкі на прыняцце рашэнняў з'яўляецца звычайнай практыкай для фінансуюмых дзяржавай АГС, якія падтрымліваюць урад.

У цэлым ГОНДА карыстаюцца свабодай у сваёй палітычнай дзейнасці і не аддзяляюць яе ад сваёй звычайнай сацыяльнай дзейнасці. Незалежныя АГС, наадварот, пазбягаюць якіх-небудзь сувязяў з палітычнымі гульцамі, і асабліва з палітычнай апазіцыяй, паколькі гэта можа прывесці як да прымусовай

⁴⁵ *Ekonomicheskaya Gazeta*. Налоговая неопределенность. Изменения в НК не опубликованы и, вероятно, не подписаны), <https://neg.by/novosti/otkrytj/izmeneniya-v-nk-ne-opublikovany/>.

ліквідацыі, так і да рэпрэсій у дачыненні да лідэраў АГС (у тым ліку да крымінальнага пераследу і працяглых тэрмінаў пазбаўлення волі).

Рэкамендацыі датычна Сферы 5:

- Распаўсюдзіць падыходы, правілы і практыку, якія прымяняюцца да ўдзелу АГС у прыняцці рашэнняў па распрацоўцы праектаў нарматыўных актаў, на ўзровень мясцовых органаў улады;
- Зрабіць усе арганізацыйна-прававыя формы АГС роўнымі ў іх удзеле ў прыняцці рашэнняў, выкарыстоўваючы ў адпаведным заканадаўстве тэрмін "некамерцыйныя арганізацыі" замест "грамадскія аб'яднанні";
- Устанавіць практыку запрашэння ўсіх закранутых АГС на кансультацыі па праектах заканадаўчых актаў замест практыкі, калі дзяржаўныя органы прымаюць рашэнне запрашаць толькі пэўныя АГС;
- Публікаваць штогадовыя планы (спісы) заканатворчай дзейнасці ўрада і прэзідэнта па распрацоўцы не толькі праектаў законаў, але і праектаў прэзідэнцкіх прававых актаў;
- Пашырыць пералік нарматыўных прававых актаў, якія падлягаюць грамадскаму абмеркаванню, абавязаўшы выносіць на грамадскае абмеркаванне таксама праекты, якія закранаюць правы і свабоды грамадзян;
- Публікаваць актуальныя законапраекты ў Інтэрнеце ў форме, якая пастаянна абнаўляецца, у адпаведнасці з этапамі бягучага заканадаўчага працэсу гэтага законапраекта;
- Публікаваць праекты дэкрэтаў і ўказаў Прэзідэнта пры распрацоўцы такіх актаў;
- Аднавіць рэгістрацыю АГС, якія былі прымусова ліквідаваны ў 2020-2022 гадах, у тым ліку ліквідаваны па рашэнні суда або мясцовай адміністрацыі;
- Замацаваць заканадаўча механізм разгляду і ўзгаднення меркаванняў зацікаўленых бакоў, прадстаўленых імі ў рамках грамадскага абмеркавання праектаў нарматыўна-прававых актаў;

- Распрацаваць Закон "Аб удзеле грамадскасці ў прыняцці рашэнняў" з кансультацыямі з АГС, засяродзіць увагу на пашырэнні магчымасцяў удзелу грамадзян і АГС, а не на ўвядзенні абмежаванняў; і
- Замацаваць заканадаўча абавязак уносіць законапраекты ў парламент, прымаць законы, пастановы ўрада, дэкрэты і ўказы прэзідэнта на абедзвюх дзяржаўных мовах - рускай і беларускай.

3.6 Свабода выказвання меркаванняў

Агульная ацэнка: **1.9/7**

Заканадаўства:
2.4 / 7

Практыка:
1.3 / 7

Права на свабоду выказвання меркаванняў застаецца практычна недаступным як для грамадзян, так і для АГС унутры Беларусі, аб чым сведчыць зніжэнне паказчыкаў у гэтай галіне. У прыватнасці, гэта тычыцца магчымасці свабодна выказвацца ў Інтэрнэце і сацыяльных сетках, што зараз строга караецца. Пераважная большасць АГС унутры краіны прытрымліваюцца тактыкі ананімізацыі і ўтойвання інфармацыі аб уласнай дзейнасці, баючыся негатыўнай увагі з боку рэпрэсіўных органаў (у многіх выпадках цалкам абгрунтавана). Прастора для свабоды выказвання яшчэ больш звужалася з-за арыштаў і крымінальных пераследаў рэдактараў і журналістаў, а таксама аднясення СМІ, іх рэдакцый і падпісчыкаў іх Telegram-каналаў да «экстрэмісцкіх фармаванняў», удзел у якіх цягне за сабой крымінальную адказнасць. Сотні інфармацыйных рэсурсаў прызнаны судамі экстрэмісцкімі матэрыяламі, што цягне за сабой адміністрацыйную адказнасць за іх публікацыю нават на прыватных старонках і ў прыватнай перапісцы. У 2022 годзе ў Беларусі была знішчана не толькі свабода слова ў СМІ, але і свабода зносін паміж людзьмі, а таксама каналы распаўсюджвання інфармацыі (інтэрнэт, сацыяльныя сеткі і месэнджэры, асабліва Telegram) і іх аўдыторыя. У цэлым практычныя абмежаванні свабоды выказвання меркавання выйшлі за рамкі пераследу за публічны распаўсюд меркаванняў (пераслед СМІ і журналістаў) і перайшлі ў прыватную сферу (пераслед за размовы ў прыватнай перапісцы, на працы, у грамадскім транспарце, падпіску на забароненыя СМІ, забараніўшы інфармацыю на смартфоне, забараніўшы кнігі дома). У выніку пераважная большасць незалежных СМІ была вымушана прыняць рашэнне аб пераездзе і працягу сваёй дзейнасці з-за мяжы (у адпаведнасці з апошнімі папраўкамі ў заканадаўства яны падлягаюць завочнаму крымінальнаму пераследу, пазбаўленню грамадзянства, а іх аўдыторыя і журналісты або проста апытаныя эксперты ўнутры краіны падвяргаюцца пераследам). Многія сайты і электронныя СМІ заблакаваныя, а прыватны рэпост іх навін караецца сур'ёзнымі арыштамі і штрафамі.

У практыцы прызнання груп грамадзян экстрэмісцкімі фармаваннямі варта падкрэсліць, што менавіта медыяструктуры (СМІ, блогі, супольнасці ў сацыяльных сетках) у першую чаргу ўключаюцца органамі дзяржаўнай улады ў пералік экстрэмісцкіх фармаванняў.

Вайна на Украіне стала істотным фактарам, які скажае медыяполе. Дамінуючыя дзяржаўныя СМІ відавочна занялі пазіцыю прапагандысцкай падтрымкі расейскай інтэрпрэтацыі вайсковага канфлікту. Такім чынам, у 2022 годзе інфармацыйная вайна ўступіла ў новую фазу, а беларускія ўлады працягнулі чыстку медыяполя, выкарыстоўваючы падкантрольныя СМІ як інструмент прапаганды і маніпуляцыі.

Стандарт I. Кожны мае права на свабоду меркаванняў і іх выказванні.

Свабода меркаванняў і іх выказвання прадугледжана заканадаўствам і Канстытуцыяй. Але на практыцы ў 2022 годзе грамадзяне, як правіла, не маглі ўдзельнічаць у публічных дыскусіях, не асцерагаючыся адплат, рэпрэсій і крымінальнага пераследу. У Беларусі прастора для свабоднай палітычнай дыскусіі строга абмежавана як дэ-юрэ, так і на практыцы, і любы грамадскі выраз альтэрнатыўнага меркавання аказваецца пад ціскам як анлайн, так і афлайн. Гэта закранае грамадзян, АГС, палітычныя партыі, СМІ і сацыяльныя сеткі і ўключае прамы крымінальны пераслед свабодных галасоў. Часта паведамляецца аб выпадках, калі інфармацыя, якая лічылася крытычнай у адносінах да ўладаў, не дапускалася да распаўсюджвання або становілася прадметам крымінальнага следства.

Распальванне нянавісці ў дачыненні да канкрэтных груп, такіх як палітычная апазіцыя, прадстаўнікі ЛГБТК+, праваабаронцы, арганізацыі грамадзянскай супольнасці ці пратэстуючыя, шырока распаўсюджана сярод дзяржаўных СМІ і блогераў, якія падтрымліваюцца дзяржавай, асабліва гэта тычыцца выказванняў, якія апраўдваюць новыя арышты, катаванні і іншыя рэпрэсіі ў дачыненні да гэтых груп ці асоб. Улады злоўжываюць заканадаўствам па барацьбе з радыкалізмам, экстрэмізмам і распальваннем нянавісці для абмежавання свабоды выказвання меркаванняў, уключаючы забарону на публікацыі. Прамы гвалт з боку дзяржорганаў у дачыненні да журналістаў і блогераў фіксаваўся ў Беларусі на працягу ўсяго 2022 года.

Генеральная пракуратура паведаміла пра больш за 5000 “экстрэмісцкіх злачынстваў” за першыя адзінаццаць месяцаў 2022 года⁴⁶. Пры гэтым 76

⁴⁶ «Будем калёным железом это всё выжигать». Подводим итоги года с генпрокурором Беларуси <https://ctv.by/esli-li-dlya-beglyh-doroga-obratno-i-kak-nachat-zhizn-na-rodine-s-chistogo-lista-intervyu-s>

працэнтаў з іх тычыліся выказванняў у Інтэрнэце - "славесных злачынстваў" - паклёпу на прэзідэнта, абраз прэзідэнта, дыскрэдытацыі Беларусі, распальвання нянавісці або абразы дзяржаўных чыноўнікаў. Асобная група з больш чым ста чалавек была асуджаная па крымінальных абвінавачваннях за каментары ў Інтэрнэце, звязаныя з перастрэлкай у верасні 2021 года, калі супрацоўнік КДБ РБ быў застрэлены грамадзянінам, які супраціўляўся (расійскі журналіст Генадзь Мажэйка, які напісаў аб гэтым інцыдэнце, таксама быў арыштаваны і асуджаны за распальванне нянавісці).

Акрамя таго, шэраг журналістаў былі ўнесены ў чорны спіс КДБ РБ як асобы, "датычныя да тэрарыстычнай дзейнасці" (як да, так і пасля судовых працэсаў па іх справах).

У 2022 годзе тэлеканал БелБізнесКанал спыніў вяшчанне без тлумачэння прычын. Гэта быў адзіны дзелавы тэлеканал у Беларусі, пабудаваны на рэтрансляцыі праграм расійскага тэлеканала РБК і здымках уласных праграм на беларускую тэматыку. Спынілі сваю хаду абласная газета "Узгорак" і найстарэйшая газета Беларусі "Беларусы і рынак". У выпадку з "Узгоркам" прычыны публічна не былі растлумачаныя, а "Беларусы і рынак" закрылі ў адпаведнасці з загадам міністра інфармацыі.

У сакавіку 2022 года Мінінфарм вынес папярэджанні дзвюм папулярным беларускім радыёстанцыям — "Радыё Рокс-М" і "Радыё БіЭй" — за "распаўсюджванне матэрыялаў, якія не адносяцца да тэматыкі, указанай у рэгістрацыйных дакументах радыёпраграмы". Быў зафіксаваны як мінімум адзін выпадак, калі вэб-сайт беларускай АГС атрымаў папярэджанне ад расейскага органа рэгулявання Інтэрнэту за выкарыстанне слова "вайна" пры згадванні ўварвання ва Украіну.⁴⁷ Па рашэнні Мінінфармацыі часова заблакаваны навінавы сайт Blizko.by, а таксама сайт часопіса АРСНЕ і шэраг іншых. У некаторых выпадках разблакіроўка сайта была магчыма толькі пасля выдалення спасылак на "экстрэмісцкія" матэрыялы, а ў іншых выпадках нават выканання гэтага патрабавання было недастаткова для разблакіроўкі. Пасля выдалення з сайта кантэнту, унесенага ў спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў, і разблакіроўкі сайта, неўзабаве можа рушыць услед новае рашэнне аб блакаванні, на гэты раз у сувязі з новымі абвінавачваннямі.

⁴⁷ <https://greenbelarus.info/articles/31-03-2022/zelyonyy-portal-poluchil-pismo-schastyia-ot-roskomnadzora>.

Па меншай меры тры супрацоўнікі дзяржаўных СМІ былі звольненыя за выказванні, якія ўлады палічылі праявай нелаяльнасці, а іншыя супрацоўнікі падвергліся штрафным санкцыям. Практычна ўсе буйныя незалежныя СМІ прадоўжылі працу з-за мяжы, а некаторыя рэдакцыі падвергліся паўторнаму пераезду пасля пачатку вайны ва Украіне.

Правядзенне апытанняў грамадскай думкі на грамадска-палітычныя тэмы (нават калі яны не звязаныя з выбарамі) патрабуе спецыяльнай акрэдытацыі ад агенцтва пры Акадэміі навук. Існуе забарона на публікацыю вынікаў падобных апытанняў, якія праводзяцца без акрэдытацыі, парушэнне якой караецца штрафам. Вытворчасць друкаванай прадукцыі падлягае ліцэнзаванню, а распаўсюджванне кніг дапускаецца толькі пасля акрэдытацыі Міністэрства інфармацыі.

На практыцы ў Беларусі існуе татальная цензура для прадухілення выказванняў, скіраваных супраць кіруючага рэжыму ва ўсіх сферах, напрыклад, нават у тэатрах. Згодна з артыкулам 38 Закона "Аб сродках масавай інфармацыі", у Беларусі забаронена распаўсюджваць інфармацыю як у СМІ, так і ў Інтэрнеце ад імя арганізацыі, якія не маюць дзяржаўнай рэгістрацыі.

Стандарт II. Дзяржава садзейнічае свабодзе меркаванняў і іх выказвання і абараняе яе.

Амаль усе тэлеканалы належаць дзяржаве, якая таксама валодае буйнымі грамадска-палітычнымі газетамі і субсідуе іх наўпрост з дзяржаўнага бюджэту. Медыярынак дэ-факта манапалізаваны дзяржавай. Усе СМІ павінны быць зарэгістраваны ў Міністэрстве інфармацыі, а праца замежных СМІ і журналістаў падлягае акрэдытацыі. Улады часта адмаўляюць у рэгістрацыі ці акрэдытацыі непажаданым СМІ.

Медыяная разнастайнасць у Беларусі знаходзіцца на крытычным узроўні, а ўмовы для СМІ ў 2022 годзе сталі яшчэ горшымі. Па дадзеных Цэнтра новых ідэй, у 2022 годзе "СМІ ў Беларусі практычна не маюць магчымасці праводзіць уласную незалежную інфармацыйную палітыку".⁴⁸

Заканадаўствам прадугледжаны шырокі спектр форм і падстаў абмежавання распаўсюджвання меркаванняў праз крымінальны пераслед, абмежаванні СМІ, кантролю над Інтэрнэтам (як у дачыненні да беларускіх, так і замежных сайтаў), а таксама абмежаванні на распаўсюджванне матэрыялаў і "прапаганду

⁴⁸ <https://newbelarus.vision/index-resilience-2022/>.

экстрэмiсцкай дзейнасці". Тэрміналогія, якая выкарыстоўваецца ў заканадаўстве, часта расплывістая і дапускае розныя тлумачэнні. Нараўне з шырокімі паўнамоцтвамі Міністэрства інфармацыі (па блакаванні інтэрнэт-рэсурсаў у абыход судаў і ініцыяванні забароны газет праз суд), паўнамоцтвы, прадстаўленыя спецслужбам, памежнікам і праваахоўным органам, стварылі ўмовы, у якіх дзяржава мае надзвычай шырокія і непарапарцыйныя магчымасці блакаваць распаўсюджванне інфармацыі, якую урад лічыць непажаданай.

Па неафіцыйных дадзеных Генпракуратуры, за мінулы год па рашэннях судаў кантэнт амаль 1500 інтэрнэт-рэсурсаў быў прызнаны экстрэмiсцкім матэрыялам, а больш за сотню СМІ і блогаў (а таксама суполак у сацыяльных сетках) сталі "экстрэмiсцкімі фармаваннямі" па рашэнні КДБ РБ і МУС.

Дынаміка судовых рашэнняў аб прызнанні інфармацыйных матэрыялаў экстрэмiсцкімі (па дадзеных афіцыйнага Індэкса экстрэмiсцкіх матэрыялаў Мінінфарма)

Табліца 3. Рашэнні судаў аб прызнанні матэрыялаў "экстрэмiсцкімі"*

Год	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Колькасць судовых рашэнняў аб прызнанні матэрыялаў экстрэмiсцкімі	2	1	0	1	0	1	2	13	38	37	39	22	19	426	637

*У адным рашэнні суда можа змяшчацца ад аднаго да некалькіх дзесяткаў інфармацыйных аб'ектаў, якія прызнаюцца экстрэмiсцкімі матэрыяламі. Гэта могуць быць як фізічныя аб'екты, так і файлы (сцягі, нашыўкі, значкі,

змесціва прыватных паштовых адпраўленняў), кнігі, старонкі ў сацыяльных сетках, відэаролікі ці каналы YouTube, выпускі газет, выявы, сімвалы і нават песні.

Афіцыйны спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў, складзены ў адпаведнасці з рашэннямі судаў, даступны ў Інтэрнеце. Па стане на 1 студзеня 2023 года спіс налічваў 482 старонкі, 180 з якіх (ці 40 працэнтаў ад агульнага аб'ёму) складалі рашэнні, прынятыя ў 2022 годзе.

На думку нацыянальных праваабарончых АГС, з-за празмерна шырокага тлумачэння паняцця "экстрэмізм" і адвольнага пашырэння паняцця "тэрарызм", адвольнага прымянення антыэкстрэмісцкага заканадаўства і ігнаравання міжнародных стандартаў (у прыватнасці, размытыя прававыя нормы аб свабодзе выказвання меркаванняў), у 2022 годзе ў Беларусі шырока прымяняюцца рэпрэсіўныя практыкі падаўлення выказвання меркаванняў і пераследу апанентаў улады. Яны выкарыстоўваюцца ў рамках татальнага падаўлення іншадумства ў грамадстве, у атмасферы насаджэння тэрору ва ўсіх сферах грамадскіх адносін. З аднаго боку, забаронена любая незалежная інфармацыя, якая тычыцца шырокага кола пытанняў: ад грамадска-палітычнай сферы да культуры і беларускамоўнага кантэнту. З іншага боку, парушэнні забарон цягнуць за сабой пераследы ў самых розных формах: жорсткае абыходжанне і катаванні, штрафы, канфіскацыя маёмасці, адміністрацыйнае зняволенне і крымінальны пераслед, прымусовае псіхіятрычнае лячэнне, пагрозы пазбаўлення грамадзянства. Шмат у чым гэтыя адвольныя рэпрэсіі сталі магчымымі дзякуючы адсутнасці незалежнай судовай улады і ўдзелу судовай улады ў карнай практыцы.⁴⁹ Інфарматыры не абаронены законам і на практыцы шырока пераследуюцца.

На працягу 2022 года некалькі дзясяткаў журналістаў, блогераў і работнікаў СМІ былі арыштаваныя, падвергнутыя ператрусам і прыцягнуты да адказнасці. Як паведаміла Беларуская асацыяцыя журналістаў, у 2022 годзе па крымінальных справах у дачыненні да журналістаў і работнікаў СМІ вынесена 17 прыгавораў на тэрмін ад 1 да 14 гадоў пазбаўлення волі. Журналістка Кацярына Андрэева, прыгавораная ў 2020 годзе да двух гадоў пазбаўлення волі, незадоўга да заканчэння тэрміну зняволення была прызнана вінаватай у "дзяржаўнай здрадзе" (арт. 356 КК) і гэтым разам прысуджаная да пазбаўлення волі ў другі раз, на восем

⁴⁹ Viasna Human Rights Center. 2023. 'Restrictions on freedom of expression under the pretext of combating extremism and terrorism'.

гадоў (з улікам папярэдняга прысуду). У адносінах да работнікаў СМІ распачата яшчэ 11 новых крымінальных спраў, але па стане на канец 2022 года яны яшчэ не разгледжаны судамі.

Праваахоўныя органы працягнулі ціск на незалежных прадстаўнікоў прэсы. У 2022 годзе праваабаронцы зарэгістравалі 43 выпадкі затрымання журналістаў і 55 ператрусаў. Зафіксавана 20 выпадкаў адміністрацыйнага арышту журналістаў на тэрмін да 15 сутак, а таксама чатыры выпадкі пакарання журналістаў штрафамі. Акрамя таго, прадстаўнікі праваахоўных органаў выклікалі журналістаў на допыты, наведвалі сваякоў і абшуквалі дамы журналістаў, у тым ліку журналістаў, якія пакінулі Беларусь.

Пазасудовае блакаванне сайтаў, баны і забароны старонак і каналаў у сацыяльных сетках і месэнджэры Telegram, прызнаных экстрэмісцкімі, стварэнне перашкод на шляху выдання і распаўсюджвання газет, крымінальны пераслед (у тым ліку пазбаўленне волі) журналістаў і блогераў, збіццё журналістаў супрацоўнікамі праваахоўных органаў, а таксама пагрозы ў адрас рэдакцый СМІ з патрабаваннямі закрыць іх СМІ – усё гэта выкарыстоўваецца для абмежавання свабоды слова.

Многія СМІ і звязаныя з імі асобы ў Беларусі былі пакараныя буйнымі штрафамі або арыштам на тэрмін да 15 сутак за захоўванне і распаўсюджванне на асабістых смартфонах і ў сацыяльных сетках матэрыялаў, прызнаных экстрэмісцкімі (напрыклад, за рэпосты ў сацыяльных сетках фатаграфій, якія змяшчаюць лагатыпы найбольш папулярных сайтаў, прызнаных экстрэмісцкімі).

У Беларусі працягваецца запалохванне супрацоўнікаў СМІ. Да канца года ў турме знаходзіліся 33 журналісты, у тым ліку прадстаўнікі замежных СМІ. У цэлым, нягледзячы на вызваленне часткі вядомых журналістаў у сувязі са сканчэннем тэрміну іх пакаранняў, з-за новых арыштаў і новых прысудаў, агульная колькасць журналістаў, якія знаходзяцца ў турмах, засталася прыкладна такой жа, як і ў 2021 годзе.

Як і ў папярэднія гады, антыэкстрэмісцкае заканадаўства было зброяй у барацьбе з незалежнай прэсай, перш за ўсё як падстава для абмежавання доступу да кантэнту незалежных СМІ і ўзбуджэння крымінальнага пераследу за любы ўдзел у іх дзейнасці. Так, першая крымінальная справа па новым “экстрэмісцкім” артыкуле 130² КК (адмаўленне генацыду беларускага народа) было ўзбуджанае ў сувязі з публікацыямі ў незалежных СМІ – “Флагшток” і “Люстэрка”. Ваеннаму эксперту Ягору Лебедку было прад’яўлена абвінавачанне ў прапагандзе

экстрэмісцкай дзейнасці па артыкуле 361⁴ КК за каментары Еўрарадыё (абвешчанае пасля гэтага інтэрв'ю “экстрэмісцкім фармаваннем”). У цэлым крымінальны пераслед за інтэрв'ю, відэаздымку і каментары ў “экстрэмісцкіх СМІ”, якія разглядаюцца як экстрэмісцкія фармаванні, стаў звычайнай практыкай.⁵⁰

У Беларусі захоўваецца крымінальная адказнасць за абразу або паклёп службовых асоб ці прэзідэнта. Яна прымяняецца на практыцы ў многіх выпадках. Сотні людзей у Беларусі асуджаныя на турэмнае зняволенне на падставе абrazy праваахоўных органаў, дзяржаўных чыноўнікаў, прэзідэнта або распальвання сацыяльнай нянавісці ў дачыненні да сацыяльнай групы “праваахоўнікі” з-за крытычных каментароў у Інтэрнэце. Апроч пагаршэння сытуацыі ў Беларусі, ёсць паведамленні аб тым, што людзі былі зняволеныя за знявагу ці паклёп у адрас прэзідэнта, суддзяў, органаў дзяржаўнай улады ці за “дыскрэдытацыю рэспублікі” ў сацыяльных сетках ці ў Вікіпедыі.

У краіне выбудавана беспартыйная, але жорсткая “ідэалагічная вертыкаль”. У кожнай дзяржаўнай арганізацыі, на прадпрыемстве, у школе і ВУН ёсць «намеснік кіраўніка па ідэалогіі», задачай якога з'яўляецца прапаганда ідэй безумоўнай падтрымкі курсу дзейнага прэзідэнта, арганізацыя выбараў і дыскрэдытацыя супернікаў рэжыму, а таксама пераслед іншадумцаў на працоўных месцах. Праверкі лаяльнасці па месцы працы праводзяцца як у дачыненні да дзяржчыноўнікаў, так і супрацоўнікаў дзяржпрадпрыемстваў (звальненне людзей з “няправільнымі” поглядамі - звычайная справа). Замацаванне дзяржаўнай ідэалогіі як з'явы ў Канстытуцыі было адным з элементаў канстытуцыйнай рэформы лютага 2022 года. Пазней у 2022 годзе ў дамінуючым дзяржаўным дыскурсе замацавалася тэндэнцыя адмаўлення свабоды меркаванняў і заяў неабходнасці прытрымлівацца дзяржаўнай ідэалогіі.

У цэлым беларускія ўлады праводзяць мэтанакіраваную палітыку дыскрэдытацыі АГС у СМІ. Напрыклад, газета адміністрацыі прэзідэнта “Беларусь сёння” апублікавала шэраг артыкулаў, накіраваных на дыскрэдытацыю АГС. Таксама мае месца пастаянная дыскрэдытацыя АГС праз афіцыйныя заявы на розных узроўнях.

⁵⁰ On 29 August 2022, the Investigative Committee detained journalist Ivan Murayou. He was charged under part 3 of Article 361¹ of the Criminal Code ('Participation in an extremist formation'). On 26 December 2022, the City Court of Minsk sentenced Murayou to two and a half years of imprisonment in a general regime penal colony. According to the Belarusian Association of Journalists, the case file was only two volumes with one 'criminal' episode. The charges relate to video filming for the investigation broadcasted by the Belsat TV channel in July 2022.

Рэкамендацыі датычна Сферы 6:

- Вызваліць усіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі, у тым ліку журналістаў, блогераў і асоб, прыгавораных да турэмнага зняволення па паклёпніцкіх артыкулах Крымінальнага кодэкса, перагледзець і адмяніць усе прызначаныя ім прысуды, спыніць бягучыя справы, выплаціць адэкватную кампенсацыю ўсім палітычным зняволеным, спыніць усе палітычна крымінальныя справы;
- Прывесці законы і практыку дзяржаўнага рэгулявання свабоды слова ў адпаведнасць са стандартамі правоў чалавека, уключаючы Заўвагу агульнага парадку № 34 Камітэта ААН па правах чалавека да артыкула 19 МПГПП (2011 г.), каб абмежаванні не рабілі свабоду выказвання меркаванняў немагчымай для грамадзян (у тым ліку замежных і непаўналетніх) і арганізацый грамадзянскай супольнасці;
- Адмяніць Закон "Аб супрацьдзеянні экстрэмізму" і ўсе прынятыя ў адпаведнасці з ім падзаконныя акты, у тым ліку "Індэкс экстрэмісцкіх фарміраванняў";
- Адмяніць "ідэалагічную вертыкаль", якая супярэчыць Канстытуцыі і прынцыпам правоў чалавека;
- Правесці дэманалізацыю электронных СМІ і прыватызацыю друкаваных СМІ;
- Ажыццяўляць фінансаванне СМІ з дзяржаўнага бюджэту на аснове празрыстага і адкрытага конкурсу;
- Дзяржаўныя тэлеканалы павінны стаць грамадскім тэлебачаннем, у дачыненні да чаго павінен быць прыняты спецыяльны закон;
- Выключыць адказнасць за паклёп (арт. 188), паклёп на прэзідэнта (арт. 367), абразу прэзідэнта (арт. 368), абразу дзяржаўнай службовай асобы (арт. 369), дыскрэдытацыю Рэспублікі Беларусь (арт. 369¹), публічныя заклікі да арганізацыі або правядзення незаконных сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў, дэманстрацый або пікетавання або ўцягванне асоб да ўдзелу ў такіх масавых мерапрыемствах (артыкул 369³), а таксама заклікі да прымянення абмежавальных мер (г.зн. санкцый) і іншых дзеянняў, накіраваных на

прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы рэспублікі Беларусі (арт. 361) з Крымінальнага кодэкса;

- Сістэма блакіроўкі вэб-сайтаў і спынення выпуску газет павінна быць рэфармавана і знаходзіцца пад выключнай юрысдыкцыяй судоў;
- Сістэма рэгістрацыі друкаваных СМІ павінна быць паведамляльнай; і
- Адмяніць абавязковую акрэдытацыю сацыёлагаў для правядзення апытанняў грамадскай думкі.

3.7 Права на недатыкальнасць прыватнага жыцця

Агульная ацэнка: **2.5/7**

Заканадаўства:
3.4 / 7

Практыка:
1.6/7

Абарона персанальных дадзеных у гэтай сферы працягвае пагаршацца, нягледзячы на рэалізацыю практыкі ў адпаведнасці з Законам "Аб абароне персанальных дадзеных". Закон утрымлівае пазітыўныя нормы, але на практычным узроўні грамадзяне застаюцца безабароннымі перад уварваннем у іх асабістае жыццё з боку праваахоўных органаў ці дзяржаўных прапагандыстаў. Органы палітычнай пракуратуры не толькі шырока транслююць кадры таёмнага відэаназірання, але і практыкуюць масавыя "прызнанні" перад відэакамерай арыштаваных, у тым ліку якія падвергліся катаванням. Пад пагрозай катаванняў практыкуюцца прымусовыя аўтынгі асоб ЛГБТК+. Адмовы даць доступ да прыватнай перапіскі ці смартфона інтэрпрэтуюцца як непадпарадкаванне праваахоўным органам і на практыцы часта караюцца арыштамі.

Стандарт I. Кожны мае права на недатыкальнасць прыватнага жыцця і абарону даных.

Канстытуцыя гарантуе права на недатыкальнасць прыватнага жыцця, таямніцу перапіскі і іншых паведамленняў, а заканадаўства прадугледжвае абарону персанальных звестак. Права на недатыкальнасць прыватнага жыцця на

практыцы не абаронена ад умяшання і незаконных абмежаванняў з боку дзяржаўных органаў.

Шырока прымяняюцца катаванні з мэтай атрымання пароля да смартфона або чат-групы, а таксама прагляд смартфонаў пры арыштах і затрыманнях. Наяўнасць апазіцыйных сайтаў або каналаў у месэнджэры Telegram сярод інфармацыйных рэсурсаў, якія праглядаюцца чалавекам, можа стаць падставай для арышту і гвалту, а таксама для крымінальнага пераследу. Канфіскацыя ўсіх прылад захоўвання дадзеных і сувязі шырока прымяняецца як пры вобшуках у дамах, так і пры затрыманнях. Звычайна смартфоны і наўтбукі рэдка вяртаюць уладальнікам.

У межах расследавання палітычна матываваных крымінальных спраў улады адсочваюць каардынатары пратэстаў, прымусова дэананімізуюць і арыштоўваюць адміністратараў мясцовых пратэстных чатаў і Telegram-каналаў. Сюды ўваходзіць ідэнтыфікацыя адміністратараў, якія працуюць з-за мяжы. У некаторых выпадках такія асобы былі арыштаваныя па вяртанні ў краіну (прынамсі, у некалькіх выпадках такія арышты былі вынікам “заваблівання” чалавека ў Беларусь). Персанальныя дадзеныя арыштаваных і абвінавачаных па палітычных справах, а таксама інфармацыя аб адміністратарах і падпісантах апазіцыйных і пратэстных Telegram-каналаў рэгулярна публікуюцца ў дзяржаўных СМІ. Папярэдняе раскрыццё падрабязнасцей крымінальных спраў у абвінаваўчым і ангажаваным тоне шырока практыкуецца дзяржаўнымі СМІ.

У МУС створана адзіная база даных удзельнікаў несанкцыянаваных дэманстрацый (вядомая як база даных БЕСпарадкі) на падставе пастаноў, накіраваных на прыцягненне ўдзельнікаў да адміністрацыйнай і крымінальнай адказнасці. Гэтая сістэма можа аўтаматычна рыхтаваць справаздачы аб “мяцежніках”. На аснове базы даных можна вырашыць пытанне аб “мерах рэагавання” адносна як канкрэтнай асобы, так і групы, аб’яднанай адным або некалькімі крытэрыямі (у тым ліку прэвентыўныя арышты, спецыяльны кантроль на мяжы або на працоўным месцы, падатковыя праверкі і г.д.).

Заканадаўства аб абароне персанальных дадзеных было прынята ў 2021 годзе ў выглядзе асобнага Закона “Аб абароне персанальных дадзеных”. Аднак на практыцы гэта абарона эфектыўная толькі ад умяшання трэціх асоб, але не ад умяшання дзяржавы. Напрыклад, аператыўныя кадры, знятыя ўтоенымі камерамі ў офісах АГС, фігуруюць у шматлікіх крымінальных справах, у тым ліку ў крымінальнай справе супраць кіраўнікоў праваабарончага цэнтра «Вясна».

Дзяржаўныя органы выкарыстоўваюць атрыманыя дадзеныя для крымінальнага пераследу і паклёпніцкіх кампаній у дзяржаўных СМІ, а таксама для стыгматызацыі праваабаронцаў, актывістаў АГС, прафсаюзных дзеячаў, журналістаў і іншых асоб, незадаволеных палітыкай уладаў. Увесну 2022 года здымкі ўтоенымі камерамі з офісаў незалежных прафсаюзаў сталі складовай часткай кампаніі інфармацыйнай падтрымкі ліквідацыі ўсіх незалежных прафсаюзаў у краіне, якая праводзіцца ўладамі. Прымусовыя аўтынгі затрыманых ЛГБТК+ асоб – новая ганебная практыка МУС.

Кодэксам аб адміністрацыйных правапарушэннях прадугледжана адказнасць за парушэнне заканадаўства аб абароне персанальных дадзеных (артыкул 23.7). Артыкул 203¹ КК (“незаконныя дзеянні ў дачыненні да інфармацыі аб прыватным жыцці і персанальных дадзеных”) ахоплівае “наўмысныя незаконныя збор, прадастаўленне інфармацыі аб прыватным жыцці і (або) персанальных дадзеных іншай асобы без яе згоды, якія пацягнулі прычыненне істотнай шкоды правам, свабодам і законным інтарэсам грамадзяніна”.

Заканадаўчыя патрабаванні да дзейнасці АГС па абароне персанальных дадзеных з'яўляюцца неадпаведнымі і не апраўданымі законнымі інтарэсамі. Самі АГС не абаронены ад парушэнняў канфідэнцыйнасці з боку дзяржавы.

Што да дакументаў, якія неабходна прадставіць для рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў і фондаў, закон патрабуе прадастаўлення асабістай інфармацыі (уключаючы спіс усіх заснавальнікаў). На практыцы гэтая інфармацыя перадаецца іншым дзяржаўным органам для дадатковага ўзгаднення ці вывучэння, што ў шэрагу выпадкаў прыводзіць да ціску на сябраў АГС. Міністэрства юстыцыі мае права запытваць у грамадскіх аб'яднанняў любую інфармацыю, у тым ліку спісы сябраў.

Стандарт II. Дзяржава абараняе права на недатыкальнасць прыватнага жыцця арганізацый грамадзянскай супольнасці і звязаных з імі асоб.

Нягледзячы на тое, што заканадаўства патрабуе абавязковай санкцыі пракурора на правядзенне ператрусаў, супрацоўнікі праваахоўных органаў самавольна ўрываюцца ў офісы АГС і месцы жыхарства іх кіраўнікоў з мэтай правядзення арыштаў, ператрусаў і адабрання тэхнікі.

У адпаведнасці з Законам “Аб мерах па прадухіленні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансавання тэрарыстычнай дзейнасці і фінансавання распаўсюджвання зброі масавага паражэння”, грамадскія

аб'яднанні і фонды абавязаны публікаваць падрабязныя справаздачы аб сваёй дзейнасці, даходах і выдатках. Адносна гадавых справаздач за 2021 год, якія павінны былі быць пададзены і апублікаваны да сакавіка 2022 года, было ўведзена патрабаванне ўключаць дадзеныя аб замежных і айчынных донарах з указаннем аб'ёмаў падтрымкі, аб мэтах мерапрыемстваў АГС, аб блогерах і журналістах, аб тых, хто наведваў мерапрыемствы АГС, а таксама аб сацыяльных сетках арганізацый у інфармацыі аб АГС (аб'ём і канкрэтны змест неабходнай інфармацыі не ўдакладняюцца, што пакідае месца для розначытанняў у яе інтэрпрэтацыі).

Пры гэтым у 2022 годзе разгалашэнне, збор і распаўсюджванне персанальных дадзеных супрацоўнікаў праваахоўных органаў, суддзяў і службовых асоб нярэдка становілася асноўным абвінавачваннем у рэзанансных палітычных крымінальных справах, у тым ліку па артыкуле 203¹ КК (“незаконныя дзеянні ў адносінах да інфармацыі аб прыватным жыцці і персанальных дадзеных”). Самай заўважнай сярод іх стала справа аб так званай “Чорнай кнізе Беларусі”.

Рэкамендацыі датычна Сферы 7:

- Стварыць незалежны орган па абароне права на недатыкальнасць персанальных звестак;
- Устанавіць санкцыі за неправамерныя дзеянні па зборы, апрацоўцы, прадастаўленні і распаўсюджванні персанальных даных, якія адпавядаюць і звязаны з рэальнымі пагрозамі з боку дзяржавы, а таксама ўвесці канкрэтныя нормы адказнасці для службовых асоб дзяржаўных органаў;
- Забяспечыць дастатковыя гарантыі таго, што заканадаўства аб абароне персанальных звестак не будзе выкарыстоўвацца для абмежавання дзейнасці журналістаў і АГС, а будзе накіраванае на абарону грамадскіх інтарэсаў;
- Спыніць публікацыю звестак аб прыватным жыцці, якія сталі вядомы дзяржаўным органам у рамках праграм па дыскрэдытацыі і стыгматызацыі асоб, асабліва лідэраў і актывістаў АГС;
- Закрыць і знішчыць адзіную базу даных удзельнікаў несанкцыянаваных дэманстрацый МУС (таксама вядомую як база даных БЕСпарадкі) і яе аналагі; і

- Пакласці канец невыбарчаму электроннаму сачэнню за грамадзянамі, уключаючы перахоп тэлефонных званкоў АГС і маніторынг іх інтэрнет-камунікацый без пастаноў суда.

3.8 Абавязкі дзяржавы па абароне

Агульная ацэнка: **1.9/7**

Заканадаўства:
2.5/7

Практыка:
1.2/7

Рэйтынг у гэтай галіне пагоршыўся, паколькі дзяржава зноў не здолела абараніць і працягнула душыць АГС. Дзяржава не абараняе АГС і іх актывістаў ад прымусовай ліквідацыі па рашэнні дзяржаўных органаў, ад рэпрэсій, ад паклёпніцкіх нападак праз прапаганду і ад умяшання дзяржаўных органаў ва ўнутраныя справы АГС і прыватнае жыццё людзей. Законы супраць экстрэмізму сталі адным з важных механізмаў пераследу, якія выкарыстоўваюцца як супраць актывістаў АГС, так і супраць любых іншых людзей, нязгодных з палітыкай уладаў. Нормы AML/CTF сталі падставай для ліквідацыі АГС і блакіроўкі банкаўскіх рахункаў актывістаў і палітыкаў.

Стандарт 1. Дзяржава абараняе АГС і асоб, звязаных з АГС, ад умяшання ў іх дзейнасць і нападаў на іх.

Згодна з законам "Аб грамадскіх аб'яднаннях", дзяржава гарантуе абарону правоў і законных інтарэсаў грамадскіх аб'яднанняў, умяшанне дзяржавы ў дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў забаронена.⁵¹ Аднак на практыцы гэтая абарона не рэалізуецца.

Суды не служаць сродкам аднаўлення парушаных правоў. Забойствы і катаванні застаюцца беспакаранымі, а мова нянавісці і падбухторванне да гвалту, у тым ліку апраўданне катаванняў, шырока трансляюцца дзяржаўнымі СМІ.

Суды выносяць рашэнні па справах па адміністрацыйных правапарушэннях праз Skype, разгляд справы можа заняць усяго некалькі хвілін і амаль заўсёды завяршаецца абвінаваўчым прысудам. У выпадку масавых арыштаў сотняў пратэстуючых (напрыклад, пратэсты ў лютым 2022 года супраць уцягвання Беларусі ў вайну ва Украіне) суды працуюць у рэжыме "канвеера".

⁵¹ Article 6 of the Law 'On Public Associations' of 4 October 1994, with subsequent amendments.

Закон "Аб адвакатуры і адвакацкай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь" надзяляе Міністэрства юстыцыі кантролем над адвакатамі і стварыў ільготныя ўмовы для былых юрыдычных супрацоўнікаў МУС для атрымання статусу адваката.

Права на бесперашкодны доступ да адвакатаў па-ранейшаму парушаецца. Адвакаты пазбаўлены магчымасці выконваць свае абавязкі ва ўмовах свабоды і адсутнасці ціску. У 2022 годзе да дысцыплінарнай адказнасці былі прыцягнуты 74 адвакаты (супраць 48 у 2021 годзе і 21 у 2020 годзе). У 2022 годзе 58 адвакатаў былі асуджаныя або адвольна выключаныя з юрыдычнай прафесіі. Фактычнай падставай для гэтага з'яўляліся іх грамадска-палітычныя погляды і дзейнасць, рэалізацыя правоў і свабод, у тым ліку шляхам удзелу ў палітычна матываваных справах. На канец 2022 года, паводле рэестру адвакатаў на сайце Мінюста, у адвакатуры засталася 1697 адвакатаў, тады як на пачатак 2022 года, паводле звестак таго ж Мінюста, адвакатаў было 1868 (г.зн. скарачэнне на 181 адваката).⁵² Наадварот, у пачатку 2020 года ў Беларускай калегіі адвакатаў працавала больш за 2200 адвакатаў. Такім чынам, за тры гады колькасць адвакатаў у Беларусі, і без таго першапачаткова вельмі невялікая, скарацілася на чвэрць (гэта звязана таксама з ліквідацыяй інстытута прыватных адвакацкіх кантор як асаблівай формы АГС, гэта значыць многія юрысты становяцца "юрыстамі па эканамічных справах", якія не маюць правы абараняць грамадзян).

Органы самакіравання далучыліся да ўладаў у кампаніі па пераследзе адвакатаў. Залежнасць беларускай адвакатуры ад выканаўчай улады ў розных аспектах яе дзейнасці стала яшчэ мацнейшай, а татальны кантроль над органамі адвакацкага самакіравання выйшаў на новы ўзровень, пазбавіўшы адвакатуру рэшткаў незалежнасці і самакіравання.

Палітыкі і ўрадавыя чыноўнікі распальваюць нянавісць да праваабарончых АГС, апазіцыйных груп, незалежных прафсаюзаў і АГС, якія атрымліваюць замежнае фінансаванне. Адсутнічае механізм забеспячэння выканання рашэнняў міжнародных праваабарончых органаў, у прыватнасці, прынятых Камітэтам ААН па правах чалавека ў дачыненні да Беларусі на падставе фактаў парушэння права на асацыяцыю шляхам ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў або адмовы ў іх рэгістрацыі.

Як адзначалася раней, 18 ліпеня 2022 года Беларусь выйшла з Канвенцыі аб доступе да інфармацыі, удзеле грамадскасці ў прыняцці рашэнняў і доступе да

⁵² https://www.defenders.by/recap_2023_eng.

правасуддзя па пытаннях навакольнага асяроддзя (Орхуская канвенцыя). Гэта пазбавіла грамадзян дадатковай магчымасці абараніць свае экалагічныя правы (шляхам падачы скаргі ў Камітэт па выкананні Орхускай канвенцыі і Спецыяльнаму дакладчыку па пытаннях абаронцаў навакольнага асяроддзя, у тым ліку па справах аб пераследзе экалагічных актывістаў).

У жніўні 2022 года з'явілася інфармацыя аб падрыхтоўцы да разгляду ў першым чытанні праекта Закона "Аб дэнансацыі Рэспублікай Беларусь Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах" (прыняты 27 кастрычніка 2022 года). Законапраект прадугледжвае спыненне ўдзелу Беларусі ў Факультатыўным пратаколе да МПГПП, які ўстанаўлівае механізм падачы і разгляду скарг грамадзян аб парушэннях іх правоў у Камітэце ААН па правах чалавека. 8 лістапада генеральны сакратар ААН зарэгістраваў ноту аб дэнансацыі Беларуссю Факультатыўнага пратакола. Апошні дзень падачы скаргаў у Камітэт ААН па правах чалавека па справах Беларусі — 8 лютага 2023 года.

Стандарт II. Меры, якія выкарыстоўваюцца для барацьбы з экстрэмізмам, тэрарызмам, адмываннем грошай або карупцыяй, з'яўляюцца мэтанакіраванымі і суразмернымі, адпавядаюць падыходу, заснаванаму на ацэнцы рызыкі, і выконваюць стандарты правоў чалавека ў дачыненні да асацыяцый, сходаў і выказвання меркаванняў.

Злоўжыванне антытэрарыстычным і антыэкстрэмісцкім заканадаўствам працягвае заставацца наўмыснай палітыкай цяперашняга ўрада. Гэта відавочна ва ўсіх галінах, якія разглядаюцца ў гэтым дакладзе.

Заканадаўства аб экстрэмізме па-ранейшаму выкарыстоўваецца як для апраўдання блакіроўкі сайтаў у Інтэрнеце, так і для прыцягнення да крымінальнай адказнасці палітычных апанентаў урада. У цэлым заканадаўства і практыка "процідзеання экстрэмізму" ў 2022 годзе па-ранейшаму вельмі падобныя на расійскую мадэль. Але толькі ў Беларусі паняцце "экстрэмізм" распаўсюджваецца нават на "незаконныя" масавыя мерапрыемствы; распаўсюджванне "заведама ілжывай інфармацыі" аб сітуацыі ў Беларусі; абразу прадстаўнікоў улады; і "дыскрэдытацыю" органаў дзяржаўнай улады. Таксама крыміналізаваны "заахвочванне" і "падрыхтоўка" экстрэмізму і яго "публічнае апраўданне". Групы грамадзян прызнаюцца "экстрэмісцкімі фарміраваннямі" без суда і следства. Да «экстрэмісцкай сімволікі» адносяць выявы людзей, раней судзімых за экстрэмізм, а таксама шматлікія лагатыпы і ватэрмаркі СМІ. На

працягу 2022 года антываенныя лозунгі, інтэрнэт-публікацыі і пасады на асабістых старонках у сацыяльных сетках, а таксама графіці, якія пратэстуюць супраць расійскага ўварвання ва Украіну (у тым ліку адкрыта пацыфісцкія заявы), таксама інтэрпрэтаваліся праваахоўнымі органамі як каральны экстрэмізм ці распальванне нянавісці.⁵³ Нават відавочна мірныя праявы пратэсту супраць вайны, такія, як вывешванне ўкраінскіх сцягоў, могуць прывесці да рэпрэсій і турэмнага зняволення за экстрэмісцкую дзейнасць ці дзейнасць у складзе экстрэмісцкіх фармаванняў.⁵⁴

У сувязі з гэтым праваабарончыя арганізацыі зрабілі наступную адзнаку:

Мэты беларускіх уладаў ясна іншыя, чым у міжнародных арганізацый, якія змагаюцца з тэрарызмам і яго асновай — гвалтоўным экстрэмізмам: гэта барацьба з іншадумствам і пратэстнымі выступамі, а таксама жорсткае падаўленне дзеянняў, якія маюць прыкметы правапарушэнняў, аднак учыненых з мэтай выказвання грамадска-палітычнай пазіцыі, супрацьдзеяння ўзмацненню патэнцыялу нелегітымнай улады ў адсутнасць магчымасцей для выказвання меркаванняў іншым шляхам. Асобнай мэтай пераследу сталі любыя праявы антываеннай пазіцыі грамадзян і іншых суб'ектаў пасля пачатку поўнамаштабнай агрэсіі Расійскай Федэрацыі супраць Украіны.⁵⁵

Шырокае і расплывістае вызначэнне "экстрэмісцкай арганізацыі", уведзенае ў Беларусі ў 2021 годзе, пачало выкарыстоўвацца на практыцы ў 2022 годзе. Беларускія законы аб супрацьдзеянні экстрэмізму змяшчаюць расплывістыя фармулёўкі, якія дапускаюць шырокія тлумачэнні, што стварае магчымасці для злоўжыванняў абвінавачваннямі ў экстрэмізме, у адносінах да спраў, звязаных з інтэрнэт-публікацыямі. Да экстрэмісцкіх арганізацый дзяржаўныя органы адносяць не толькі арганізацыі, якія ажыццяўляюць экстрэмісцкую дзейнасць або фінансуюць яе, але і аказваюць іншае садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці або прызнаюць магчымасць вядзення экстрэмісцкай дзейнасці. У выпадку прызнання арганізацыі, зарэгістраванай у Беларусі, "экстрэмісцкай", яе дзейнасць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь забараняецца і яна падлягае ліквідацыі на падставе рашэння суда. Рашэнне аб прызнанні экстрэмісцкай арганізацыі можа быць прынятае Вярхоўным судом па заяве Генеральнага пракурора, абласнымі

⁵³ Беларусы ўвесь год выступалі супраць вайны ва Украіне, а іх за гэта пераследавалі – February 2023, Mediazona

⁵⁴ See the Lesia Ukrainka Street case: Human Rights Center "Viasna"

⁵⁵ Viasna Human Rights Center. 'Restrictions on freedom of expression under the pretext of combating extremism and terrorism'

судамі, судом горада Мінска па запыце адпаведных пракурораў. Маёмасць арганізацыі можа быць канфіскаваная, а закон забараняе выкарыстанне сімвалаў і атрыбутаў такой арганізацыі. У Крымінальны кодэкс Рэспублікі Беларусь быў уключаны артыкул 423¹, які прадугледжвае пакаранне да трох гадоў пазбаўлення волі за невыкананне рашэння суда аб прызнанні арганізацыі экстрэмісцкай. У 2022 годзе Вярхоўны суд Беларусі вынес рашэнні, якія прызналі дзве нефармальныя замежныя беларускія арганізацыі тэрарыстычнымі.

У 2021 годзе закон увёў тэрмін “экстрэмісцкае фармаванне”, а ў 2022 годзе ён быў ужыты ў дачыненні да АГС. Найважнейшае яе адрозненне ад тэрміна “экстрэмісцкая арганізацыя” палягае ў тым, што экстрэмісцкае фармаванне можа быць незарэгістраваным і можа быць прызнанае экстрэмісцкім у пазасудовым парадку, МУС ці КДБ РБ. Па стане на канец 2022 года ў спіс патрапілі больш за сотню “экстрэмісцкіх фармаванняў”, у тым ліку досыць вядомыя, ужо ліквідаваныя АГС “Экадом” і прафсаюз РЭП (зрэшты, СМІ, Telegram-каналы і нефармальныя супольнасці ў сацсетках складаюць асноўную частку “экстрэмісцкіх фарміраванняў”). Механізм абскарджання рашэнняў МУС і КДБ РБ аб уключэнні ў спіс экстрэмісцкіх фарміраванняў прапісаны невыразна, а арганізацыі (такія як “Экадом”) маюць цяжкасці з абскарджаннем такіх рашэнняў, у тым ліку з-за складанасцяў з доступам да юрыдычнай дапамогі.

Заканадаўства аб экстрэмізме выкарыстоўваецца як для апраўдання блакіроўкі сайтаў у Інтэрнеце, так і для прыцягнення да крымінальнай адказнасці палітычных апанентаў улады. Тое ж самае тычыцца і правілаў AML/CTF, якія таксама неабгрунтавана выкарыстоўваліся для ўвядзення фінансавай справаздачнасці для АГС. Меры AML/CTF распаўсюджваюцца на ўсе АГС дзвюх арганізацыйна-прававых формаў, грамадскія аб'яднанні і фонды, незалежна ад узроўню прадстаўляемай рызыкі. Гэтыя меры не адпавядаюць рызыка-арыентаванаму падыходу FATF і не заснаваныя на афіцыйнай ацэнцы рызык.

Закон Беларусі “Аб мерах па прадухіленні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансавання тэрарыстычнай дзейнасці і фінансавання распаўсюджвання зброі масавага паражэння” абавязвае банкі правяраць адпаведнасць фінансавых аперацый АГС іх статутным мэтам. У адпаведнасці з новай рэдакцыяй вышэйзгаданага Закона, пачынаючы з 2022 года, грамадскія аб'яднанні і фонды абавязаны публікаваць разгорнутыя справаздачы аб сваёй дзейнасці за папярэдні год, а таксама аб сваіх даходах і расходах (некаторыя АГС сутыкнуліся з прымусовай ліквідацыяй з-за тэхнічных памылак пры публікацыі гэтых справаздач; у іншых выпадках урад неабгрунтавана разгалошваў

персанальныя дадзеныя членаў праўлення АГС). У цэлым, злоўжыванне стандартамі ў сферы AML/CTF і барацьбы з карупцыяй для непарапарцыйных абмежаванняў для АГС па-ранейшаму распаўсюджана ў Беларусі. Палажэнні аб сістэме справаздачнасці для АГС з'яўляюцца празмернымі і непарапарцыйнымі.

Улады выкарыстоўваюць барацьбу з тэрарызмам у якасці падставы для сваіх спробаў прымусіць грамадзянскую супольнасць замаўчаць, у тым ліку праз крымінальны пераслед. Пры гэтым затрыманым і падазроным таксама істотна абмяжоўваюцца працэсуальныя гарантыі ў крымінальным судаводстве. Папярэдняе зняволенне прымяняецца вельмі часта (амаль заўсёды па палітычна матываваных справах), яно можа доўжыцца гадамі і грунтавацца толькі на цяжкасці злачынства. Выкарыстанне вызвалення пад залог, хатняга арышту і іншых мер папярэдняга следства сустракаецца рэдка. Часта выносяцца дадатковыя абвінавачанні за новыя злачынствы, калі чалавек ужо знаходзіцца ў турме (у гэтым выпадку тэрмін папярэдняга зняволення пачынаецца нанова). У выніку, напрыклад, менеджэр найбуйнейшай нацыянальнай краўдфандынгавай платформы MolaMola Эдуард Бабарыка быў заключаны ў турму па крымінальным абвінавачанні ва ўхіленні ад выплаты падаткаў і правёў пад вартай 2,5 гады без суда і следства.

У 2022 годзе ўрад аб'явіў, што правядзе ацэнку рызыкі ўдзелу НКА ў дзейнасці па адмыванні грошай і фінансаванні тэрарызму. Аб гэтым было аб'яўлена на трэнінгу, праведзеным у Міжнародным вучэбна-метадычным цэнтры фінансавага маніторынгу з удзелам прадстаўнікоў дзяржаўных органаў, органаў фінансавага маніторынгу, дзяржаў-членаў Савета кіраўнікоў падраздзяленняў фінансавай разведкі дзяржаў - удзельніц СНД (у мерапрыемстве прынялі ўдзел прадстаўнікі Арменіі, Беларусі, Казахстана, Кыргызстана, Расіі, Таджыкістана і Узбекістана) і НКА. Важна адзначыць, што новая ацэнка рызыкі ў Беларусі будзе праведзена, калі Расія і Садружнасць Незалежных Дзяржаў (СНД) разгледзяць аналагічныя стратэгіі. Такім чынам, наступная справаздача меркавана не будзе ўключаны ў рэгулярны цыкл адзнакі рызык AML/CTF у адпаведнасці з метадалогіяй FATF.

Па дадзеных Камітэта дзяржаўнага кантролю, асноўнай мэтай новай ацэнкі сектара НКА з'яўляецца выяўленне формаў НКА з нізкай, сярэдняй і высокай рызыкай уцягвання ў дзейнасць па адмыванні грошай і фінансаванні тэрарызму. Зыходзячы з гэтага, дзяржава засяродзіць свой кантроль на формах, якія аднесены да катэгорыі высокай або сярэдняй рызыкі. Ацэнка дазволіць дзяржаве вызначыць далейшае рэгуляванне сектара НКА і прадухіліць удзел гэтых арганізацый у

фінансаванні тэрарызму і іншай незаконнай дзейнасці. Як паведамлялася, ацэнка рызык будзе праводзіцца з удзелам дзяржорганаў і прадстаўнікоў НКА і ўключаць трэнінгі.

Рэкамендацыі датычна сферы 8:

- Увесці магчымасць для АГС абскардзіць у судзе любое дзеянне дзяржаўных органаў, якое, на іх думку, парушае іх правы або правы іх членаў;
- Вызваліць усіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі, перагледзець і адмяніць усе вынесеныя ім прыгаворы і чакаючыя вырашэння справы, выплаціць адэкватную кампенсацыю ўсім палітычным зняволеным, спыніць усе палітычна матываваныя крымінальныя справы;
- Адмяніць Закон "Аб супрацьдзеянні экстрэмізму" і ўсе прынятыя ў адпаведнасці з ім падзаконныя акты, у тым ліку "Індэкс экстрэмісцкіх фарміраванняў";
- Прыцягваць да адказнасці асобы, якія ўчынілі мэтанакіраваныя і палітычна матываваныя дзеянні па парушэнні свабоды асацыяцыі, па артыкуле 194 КК ("перашкада законнай дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў"); і
- Увесці ў заканадаўства аб AML/CTF рызыка-арыентаваны падыход, які ўлічвае ў якасці крытэра фактычную недатычнасць АГС да дзейнасці па адмыванні грошай і фінансаванні тэрарызму, а таксама спыніць ацэнку адпаведнасці фінансавых аперацый АГС іх статутам для аднясення іх да арганізацый, якія патрабуюць асаблівага кантролю.

3.9 Дзяржаўная падтрымка

Агульная ацэнка: **2.4/7**

Заканадаўства:
2.8 / 7

Практыка: **1.9/7**

Дзяржаўная падтрымка АГС развіта слаба, і адзнакі ў гэтай сферы па законе і практыцы застаюцца такімі ж, як і ў 2021 годзе. Пры гэтым у 2022 годзе былі распрацаваны і часткова ўкаранены ў заканадаўства некаторыя механізмы дзяржаўнай падтрымкі АГС

на конкурснай аснове. Паказальна, што гэтыя механізмы ўжо ў 2023 годзе будуць даступныя як зарэгістраваным АГС, так і нефармальным ініцыятывам. Некаторыя з гэтых механізмаў былі апрабаваны ў 2022 годзе.

Стандарт I. Існуе шэраг разнастайных эфектыўных механізмаў фінансавай і натуральнай падтрымкі АГС з боку дзяржавы.

Механізмы дзяржаўнай падтрымкі АГС у Беларусі развіты недастаткова. Аднак у 2022 годзе ў гэтай сферы з'явіліся некаторыя станоўчыя заканадаўчыя змены. Распрацаваны законапраекты, якія ўводзяць працэдуры конкурснага размеркавання бюджэтных сродкаў паміж АГС і нефармальнымі ініцыятывамі.

У 2022 годзе заканадаўствам і практыкай прадугледжаны дзве асноўныя формы дзяржаўнай фінансавай падтрымкі АГС: прамое фінансаванне асобных АГС з дзяржаўнага або мясцовых бюджэтаў на пазаконкурснай аснове і сацыяльны заказ. Таксама прадугледжаны асаблівы парадак прыцягнення фінансавання спартыўных арганізацый (у тым ліку назначэнне асобных прадпрыемстваў для фінансавання пэўных клубаў).

У цэлым дзяржаўную падтрымку атрымлівае толькі вузкае і нязменнае кола АГС. Натуральная падтрымка ў выглядзе зніжэння арэнднай платы пры арэндзе памяшканняў, якія знаходзяцца ў дзяржаўнай уласнасці, аказваецца арганізацыям грамадзянскай супольнасці, уключаным у спецыяльны пералік, які зацвярджаецца Урадам.

Акрамя сацыяльнай замовы, заключэнне кантрактаў з АГС не атрымала шырокага распаўсюджвання, а ўмовы тэндэраў для дзяржаўных закупаў звычайна фармулююцца такім чынам, што яны аказваюцца неспрыяльнымі для ўдзелу АГС.

Улады распрацавалі пазітыўны законапраект аб валанцёрстве, які ўлічвае рэкамендацыі і звароты АГС, аднак гэты законапраект знаходзіцца на стадыі распрацоўкі з 2020 года без яўнага прагрэсу.

Прыкметнай тэндэнцыяй 2022 года на фоне агульнай рэпрэсіўнай практыкі і ўвядзення крымінальнай адказнасці за арганізацыю і ўдзел у дзейнасці незарэгістраваных арганізацый стала распрацоўка шэрагу законаў, якія змяшчаюць пазітыўныя нормы. Іх уключэнне ў заканадаўства стала вынікам працяглага лабіравання з боку АГС і пры іншых абставінах было б успрынята з энтузіязмам. Шэраг такіх нормаў змяшчаецца ў законах, якія рэгулююць

дзеінасць канкрэтных АГС, у прыватнасці, экалагічных АГС. Палажэннем таксама прадугледжаны змены ў фінансаванні незарэгістраваных АГС.

5 кастрычніка 2022 года прыняты Закон № 205-3 "Аб унясенні змяненняў у Закон Рэспублікі Беларусь "Аб асновах дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі", які ўступае ў сілу 8 красавіка 2023 года. Закон замацоўвае, у прыватнасці, новы напрамак дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі ("дзяржаўная падтрымка маладзёжных ініцыятыў") і трансфармуе падыходы да падтрымкі маладзёжных грамадскіх арганізацый. Законам устаноўлена, што дзяржаўная падтрымка маладзёжных ініцыятыў аказваецца суб'ектам маладзёжнай ініцыятывы штогод за кошт сродкаў дзяржаўнага бюджэту і іншых крыніц, не забароненых законам, на конкурснай аснове. Каардынатарам дзейнасці, звязанай з рэалізацыяй маладзёжных ініцыятыў, з'яўляецца грамадскае аб'яднанне "БРСМ". Пры гэтым суб'ектамі маладзёжнай ініцыятывы могуць быць зарэгістраваныя ва ўстаноўленым законам парадку маладзёжныя грамадскія аб'яднанні і (або) ініцыятыўныя групы ў складзе не менш як двух маладых грамадзян, якія прапануюць рэалізаваць маладзёжныя ініцыятывы.

Магчымасць дзяржаўнага фінансавання незарэгістраваных ініцыятыў таксама ўстаноўлена прынятым у 2022 годзе ў першым чытанні праектам закона "Аб унясенні змяненняў у заканадаўства аб мясцовым кіраванні і самакіраванні". Сярод навацый палажэння законапраекта - новы артыкул аб рэалізацыі грамадзянскіх ініцыятыў. Згодна з Праграмай сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі на 2021-2025 гады, зацверджанай Указам № 292 ад 29 ліпеня 2021 года, кожны мясцовы бюджэт павінен фарміравацца з улікам грамадзянскіх ініцыятыў. Законапраект вызначае грамадзянскія ініцыятывы як меры, накіраваныя на паляпшэнне якасці жыцця насельніцтва ў адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінцы (або яе часткі), у тым ліку добраўпарадкаванне тэрыторыі, будаўніцтва (узвядзенне, рамонт, рэканструкцыя, аднаўленне, добраўпарадкаванне) сацыяльна-значных аб'ектаў, агульная прафілактыка правапарушэнняў, прадухіленне траўматызму і гібелі людзей, а таксама вырашэнне іншых пытанняў мясцовага значэння. Законапраект устанаўлівае асноўныя патрабаванні да ініцыятараў грамадзянскіх ініцыятыў і зместу праектаў грамадзянскіх ініцыятыў. Працэдура іх конкурснага адбору ўскладзена на саветы абласнога ўзроўню. Фінансаванне расходаў, звязаных з рэалізацыяй грамадзянскіх ініцыятыў, ажыццяўляецца на аснове роўнага ўдзелу рэспубліканскага бюджэту і бюджэтаў рэгіянальнага ўзроўню. Ініцыятыўнае (партысіпатыўнае) бюджэтаванне як механізм уцягвання грамадзян у прыняцце рашэнняў па выбары прыярытэтаў

бюджетных выдаткаў, а таксама наступнага грамадскага кантролю за выдаткамі атрымаў шырокае распаўсюджванне ва ўсім свеце. Таму ўвядзенне нормы аб такім бюджэтанні ў беларускае заканадаўства можна лічыць прагрэсіўным. Яно з'яўляецца вынікам шматгадовага лабіравання з боку АГС.

У папярэднія гады гэты механізм падтрымкі мясцовых ініцыятыў быў правераны на рэгіянальным узроўні за кошт карпаратыўных донараў, якія праводзілі аналагічныя конкурсы сумесна з мясцовымі саветамі. У прыватнасці, у 2022 годзе Банк развіцця выдзеліў кожнаму рэгіёну па 100 000 BYN (каля 35 000 EUR) на падтрымку мясцовых ініцыятыў мясцовымі саветамі (пры гэтым агульныя рамачныя ўмовы фінансавання праектаў нагадвалі тыя, якія зараз плануецца замацаваць у заканадаўстве і фінансаваць дзяржавай). Такім чынам, увядзенне ў закон новага механізму заснавана на ўжо правераным досведзе, і адзінай навінкай стане пераход ад банкаўскага фінансавання гэтых конкурсаў да фінансавання з бюджэту (гэтыя сродкі ўжо закладзены ў бюджэт на 2023 год).⁵⁶

Стандарт II. Дзяржаўная падтрымка АГС рэгулюецца дакладнымі і аб'ектыўнымі крытэрамі і размяркоўваецца праз празрыстую і канкурэнтную працэдуру.

Не існуе празрыстых і канкурэнтных працэдур прадастаўлення дзяржаўнага фінансавання АГС. Адзіным выключэннем з'яўляецца сацыяльная замова. Аднак сацыяльная замова даступна вузкаму колу АГС, патрабуе значных дадатковых фінансавых укладанняў з іншых рэсурсаў і яе ўжыванне падвяргаецца сур'ёзным абмежаванням.

Дзяржаўнае фінансаванне АГС не кантралюецца, а вынікі праектаў і праграм, якія фінансуюцца дзяржавай, не публікуюцца. АГС, якія атрымліваюць сродкі ад дзяржавы, удзельнічаюць у прапагандысцкіх і агітацыйных кампаніях у падтрымку ўрада і праўрадавай палітыкі, уключаючы кампаніі па стыгматызацыі.

Як адзначаюць прадстаўнікі маладзёжных арганізацый і ініцыятыў, дзяржаўная фінансавая падтрымка маладзёжных праектаў не свабодная ад крытэраў палітычнай ацэнкі і, як правіла, знаходзіцца пад прамым⁵⁷ або ўскосным кантролем БРСМ.

⁵⁶ The Law 'On the Republican Budget for 2023' of 30 December 2022.

⁵⁷ Examples of competitions of this kind: <https://www.belta.by/society/view/brsm-objjavil-o-starte-konkursa-molodezhnyh-initsiativ-467675-2021/>.

Стандарт III. АГС карыстаюцца спрыяльным падатковым асяроддзем.

Беларускія АГС не ацэньваюць падатковае асяроддзе як спрыяльнае. Адзінай іх перавагай з'яўляецца вызваленне сяброўскіх унёскаў і ўнутраных ахвяраванняў ад падаходнага падатку.

Замежныя ахвяраванні і гранты не вызваляюцца ад падаткаў аўтаматычна. Апроч рэгістрацыі дапамогі, атрымальнік павінен прайсці асобную працэдуру вызвалення ад выплаты падаткаў, у гэтым вызваленні можа быць часткова ці цалкам адмоўлена. Неўрэгуляванасць падатковага статусу дабрачыннай дапамогі фізічным асобам, якія атрымліваюць яе ад АГС, АГС называюць неспрыяльнай мерай, а ў шэрагу выпадкаў падатковыя інспекцыі нават патрабавалі ад грамадзян выплаты падатку з такой дапамогі. Працэдура атрымання статусу вызвалення ад выплаты падаткаў не прадугледжана заканадаўствам або пастановамі ўрада. Амаль ва ўсіх выпадках АГС павінна паспрабаваць лабіраваць асобнае палітычнае рашэнне органа ўлады (на ўзроўні закона ці ўрада), каб атрымаць падатковыя льготы шляхам уключэння ў спіс вызваленых ад падаткаў (выкананне ўмоў любога спісу крытэрыяў прымальнасці не з'яўляецца дастатковым). Нават калі АГС не вядзе ніякай фінансавай дзейнасці, яна мусіць падаваць нулявую падатковую дэкларацыю. Любая сума, атрыманая фізічнай асобай у падарунак, калі яна не перавышае 9 338 беларускіх рублёў (каля 3 200 еўра ў снежні 2022 года) у год, вызваляецца ад падаходнага падатку.

У адносінах да ахвяраванняў дзецям-сіротам або асобам з абмежаванымі магчымасцямі не абкладаецца падаткам ахвяраванне, якое не перавышае 18 660 беларускіх рублёў (6 400 еўра) у год. Грамадскім аб'яднанням забараняецца непасрэдна ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць; ім неабходна стварыць асобнае прадпрыемства, каб мець магчымасць аказваць паслугі і прадаваць тавары. У выпадках вядзення прадпрымальніцкай дзейнасці фондам і ўстановамі такія даходы падлягаюць падаткаабкладанню, як і даходы любой кампаніі. Закон не вызначае асаблівага статусу грамадскай карысці або паняцця сацыяльнага прадпрымальніцтва. Кіраўнікі АГС, якія парушаюць правілы прадастаўлення замежнай дапамогі, абвінавачваюцца ва ўхіленні ад выплаты падаткаў у адпаведнасці з Крымінальным кодэксам і прыгаворваюцца да турэмнага зняволення. Людзям, якія аказвалі матэрыяльную ці юрыдычную дапамогу ахвярам гвалту з боку праваахоўных органаў пасля прэзідэнцкіх выбараў 2020 года, былі прад'яўлены крымінальныя абвінавачванні, у дачыненні да іх былі праведзены фінансавыя расследаванні.

Падатковы кодэкс прадугледжвае льготы для ахвяраванняў арганізацыям пэўнага віду. Напрыклад, пэўная сума грошай, перададзеная ахвярадаўцамі рэлігійным арганізацыям, установам сацыяльнага абслугоўвання і некаторым спартовым арганізацыям, вызваляецца ад падаходнага падатку. Для арганізацый, уключаных у спецыяльны пералік, пазначаны ў Падатковым кодэксе, а таксама рэлігійных і спартыўных арганізацый, існуе верхняя мяжа сумы падатку, якая можа быць аднята з карпаратыўных ахвяраванняў. Памер выліку не можа перавышаць 10 працэнтаў ад прыбытку дарыльшчыка.

Многія тэхнічныя патрабаванні па падатковых разліках разлічаны на камерцыйныя арганізацыі і не ўлічваюць спецыфіку АГС. Напрыклад, калі АГС не вядзе ніякай фінансавай дзейнасці, яна мусіць кожны месяц падаваць нулявую падатковую дэкларацыю. Афіцыйных заканадаўчых азначэнняў паняццяў "дабрачынная дзейнасць", "дабрачынная (грамадска-карысная) арганізацыя" або "дабрачыннасць" не існуе. У заканадаўстве выкарыстоўваюцца розныя тэрміны, такія як ахвяраванні, бязвыплатная (спонсарская) дапамога, замежная бязвыплатная дапамога і міжнародная тэхнічная дапамога, прычым часам адрозненні паміж імі не зразумелыя. На практыцы гэта стварае значныя цяжкасці пры афармленні ахвяраванняў для правільнага разліку падаткаў і ажыццяўленні банкаўскіх аперацый.

Кіраўнікі і супрацоўнікі АГС, якія парушаюць правілы атрымання замежнай дапамогі і атрымліваюць яе на асабістыя рахункі ці банкаўскія рахункі арганізацыі за мяжой, абвінавачваюцца ва ўхіленні ад выплаты падаткаў у крымінальным парадку і прыгаворваюцца да турэмнага зняволення. У 2022 годзе такіх крымінальных справаў было некалькі, у тым ліку супраць Праваабарончага цэнтру "Вясна", у якіх фігуравалі дзясяткі абвінавачаных і падазраваных. Аднак падчас следства па справе "Вясны" абвінавачанне было перафармулявана і канчатковае абвінавачанне было вынесенае па артыкуле "кантрабанда".

У 2022 годзе падатковыя органы і фінансавая паліцыя праводзілі праверкі людзей, якія ахвяравалі грошы ў замежныя фонды для дапамогі ахвярам палітычных рэпрэсій у Беларусі (асабліва праз краўдфандынгавыя платформы). Пры гэтым сцвярджалася, што некаторым донарам паведамлілі, што калі яны ахвяруюць у дзяржаўныя фонды ў дзесяць разоў больш за першапачатковую суму ахвяравання, гэта прывядзе да вызвалення ад магчымай крымінальнай адказнасці (афіцыйных пацверджанняў такіх здзелак няма, хоць ёсць мноства паведамленняў пра іх).

Стандарт IV. Прадпрыемствы і прыватныя асобы карыстаюцца падатковымі льготамі за свае ахвяраванні на карысць АГС.

Падатковая сістэма ў цэлым не стымулюе прадпрыемствы і прыватных асоб аказваць дабрачынную дапамогу, і не прадугледжвае агульных падатковых ільгот для дабрачынцаў. Заканадаўствам прымяняецца механізм адраснага прадастаўлення ільгот. Падатковыя вылікі таксама прадугледжаны не за адпаведнасць пэўным крытэрам, а пры прамым уключэнні арганізацыі-донара або арганізацыі-рэцыпіента ў пэўны спіс.

Напрыклад, у артыкуле 181 Падатковага кодэкса Рэспублікі Беларусь наўпрост пералічаны 17 АГС, пры аказанні спонсарскай дапамогі якім беларускія суб'екты прадпрымальніцтва могуць карыстацца падатковым вылікам. Гэты спіс арганізацый у Падатковым кодэксе часам абнаўляецца (за апошні час да яго дабавілася пяць новых арганізацый), але парадку і крытэраў уключэння ў гэты спіс няма, акрамя лабіявання прыняцця асобнага закона аб унясенні зменаў у Падатковы кодэкс. Дапамога любой іншай АГС можа быць аказана суб'ектам гаспадарання толькі за кошт прыбытку пасля выплаты падаткаў і не цягне за сабой ніякіх падатковых вылікаў.

Больш за тое, факт аказання спонсарскай дапамогі любой іншай АГС, акрамя пералічаных у Падатковым кодэксе, часам разглядаецца кантралюючымі органамі і падатковымі інспекцыямі як патэнцыйная рызыка і падазроная аперацыя, якая патрабуе асаблівага кантролю.

Па агульных правілах падатковыя вылікі карпаратыўным донарам не прадастаўляюцца. Акрамя таго, ахвяраванні карпаратыўных донараў не могуць быць ананімнымі і павінны быць аформлены пісьмовай дамовай з атрымальнікам.

Стандарт V. Заканадаўства і палітыка стымулююць валанцёрства

У Беларусі няма заканадаўства аб заахвочванні валанцёрскай дзейнасці і якога-небудзь рэгулявання валанцёрскай дзейнасці.

Улады распрацавалі пазітыўны законапраект аб валанцёрстве, які ўлічвае рэкамендацыі АГС (уключаючы спасылкі на ECNL у даведачным дакуменце), але гэты законапраект знаходзіцца на стадыі распрацоўкі з 2020 года без яўнага прагрэсу.

Актывістаў-добраахвотнікаў часта можна пабачыць сярод палітвязняў і пераследаваных уладамі за масавыя пратэсты, якія рушылі ўслед за прэзідэнцкімі выбарамі 2020 года. Напрыклад, 6 верасня 2022 года каардынатар валанцёрскай службы Праваабарончага цэнтру “Вясна” Марыя “Марфа” Рабкова была прыгаворана да 14 гадоў і дзевяці месяцаў пазбаўлення волі па абвінавачанні і прызнанні вінаватай у арганізацыі масавых беспарадкаў, стварэнні экстрэмісцкага фарміравання і дзесяці іншых злачынствах. На тым жа судзе да пяці гадоў і дзевяці месяцаў пазбаўлення волі быў прыгавораны валанцёр праваабарончага цэнтру “Вясна” Андрэй Чапюк.⁵⁸ Адвакаты, медыкі і іншыя валанцёры, якія дапамагалі асобам, якія выйшлі з турмы ў 2020 годзе, таксама падвергліся рэпрэсіям у 2022 годзе. Напрыклад, 2 ліпеня адвакат Наста Лазарэнка была арыштаваная за аказанне юрыдычнай дапамогі ўдзельнікам масавых пратэстаў у жніўні 2020 года. Ёй прад’яўлены абвінавачанні ў арганізацыі дзеянняў, якія “груба парушаюць грамадскі парадак”⁵⁹, пазней яна была прысуджаная да шасці гадоў турмы⁶⁰

Рекомендации датычна Сферы 9:

- Адмяніць забарону на дзейнасць грамадскіх аб’яднанняў без рэгістрацыі, замацаваць гэта ў Законе “Аб грамадскіх аб’яднаннях” і адмяніць крымінальную адказнасць за арганізацыю і ўдзел у дзейнасці незарэгістраванай арганізацыі (арт. 193¹ КК);
- Замацаваць у заканадаўстве палажэнні аб недыскрымінацыйнай і адкрытай сістэме фінансавання недзяржаўных некамерцыйных арганізацый з дзяржаўнага бюджэту на конкурснай аснове, якія прадугледжвалі б публікацыю дадзеных аб аб’ёмах дзяржаўнай дапамогі АГС, а таксама публікацыю справаздач арганізацыямі-атрымальнікамі аб яе выкарыстанні;
- Вызваліць усіх асоб, пазбаўленых волі за падатковыя правапарушэнні, грамадзянскую дзейнасць або дзейнасць АГС, адмяніць усе вынесеныя ім прысуды і чакаючыя вырашэння справы, выплаціць адэкватную кампенсацыю ўсім такім палітычным зняволеным;

⁵⁸ Тэрміны Марфы Рабковай і Андрэя Чапюка скарачаныя на тры месяцы. Разгледзелі апеляцыйныя скаргі дзесяці палітвязняў (March 2023) – by the Human Rights Center “Viasna”.

⁵⁹ У Мінску сёння пачынаецца суд над палітзняволенай адвакаткай Анастасіяй Лазарэнкай (May 2023) - by the Human Rights Center “Viasna”.

⁶⁰ Вынеслі прысуд адвакатцы Анастасіі Лазарэнка (May 2023) by Nasha Niva.

- Укараніць механізм вызначэння працэнтаў падаходнага падатку для АГС для фізічных асоб;
- Замацаваць у Законе "Аб бухгалтарскім ўліку і справаздачнасці" магчымасць спрошчанага вядзення бухгалтарскага ўліку ў некамерцыйных арганізацыях кіраўнікамі такіх арганізацый без неабходнасці прыцягнення прафесійнага бухгалтара і спрасціць падатковую справаздачнасць для АГС, якія не ажыццяўляюць прадпрымальніцкую дзейнасць; і
- Пры распрацоўцы рамачнага прававога рэгулявання валанцёрскай дзейнасці неабходна прадугледзець магчымасць ажыццяўлення валанцёрскай дзейнасці як у форме АГС або камерцыйных юрыдычных асоб, так і ў форме калектыўных або індывідуальных валанцёрскіх ініцыятыў без утварэння юрыдычнай асобы.

3.10 Супрацоўніцтва паміж дзяржавай і АГС

Агульная ацэнка: **2.4/7**

Заканадаўства:
2.8 / 7

Практыка:
2.0/7

Усе адзнакі ў сферы супрацоўніцтва дзяржавы і АГС застаюцца нязменнымі ў параўнанні з 2021 годам. Многія АГС свядома адмовіліся ад адвакатавання і супрацоўніцтва з уладай у атмасферы рэпрэсій. Супрацоўніцтва АГС з дзяржавай скарацілася таксама з-за нагнятанна ўладамі атмасферы страху ва ўсёй грамадскай сферы і прамых рашэнняў аб выключэнні АГС са сферы ўзаемадзеяння з дзяржавай. Напрыклад, ліквідаваныя АГС былі выключаныя з грамадскіх саветаў.

Стандарт I. Дзяржаўная палітыка садзейнічае супрацоўніцтву з АГС і садзейнічае іх развіццю.

Рамачных праграмных дакументаў па супрацоўніцтве АГС з дзяржавай не існуе. Асобныя планы і праграмы, зацверджаныя дзяржавай, прадугледжваюць узаемадзеянне дзяржаўных органаў і АГС пры іх рэалізацыі. Аднак ступень удзелу АГС у распрацоўцы гэтых планаў, а таксама наяўнасць і дастатковасць фінансавай падтрымкі для іх рэалізацыі застаюцца пакуль незадавальняючымі.

Стандарт II. У дзяржаве створаны спецыяльныя механізмы падтрымкі супрацоўніцтва з АГО.

Заканадаўства не ўтрымлівае рамачных палажэнняў аб механізмах супрацоўніцтва і кансультацый паміж дзяржавай і АГО.

Шырока распаўсюджаны грамадскія парады з удзелам АГО. Аднак яны не маюць адзіных стандартаў і прынцыпаў рэгулявання, іх склад зацвярджаецца рашэннем дзяржаўнага органа, і яны не ўтвараюць іерархічнай сістэмы.

Паўнамоцтвы грамадскіх саветаў звычайна вельмі бедныя, за выключэннем саветаў па прадпрымальніцкай дзейнасці. АГО рэдка прымаюцца ў сябры саветаў па іх уласным жаданні ці праз унутраныя выбары АГО. Саветы звычайна ствараюцца па індывідуальных запрашэннях, ініцыяваных дзяржаўнымі органамі. Крытэры адбору для ўдзелу АГО у кансультацыйных органах незразумелыя і шмат у чым прадузятая, а працэдура адбору непразрыстая. Толькі ў рэдкіх выпадках заканадаўства рэгулюе паўнамоцтвы і парадак працы саветаў, часцей за ўсё адзіным нарматыўным актам з'яўляецца палажэнне, якое зацвярджаецца самім дзяржаўным органам, на падставе якога ствараецца савет.

Напрыклад, пастановай Міністэрства культуры ад 24 лістапада 2022 года № 106 зацверджана палажэнне, якое вызначае парадак дзейнасці абласных (Мінскіх гарадскіх) саветаў па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны. Міністэрства культуры ўдасканаліла парадак распрацоўкі праектаў зон аховы нерухомых матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. У адпаведнасці з пастановай пры мясцовых выканаўчых і распарадчых органах абласнога тэрытарыяльнага ўзроўню ствараюцца парады па садзейнічанні ахове гісторыка-культурнай спадчыны. Прыняцце гэтай пастановы абумоўлена раней прынятымі папраўкамі ў Кодэкс аб культуры. Аднак ліквідацыя многіх арганізацый пазбавіла іх магчымасці выкарыстоўваць наладжаныя механізмы супрацоўніцтва. Напрыклад, у сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны было ліквідавана Добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры — адно са старэйшых грамадскіх аб'яднанняў краіны, створанае ў 1965 годзе. Таварыства актыўна ўдзельнічала ў грамадскіх саветах і іншых механізмах супрацоўніцтва з дзяржавай (Юрась Меляшкевіч, адзін з кіраўнікоў гэтага таварыства, быў узяты пад варту і яму было прад'яўлена крымінальнае абвінавачанне, звязанае з нявыплатай падаткаў і страхавых адлічэнняў з заробкаў супрацоўнікаў).

У красавіку 2022 года ўказам прэзідэнта Савет па развіцці прадпрымальніцтва змяніў свой статус з прэзідэнцкага кансультацыйнага органа і быў паніжаны да кансультацыйнага органа пры ўрадзе.⁶¹

Рэкамендацыі датычна сферы 10:

- Прыняць пастанову ўрада на аснове адпаведных фактаў і аналізу супрацоўніцтва паміж АГС і дзяржавай з удзелам шырокага кола АГС і дзяржаўных органаў. Пастанова таксама павінна змяшчаць план дзеянняў на тэрмін да трох гадоў, які будзе прадугледжваць фінансаванне АГС як сувыканаўцаў яго дзейнасці на конкурснай аснове, а таксама парадак рэгулярнага маніторынгу, ацэнкі выканання і ацэнкі ўплыву на палітыку.

3.11 Лічбавыя правы

Агульная ацэнка: **2.2/7**

Заканадаўства:
2.8 / 7

Практыка: **1.6 / 7**

Лічбавыя правы беларускіх АГС і грамадзян істотна абмежаваны як на заканадаўчым, так і на практычным узроўні, што прывяло да зніжэння адзнак па абодвух вымярэннях. Нягледзячы на тое, што некаторыя прыватныя прайдэры інтэрнэт-паслугаў маюць пэўныя ільготы і праграмы для АГС, ажыццяўленне лічбавых свабодаў у Інтэрнэце строга абмежавана дзяржаўным рэгуляваннем і жорсткай практыкай праваахоўных органаў, якая заключаецца ў палітыцы татальнага кантролю, рэпрэсій і падаўлення ўсіх незалежных галасоў.

Стандарт І. Лічбавыя правы абаронены, а лічбавыя тэхналогіі адпавядаюць стандартам правоў чалавека.

Заканадаўства не гарантуе існаванне бяспечнага і спрыяльнага анлайн-асяроддзя, а таксама абарону і рэалізацыю лічбавых правоў.

⁶¹ <https://president.gov.by/be/documents/ukaz-no-163-ot-26-aprelya-2021-g-1619456765>.

Прававыя нормы ⁶² усталёўваюць патрабаванні да прыватных пастаўшчыкоў лічбавых паслуг па прадастаўленні магчымасці адсочваць, кантраляваць і ўмешвацца ў прыватныя камунікацыі без ведама аб'екта кантролю. Свабода слова ў Інтэрнэце абмяжоўваецца шляхам сачэння і блакіроўкі інтэрнет-рэсурсаў, а таксама ператрусамі ў офісах правайдэраў і ў рэдакцыях інтэрнет-СМІ. Закон аб тэлекамунікацыях дазваляе адключаць ці абмяжоўваць працу тэлекамунікацыйных сетак і аб'ектаў у адказ на меркаваныя пагрозы нацыянальнай бяспецы, звязаныя з Інтэрнэтам.

Праваахоўныя органы пры затрыманні, ператрусе ці выбарачнай праверцы на вуліцы могуць папрасіць у чалавека мабільны тэлефон для праверкі яго чатаў і інтэрнэт-рэсурсаў, якія ён наведваў. Адмова паказаць асабісты мабільны тэлефон ці іншую прыладу кваліфікуецца як непадпарадкаванне і караецца арыштам на тэрмін да 15 сутак. Калі на мабільным тэлефоне будуць знойдзеныя фатаграфіі ці відэа мітынгаў, публікацыі экстрэмісцкіх СМІ ці іншая забароненая інфармацыя (у размовах і чатах ці падпісках у сацыяльных сетках), будзе арышт і адміністрацыйны ці крымінальны пераслед.

Дзяржава дазваляе бесперашкоднае і нерэгулюемае выкарыстанне тэхналогій назірання і/або выкарыстоўвае шпійнскае/шкоднаснае ПЗ для назірання за АГС і актывістамі (згодна з заявамі дзяржаўных чыноўнікаў). Аператыўнікі могуць агледзець кампутар не толькі знаходзячыся непасрэдна на месцы, але і з дапамогай выдаленага доступу. Без якіх-небудзь дадатковых дакументаў аператыўнікам дазваляецца праслухоўваць тэлефонныя размовы і праглядаць электронную перапіску, калі чалавек выкарыстоўвае два і больш тэлефонныя нумары або два і больш акаўнты электроннай пошты.

Дзяржава абмяжоўвае выкарыстанне тэхналогій назірання толькі недзяржаўнымі аператарамі і ўвяла шырокія выключэнні і адступленні ад забарон і абмежаванняў у сферах нацыянальнай бяспекі, пагранічнага кантролю і заканадаўстве аб барацьбе з тэрарызмам.

Законы аб нацыянальнай бяспецы, памежным кантролі або барацьбе з тэрарызмам дазваляюць непразрыстыя і непадсправаздачныя ўрадавыя запыты дадзеных, калі ў карыстальніка няма інфармацыі або права на абарону сваёй інфармацыі.

⁶² Edict of the President No. 129 'On approval of the regulations on the procedure of interaction of telecommunication operators with the authorities implementing operative-investigative activities' of 3 March 2010.

У МУС вядзецца адзіная база дадзеных удзельнікаў несанкцыянаваных дэманстрацый на падставе пастаноў, накіраваных на прыцягненне ўдзельнікаў да адміністрацыйнай і крымінальнай адказнасці (вядомая як база даных БЕСпарадкі, згадкі пра якую фіксуюцца з канца 2020 года). Гэтая сістэма можа аўтаматычна рыхтаваць справаздачы аб "мяцежніках". На аснове базы дадзеных можна вырашыць пытанне аб "мерах рэагавання" адносна як канкрэтнай асобы, так і групы, аб'яднанай адным або некалькімі крытэрамі (у тым ліку прэвентыўныя арышты, спецыяльны кантроль на мяжы або на вытворчасці, падатковыя праверкі і інш.) Дзяржава склала "спісы назірання" асоб, чыю актыўнасць у сацыяльных сетках яно адсочвае, каб рыхтаваць будучыя арышты/затрыманні або спецыяльныя памежныя праверкі.

Для абмежавання лічбавых правоў шырока выкарыстоўваюцца меры па барацьбе з кіберзлачынасцю, дэзінфармацыяй, распальваннем нянавісці/падбухторваннем да гвалту і тэрарызму. Турэмнае зняволенне за націск кнопкі "Мне падабаецца" або "Падзяліцца" на пэўных пастах у сацыяльных сетках працягвае заставацца звычайнай практыкай у 2022 годзе.

За шырокім прымяненнем артыкула 24.23 КаАП за "парушэнне парадку арганізацыі і правядзення масавых мерапрыемстваў" рушыла ўслед шырокае выкарыстанне артыкула 19.11 ("распаўсюджванне, вытворчасць, захоўванне, транспарціроўка інфармацыйнай прадукцыі, якая змяшчае заклікі да экстрэмісцкай дзейнасці або садзейнічанне такой дзейнасці"). Па гэтым артыкуле людзі асуджаюцца на падставе анлайн-рэакцый ("лайкаў" і т.п.) у сацыяльных сетках, рэпостаў у публічных і прыватных акаўнтах, а таксама ў асабістых паведамленнях, падпісак на Telegram-каналы, старонкі ў публічных СМІ і т.п. Артыкул таксама прадугледжвае накладанне штрафу ў памеры ад дзесяці да трыццаці базавых велічынь, адміністрацыйнага пазбаўлення волі на тэрмін да 15 сутак або абавязковых грамадскіх работ, і пры любым з пакаранняў - канфіскацыю прадмета адміністрацыйнага правапарушэння, гэта значыць, як правіла, мабільнага тэлефона. У той жа час на практыцы людзям прад'яўляюцца абвінавачанні, нават калі яны падзяліліся кантэнтам да таго, як ён быў занесены ў чорны спіс як "экстрэмісцкі". Гэты артыкул таксама паказальна выкарыстоўваецца для палітычнага ціску і прымянення пастаянна і паслядоўна.⁶³ По афіцыйнай

⁶³ Restrictions on freedom of expression under the pretext of combating extremism and terrorism – Human Rights Center "Viasna"

статистике Верховного суда, всего в 2022 году по статье 19.11 за экстремистские призывы и пропаганду были осуждены 2719 человек⁶⁴.

Дзяржаўныя ўстановы займаюцца тролінгам, доксінгам і кібератакамі на АГС і іншых сябраў грамадзянскай супольнасці. АГС і актывісты асцерагаюцца ціску ці арыштаў за сваю дзейнасць у Інтэрнеце. Прадстаўнікі дзяржавы праводзяць паклёпніцкія кампаніі супраць актывістаў ці арганізацый грамадзянскай супольнасці ў сацыяльных сетках (раскрываючы асобу актывістаў, выкарыстоўваючы фэйкавыя акаўнты або публікуючы ананімныя паведамленні).

Многія крымінальныя справы аб змовах, спробах дзяржаўных пераваротаў, планаванні масавых беспарадкаў, тэрарыстычных актах і г. д. заснаваны на інфармацыі, атрыманай з перахопленых паведамленняў або з канфіскаваных смартфонаў, а таксама з сустрэч у Zoom або іншых платформах.⁶⁵

Размяшчэнне забароненага кантэнту ў Інтэрнеце (напрыклад, спасылкі на экстрэмісцкія матэрыялы, лагатыпы забароненых СМІ, заклікі да масавых акцый, публікацыі на палітычныя тэмы або нянавісць да праваахоўных органаў або кіруючага палітычнага рэжыму, абраза дзяржаўных чыноўнікаў, суддзяў або прэзідэнта) у сацыяльных сетках і месэнджарах з'яўляецца распаўсюджанай прычынай судовага пераследу і прыводзіць да працяглых турэмных тэрмінаў для абвінавачаных. Падпіска на забароненыя СМІ, уключаныя ў "Індэкс экстрэмісцкіх фармаванняў", кваліфікуецца як удзел у экстрэмісцкім фармаванні і ўяўляе сабой злачынства, прадугледжанае артыкулам 361² КК у рэдакцыі 2021 года. Крытыкуючы практыку прызнання груп грамадзян экстрэмісцкімі фармаваннямі, варта падкрэсліць, што пераважна менавіта медыяструктуры (СМІ, блогі, супольнасці ў сацыяльных сетках) уключаюцца органамі дзяржаўнай улады ў спіс экстрэмісцкіх фармаванняў.

Публікацыі на сайтах АГС сталі падставай для судовых рашэнняў аб прымусовай ліквідацыі дадзенай АГС. Закон дазваляе блакаваць сайты без суда і следства, і такая практыка вельмі распаўсюджаная, у тым ліку і для сайтаў АГС.

Магчымасць стварэння АГС з-за мяжы абмежавана тым, што доступ да шматлікіх сайтаў дзяржорганаў, у тым ліку Мінюста і МУС, за межамі Беларусі абмежаваны.

⁶⁴ https://www.court.gov.by/justice_RB/statistics/

⁶⁵ <https://abcnews.go.com/International/wife-fears-american-snatched-moscow-belarus/story?id=78807539>.

Пры гэтым у параўнанні з 2021 годам у 2022 годзе вырасла колькасць сайтаў дзяржорганаў, да якіх немагчыма атрымаць доступ з-за мяжы.

Зносіны ў Інтэрнэце, каментаванне вэб-сайтаў і выкарыстанне мабільных тэлефонаў магчымыя толькі пры ўмове ідэнтыфікацыі карыстальніка. Інтэрнэт-правайдэры абавязаны даваць спецслужбам доступ да інфармацыі, якой карыстальнікі абменьваюцца ў сетцы. Улады могуць запатрабаваць прадастаўленне дадзеных аб анлайн-дзеяннях любога грамадзяніна.

У 2022 годзе прадугледжаныя законам магчымасці сачэння за інтэрнэт-карыстальнікамі пашырыліся яшчэ больш. Указ Прэзідэнта № 368 ад 18 кастрычніка 2022 года ("Аб узаемадзеянні аператараў сувязі, пастаўшчыкоў паслуг сувязі і ўладальнікаў інтэрнэт-рэсурсаў з органамі, якія ажыццяўляюць аператыўна-вышуковую дзейнасць") прадугледзеў стварэнне спецыяльнай інфармацыйнай сістэмы электроннага ўзаемадзеяння сайтаў з органамі дзяржбяспекі. Раней аператары сувязі павінны былі падтрымліваць сістэму анлайн-адсочвання карыстальнікаў. З гэтага часу да яе будуць падлучаныя і будуць атрымліваць адпаведныя апавяшчэнні пастаўшчыкі як аператары сувязі, так і ўладальнікі інтэрнэт-рэсурсаў. Згодна з пастановай, уладальнікі інтэрнэт-рэсурсаў павінны па запыце прадастаўляць доступ да баз даных, аўтаматызаваных сістэм аператараў сувязі, інфармацыі аб карыстальніках і інтэрнэт-паслугах, якія ім прадастаўляюцца. У адваротным выпадку ўладальнікі інтэрнэт-рэсурсаў рызыкуюць блакіроўкай сваіх сайтаў. Кантроль будзе ажыццяўляцца праз "сістэму тэхнічных сродкаў забеспячэння аператыўна-вышуковых мерапрыемстваў". Згаданыя ва ўказе асобы павінны будуць набыць спецыяльнае абсталяванне і праграмае забеспячэнне за свой кошт.

Згодна з пастановай урада, прынятай для выканання ўказа, сістэму будуць выкарыстоўваць Аператыўна-аналітычны цэнтр пры прэзідэнце, КДБ РБ, аператары сувязі і ўладальнікі інтэрнэт-рэсурсаў. Аператыўна-аналітычны цэнтр і КДБ РБ на працягу месяца складуць спісы пастаўшчыкоў тэлекамунацыйных паслуг і ўладальнікаў інтэрнэт-рэсурсаў, якія будуць абавязаны зарэгістравацца ў інфармацыйнай сістэме, а на працягу трох месяцаў павінны будуць адкрыць анлайн-доступ да баз дадзеных карыстальнікаў гэтых арганізацый.

Эксперты мяркуюць, што ў першую чаргу спецслужбы будуць зацікаўлены ў атрыманні доступу да буйных рэсурсаў, у тым ліку пошукавыя сістэмы, сэрвісы, якія падтрымліваюць экасістэмы Apple iOS і Google Android, сацыяльныя сеткі,

месэнджары, мабільныя сэрвісы і плацежныя сістэмы.⁶⁶ Карыстальнікі або іншыя назіральнікі не змогуць вызначыць, ці падключаны інтэрнэт-сэрвіс да сістэмы назірання. Інтэрнэт-рэсурсы, якія адмаўляюцца даваць доступ сілавікам, могуць быць заблакаваныя ў Беларусі.

Стандарт II. Дзяржава стварае ўмовы для рэалізацыі лічбавых правоў.

Як адзначаецца ў аглядзе Freedom House «Freedom on the Net» за 2022 год, у Беларусі ўлады блакавалі вэб-сайты АГС на працягу ўсяго перыяду агляду, што было часткай поўнамаштабнай атакі на арганізацыі, што падпалі пад рэйды, арышты і прымусовыя ліквідацыі. Хоць урад не паўтараў свае папярэднія адключэнні інтэрнэт-паслуг, ён працягнуў інтэнсіўную кампанію па падаўленні іншадумства ў Інтэрнеце. Улады заблакавалі доступ да незалежных СМІ, замежных сайтаў навін і матэрыялаў, прызнаных «экстрэмісцкімі». Ва ўмовах палітычнага крызісу і ўварвання Расіі ва Украіну ў лютым 2022 года ўрад узмацніў адвольныя арышты работнікаў СМІ, блогераў, анлайн-актывістаў і звычайных карыстальнікаў, прызначыўшы затрыманым беспрэцэдэнтныя турэмныя тэрміны. Уплыў вайны і міжнародных санкцый на грамадскую думку вымусіў урад рэзка ўзмацніць прапаганду і маніпуляванне інфармацыйным асяроддзем. Сілы бяспекі праводзілі рэйды ў месцы жыхарства журналістаў і блогераў, працягвалі прымяняць катаванні да затрыманых за крытыку ўрада ў Інтэрнеце і часцей выкарыстоўвалі прымусовыя «пакаеныя відэа» для прыніжэння і маргіналізацыі людзей, якія агучваюць крытычную пазіцыю.⁶⁷

Перад рэферэндумам у лютым 2022 года па шэрагу паправак да канстытуцыі ўрад заблакіраваў доступ да вэб-старонак, на якіх абмяркоўваўся незалежны маніторынг галасавання і кампанія апазіцыі па наўмысным псаванні бюлетэняў у якасці формы пратэсту.

Дакладныя крыніцы, якія, аднак, цяжка праверыць у цяперашніх умовах, сцвярджаюць, што Беларусь парушыла сеткавы нейтралітэт падчас расейскага ўварвання ва Украіну, замарудзіўшы інтэрнэт-злучэнне і абмежаваўшы мабільную сувязь у месцах дыслакацыі расейскіх войскаў падчас падрыхтоўкі да ўварвання ва Украіну з паўднёвай часткі тэрыторыі Беларусі.⁶⁸ Пры гэтым, у

⁶⁶ <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorussia/kak-kgb-rb-teper-budet-sledit-v-internete-uvidyat-ne-tolko-kommentarii-v-socsetyah-no-i-zapis-k-vrachu-ili-parikmaheru.d?id=91589835>.

⁶⁷ <https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-net/2022>.

⁶⁸ <https://nv.ua/ukraine/events/voyna-v-ukraine-v-belarusi-blokirovali-internet-chtoby-skryt-peredvizhenie-voysk-rf-50238568.html>.

адрозненне ад папярэдніх перыядаў ацэнкі, выпадкаў поўнага адключэння інтэрнета не было.

Згодна з Указам Прэзідэнта нумар 116 ад 22 сакавіка 2022 года Урад атрымаў паўнамоцтвы таксама блакаваць навінавыя агрэгатары. Указ абавязвае ўладальніка агрэгатара не дапускаць выкарыстання яго для размяшчэння інфармацыі, распаўсюджванне якой абмежавана заканадаўчымі актамі, а таксама не дапускаць распаўсюджвання матэрыялаў з інтэрнет-рэсурсаў, доступ да якіх абмежаваны Міністэрствам інфармацыі. Калі ўладальнік агрэгатара не выканае гэтае абавязацельства, Мінінфармацыі накіруе яму прадпісанне аб ліквідацыі парушэнняў. Калі гэтага не зробіць, доступ да рэсурса можа быць абмежаваны. У пастанове не пазначаны агрэгатары; аднак, зыходзячы з азначэнняў у дакуменце, яго дзеянне можа распаўсюджацца на рэкамендацыйныя сэрвісы Google і Яндэкса.⁶⁹

Па дадзеных Freedom House, некаторая лічбавая няроўнасць захоўваецца, але яна скарачаецца. У Беларусі захоўваюцца высокія паказчыкі пранікнення фіксаванай і мабільнай шырокапалоснай сувязі. Па дадзеных афіцыйнай статыстыкі, да канца 2021 года колькасць карыстальнікаў, якія выходзяць у Інтэрнэт праз гэтыя злучэнні, дасягнула 3,2 і 9,1 мільёна адпаведна пры прыкладна 9,4 мільёна жыхароў краіны. Datareportal паведаміў, што ўзровень пранікнення ў Беларусі на пачатак 2023 г. склаў 86,9% ад агульнай колькасці насельніцтва⁷⁰ (рост з 85,1% на пачатак 2022 года).

У індэксе даступнасці Інтэрнэту, складзеным Broadband Choices, сэрвісам, які дазваляе карыстальнікам параўноўваць тарыфныя планы мабільнай перадачы дадзеных, Беларусь заняла 37-е месца са 164 краін па сярэдняй хуткасці інтэрнэту, а таксама кошту і даступнасці пакетаў дамашняга шырокапалоснага доступу.⁷¹ (у 2021 годзе яна ўпала з 20-га месца).

Амаль 87 працэнтаў гарадскога насельніцтва і 71 працэнт сельскіх жыхароў з'яўляюцца карыстальнікамі Інтэрнэту. У студзені 2023 года ў Беларусі было 8,27 мільёна інтэрнет-карыстальнікаў.⁷² У пачатку 2022 года ўзровень пранікнення Інтэрнэту ў Беларусі складаў 85,1 працэнта ад агульнай колькасці насельніцтва.

⁶⁹ Мінінфарм змога блакаваць доступ да навінавых агрэгатараў за распаўсюджванне матэрыялаў заблакаваных сайтаў 22 March, 2022 – “Люстэрка”

⁷⁰ <https://datareportal.com/reports/digital-2023-belarus>.

⁷¹ <https://www.broadbandchoices.co.uk/features/internet-accessibility-index>.

⁷² <https://datareportal.com/reports/digital-2023-belarus>.

Аналіз, праведзены Керіос, паказвае, што колькасць інтэрнэт-карыстальнікаў у Беларусі скарацілася на 7029 (-0,09 працэнта) у перыяд з 2021 па 2022 год. Гэтыя дадзеныя паказваюць, што ў пачатку 2022 года ў Беларусі інтэрнетам не карысталіся 1,41 млн чалавек, гэта значыць 14,9% насельніцтва, на пачатак года. У студзені 2022 года ў Беларусі было 4,35 мільёна карыстальнікаў сацыяльных сетак.⁷³ Число пользователей социальных сетей в Беларуси на начало 2022 года составляло 46,1% от общей численности населения, однако важно отметить, что пользователи социальных сетей могут не представлять собой уникальных людей.

Дзяржава не гарантуе адкрыты, даступны і недарагі Інтэрнет. У Беларусі няма закона, які патрабуе або абараняе сеткавы нейтралітэт, а практыка перашкаджае адкрытаму і хуткаму Інтэрнету, аддаючы перавагу адным вэб-сайтам над іншымі (уключаючы блакіроўку сайтаў АГС без суда або якога-небудзь афіцыйнага рашэння, і г.д.).

Дзяржава не забяспечвае існаванне незалежнага, эфектыўнага, забяспечанага адэкватнымі рэсурсамі і непрадзятага механізма нагляду за Інтэрнетам, і не існуе эфектыўных сродкаў прававой абароны ад парушэнняў лічбавых правоў. Дзяржава злоўжывае законам і аб дзяржаўнай таямніцы, нацыянальнай бяспецы і крымінальным правасуддзі, сярод іншых, выкарыстоўваючы іх як перашкоды, якія сістэматычна блакуюць доступ да правасуддзя ў дачыненні да лічбавых правоў.

Законам ад 28 чэрвеня 2022 года № 176-3 унесены змены ў Закон "Аб зваротах грамадзян і юрыдычных асоб" ад 18 ліпеня 2011 года. Згодна з новым Законом, заяўнікі могуць падаваць электронныя звароты ў органы дзяржаўнай улады і іншыя дзяржаўныя арганізацыі толькі праз адзіную (інтэгрваную) нацыянальную дзяржаўную інфармацыйную сістэму ўліку і апрацоўкі такіх зваротаў (www.zvarty.bel). Гэта азначае, што звычайныя звароты па электроннай пошце не будуць разглядацца з захаваннем устаноўленых заканадаўствам патрабаванняў і гарантый аб тэрмінах і парадку разгляду. Гэтыя змены ўступілі ў сілу 2 студзеня 2023 года. Акрамя таго, назіральнікі АГС занепакоеныя тым, што новая сістэма адпудзіць карыстальнікаў і прывядзе да зніжэння колькасці зваротаў з-за неабходнасці электроннай рэгістрацыі ў сістэме (менавіта гэта ўжо адбылося ў 2022 г. пры перарэгістрацыі карыстальнікаў "Прававога форуму" — дзяржаўнай сістэмы каментавання законапраектаў).

⁷³ Ibid.

Некаторыя інтэрнэт-правайдэры прапануюць спецыяльныя льготныя тарыфы для сацыяльных АГС у рамках сваіх праграм карпаратыўнай сацыяльнай адказнасці (КСА).

Мерапрыемствы па лічбавай пісьменнасці, якія праводзяцца як прыватным сектарам, так і дзяржаўнымі ўстановамі, уключаюць праграму для сталых людзей, якую падтрымлівае Фонд народанасельніцтва ААН, запушчаную ў 2021 годзе.⁷⁴

Дзяржаўная палітыка па пераадоленні лічбавай няроўнасці ўключана ў Дзяржаўную праграму "Лічбавае развіццё Беларусі" на 2021-2025 гады, зацверджаную пастановай Савета Міністраў нумар 66 ад 2 лютага 2021 года з агульным бюджэтам больш як 1 млрд еўра. Палітыка з'яўляецца асноўным практычным інструментам укаранення перадавых інфармацыйных тэхналогій у галіне нацыянальнай эканомікі.⁷⁵ Дзяржпраграмай прадугледжана рэалізацыя мер па стварэнні і развіцці сучаснай ІКТ-інфраструктуры, укараненні лічбавых інавацый у галінах эканомікі і тэхналогій "разумнага горада", а таксама па забеспячэнні інфармацыйнай бяспекі такіх рашэнняў (82 мерапрыемствы). У прыватнасці, у дзяржпраграме плануецца распрацаваць адукацыйную платформу для павышэння лічбавай пісьменнасці насельніцтва і сучасны адукацыйны кантэнт для курсаў па павышэнні кваліфікацыі работнікаў, якія задзейнічаны ў эканоміцы ў сферы лічбавага развіцця. Па выніках за першыя два гады дзеяння праграмы (да канца 2022 года) сем мерапрыемстваў Дзяржпраграмы поўнасцю завершаны, на 42 заключаны кантракты, а значыць, вынікі ў бліжэйшы час будуць даступны карыстальнікам. Астатнія праекты знаходзяцца на розных стадыях праектных працэдур і ў бліжэйшай будучыні таксама пяройдуць у практычную работу.⁷⁶

У сувязі з актыўным развіццём лічбавых тэхналогій Міністэрства сувязі і інфарматызацыі атрымала дадатковыя паўнамоцтвы. Прэзідэнт Лукашэнка 7 красавіка 2022 года падпісаў Указ №136 "Аб органе дзяржаўнага кіравання ў сферы лічбавага развіцця і інфарматызацыі". Міністэрства сувязі і інфарматызацыі надзелена новымі паўнамоцтвамі па кіраванні працэсамі лічбавага развіцця ў краіне і лічбавай трансфармацыі дзяржаўнага кіравання ва ўсіх сектарах эканомікі. Цэнтр лічбавага развіцця будзе створаны для аказання практычнай падтрымкі пытанняў цыфравізацыі і іх паскоранай рэалізацыі. Ён

⁷⁴ <https://www.undp.org/belarus/speeches/digital-future>.

⁷⁵ <https://www.mpt.gov.by/ru/gosudarstvennaya-programma-cifrovoe-razvitie-belarusi-na-2021-2025-gody>.

⁷⁶ <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2023/mart/73710/>.

дапамога дзяржаўным органам і арганізацыям у падрыхтоўцы і рэалізацыі мер у сферы лічбавага развіцця. Таксама будзе створаны Цэнтр перспектывных даследаванняў у сферы лічбавага развіцця. Ён будзе фармаваць прапановы па праектах прагнозаў лічбавага развіцця, паказчыках узроўня лічбавага развіцця галін і рэгіёнаў, а таксама збіраць інфармацыю для ацэнкі эфектыўнасці рэалізацыі мер, уключаных у праграмы ў сферы лічбавага развіцця. Цэнтр будзе аказваць арганізацыйную падтрымку экспертнай ацэнкі мер у сферы лічбавага развіцця з прыцягненнем спецыялістаў дзяржаўных органаў і арганізацый, а таксама рэзідэнтаў Парка высокіх тэхналогій. Указ пашырае механізмы фінансавай падтрымкі працэсаў лічбавага развіцця і прадугледжвае магчымасць укаранення ўжо распрацаваных праграмных прадуктаў. Спрашчаюцца працэсы заключэння і рэалізацыі кантрактаў у сферы лічбавага развіцця.⁷⁷

Парк высокіх тэхналогій у Мінску — гэта форма дзяржаўнай падтрымкі развіцця сектара ІКТ, якая ўключае значныя падатковыя ільготы, доступ да інфармацыі і супрацоўніцтва пры прыняцці рашэнняў. Адміністрацыя Парка высокіх тэхналогій выступае пасярэднікам паміж сферай ІТ-бізнэсу і дзяржавай, што ўстаноўлена законам. Аб поспехах гэтай установы ў 2022 годзе паступалі супярэчлівыя паведамленні, але вядома, што з Беларусі былі эвакуіраваны многія супрацоўнікі ІКТ-кампаній, роўна як і цэлыя прадпрыемствы.

У 2022 годзе практыка абмежавання доступу да дзяржаўных сайтаў з-за мяжы крыху знізілася, хаця многія важныя для АГС дзяржаўныя сайты застаюцца заблакаванымі для карыстальнікаў з-за мяжы (напрыклад, няма доступу да сайта Міністэрства юстыцыі, сайта МУС, пераліку экстрэмісцкіх фарміраванняў або графіка судовых пасяджэнняў). Выкарыстанне лічбавых паслуг вельмі абмежавана для АГС, а лічбавая рэгістрацыя немагчымая. Элементы анлайн-рэгістрацыі, даступныя для суб'ектаў прадпрымальніцтва, недаступныя для АГС. Пры гэтым запланаваныя ў 2023 годзе папраўкі ў закон "Аб грамадскіх аб'яднаннях" прадугледжваюць магчымасць для грамадскіх аб'яднанняў весці камунікацыю па пытаннях рэгістрацыі, унясення змяненняў у рэгістрацыйныя дакументы і падачы абавязковых гадавых справаздач аб дзейнасці з рэгіструючымі органамі ў рэжыме анлайн.⁷⁸

⁷⁷ <https://president.gov.by/ru/documents/ukaz-no-136-ot-7-aprelya-2022-g>.

⁷⁸ [https://csometer.info/sites/default/files/2023-](https://csometer.info/sites/default/files/2023-01/BELARUS%20Draft%20amendments%20to%20laws%20on%20public%20associations%20and%20political%20parties.pdf)

[01/BELARUS%20Draft%20amendments%20to%20laws%20on%20public%20associations%20and%20political%20parties.pdf](https://csometer.info/sites/default/files/2023-01/BELARUS%20Draft%20amendments%20to%20laws%20on%20public%20associations%20and%20political%20parties.pdf).

Рэкамендацыі датычна Сферы П:

- Вызваліць усіх асоб, пазбаўленых волі за падатковыя парушэнні, грамадзянскую дзейнасць або дзейнасць АГС па краўдфандынгу або "фінансаванні экстрэмізму" і "фінансаванні грамадскіх беспарадкаў", адмену ўсіх накладзеных на іх пакаранняў і бягучых спраў, а таксама выплаты адэкватнай кампенсацыі ўсім такім палітычным зняволеным;
- Адмяніць Закон "Аб супрацьдзеянні экстрэмізму" і ўсе прынятыя ў адпаведнасці з ім падзаконныя акты, у тым ліку "Індэкс экстрэмісцкіх фармаванняў";
- Закрыць і знішчыць адзіную базу дадзеных удзельнікаў несанкцыянаваных дэманстрацый МУС (таксама вядомую як база дадзеных БЕСпарадкі) і яе аналагі;
- Уключыць у Дзяржаўную праграму "Лічбавае развіццё Беларусі" стварэнне сістэмы эфектыўнай лічбавай рэгістрацыі некамерцыйных арганізацый (грамадскіх аб'яднанняў і фондаў), а таксама прававое і тэхнічнае забеспячэнне лічбавых краўдфандынгавых платформ.

IV. КЛЮЧАВЫЯ ПРЫЯРЫТЭТЫ

У 2022 годзе ўмовы дзейнасці АГС у Беларусі істотна пагоршыліся. Ліквідацыя сотняў АГС, аднаўленне крымінальнай адказнасці за дзейнасць незарэгістраваных арганізацый, шырокае прымяненне іншых артыкулаў Крымінальнага кодэкса для рэпрэсій і запалохвання грамадзян, а таксама ў мэтах прымусу СМІ, АГС і нязгодных грамадзян да маўчання прывяло да таго, што стан асяроддзя для АГС у Беларусі стаў адным з горшых у свеце.

Многія АГС, прадстаўленыя сваімі лідэрамі і ключавымі актывістамі, пакінулі тэрыторыю Беларусі, каб прадоўжыць сваю дзейнасць і выканаць сваю місію ў іншых, больш спрыяльных юрысдыкцыях, такіх, як Літва, Грузія ці Польшча. Для арганізацый, якія першапачаткова перанеслі сваю дзейнасць ва Украіну, пачатак актыўнай фазы расійскага ўварвання прывёў да паўторнай эвакуацыі, пры гэтым многія з іх пацярпелі ад блакіроўкі банкаўскіх рахункаў (гэтая праблема характэрна і для арганізацый у Грузіі). Аднак у значнай ступені пераехаўшыя АГС страчваюць сувязь з мэтавымі групамі і ў выніку страчваюць адчуванне “пульсу” жыцця ўнутры Беларусі. Некаторыя АГС інтэгруюцца ў палітычны парадак дня краін, якія прымаюць, і становяцца ад яго залежнымі (пры гэтым іх фінансавая залежнасць, а таксама залежнасць ад палітычнага кантэксту ў гэтых краінах, узрастае). Між тым, прастора для дзейнасці АГС, цэнтры дзейнасці і цэнтры прыняцця рашэнняў якіх застаюцца ў Беларусі, імкліва звужаецца, асабліва калі размова ідзе аб распаўсюджванні інфармацыі.

Рэпрэсіі, а таксама прымусовае перамяшчэнне АГС і актыўных грамадзян з'яўляюцца ключавымі фактарамі, якія неабходна змяніць найперш, каб умовы для АГС мелі шанец палепшыцца.

Наступныя ключавыя прыярытэты, вызначаныя ў гэтай справаздачы, накіраваныя на спыненне пагромаў грамадзянскай супольнасці ў Беларусі, пераадоленне негатыўных наступстваў рэпрэсій і аднаўленне асноўных умоў, пры якіх магчымая дзейнасць АГС. Дзяржава павінна:

1. Вызваліць усіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі, і спыніць усе палітычна матываваныя крымінальныя справы;

2. Адмяніць Закон "Аб супрацьдзеянні экстрэмізму" і ўсе прынятыя ў адпаведнасці з ім падзаконныя акты, у тым ліку "Пералік экстрэмісцкіх фармаванняў";
3. Адмяніць крымінальную адказнасць за арганізацыю і ўдзел у дзейнасці незарэгістраванай арганізацыі (арт. 193¹ КК) і адмяніць забарону на дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў без рэгістрацыі;
4. Спыніць практыку прымусовай ліквідацыі АГС, адмяніць усе рашэнні судаў і органаў мясцовага самакіравання аб прымусовай ліквідацыі грамадскіх аб'яднанняў, фондаў і прыватных устаноў, прынятыя ў 2020-2022 гадах;
5. Спыніць усе формы рэпрэсій і дыскрымінацыі ў дачыненні да пратэстуючых, прадстаўнікоў апазіцыі і арганізацый грамадзянскай супольнасці, уключаючы масавыя грамадзянскія і крымінальныя пераследы, злоўжыванне следчымі паўнамоцтвамі, ператрусы, канфіскацыю дадзеных і прыладаў сувязі, штрафы, арышты, замарожванне актываў, прымусовае публічнае раскрыццё інфармацыі ў сродках масавай інфармацыі (у тым ліку ў сацыяльных сетках) персанальных дадзеных падчас расследаванняў ці арыштаў;
6. Правесці расследаванне ўсіх смерцяў пратэстуючых і іншых прадстаўнікоў апазіцыі, прыцягнуць вінаватых у забойствах да крымінальнай адказнасці, а таксама старанна расследаваць усе заявы аб катаваннях;
7. Спыніць усе формы ціску на АГС, юрыстаў і праваабаронцаў, журналістаў і незалежныя СМІ, уключаючы інспіруемыя дзяржавай кампаніі, накіраваныя на дыскрэдытацыю гэтых груп у СМІ;
8. Закрыць і знішчыць адзіную базу даных МУС аб удзельніках несанкцыянаваных дэманстрацый (таксама вядомую як база дадзеных БЕСпарадкі) і яе аналагі;
9. Ліквідаваць заканадаўчыя магчымасці і практыку парушэння працы Інтэрнэта і блакіроўкі вэб-сайтаў без рашэнняў суда; і
10. Спыніць злоўжыванне заканадаўствам і следчымі паўнамоцтвамі па барацьбе з тэрарызмам і заканадаўствам AML/CTF з мэтай абмежавання свабоды выказвання меркаванняў і свабоды думкі, а таксама абмежавання доступу да фінансавання дабрачынных арганізацый, праваабарончых і гуманітарных арганізацый грамадзянскай супольнасці.

Толькі пасля таго, як будуць зроблены вышэйназваныя прыярытэтныя крокі, можна будзе рэалізаваць якія-небудзь станоўчыя эфекты ад рэалізацыі папярэдніх рэкамендацый, выкладзеных у поўнай рэдакцыі першай справаздачы

АГС па Беларусі (лістапад 2019 г.), і дадатковых рэкамендацый, выкладзеных у гэтым дакуменце.

V. МЕТАДАЛОГІЯ

CSO Meter падтрымлівае рэгулярны і паслядоўны маніторынг асяроддзя, у якім дзейнічаюць АГС у краінах Усходняга партнёрства (УП). Ён складаецца з набору стандартаў і паказчыкаў у 11 розных галінах для вымярэння як заканадаўства, так і практыкі. Ён заснаваны на міжнародных стандартах і перадавым досьведзе. CSO Meter быў распрацаваны асноўнай групай экспертаў ECNL і мясцовымі партнёрамі з шасці краін Усходняга партнёрства.

ECNL супрацоўнічае з экспертамі па метадалогіі RESIS з 2020 года над адаптацыяй пакета метадалогіі CSO Meter, каб забяспечыць як якаснае, так і колькаснае параўнанне розных абласцей асяроддзя ў краінах Усходняга партнёрства ў розныя гады. Прапанова па гэтай мадэлі абмяркоўвалася і тэставалася з дапамогай пашыранага рэгіянальнага цэнтра CSO Meter Hub па электроннай пошце і на анлайн-мерапрыемстве. З дапамогай абноўленай мадэлі параўнання мы імкнемся (i) ацаніць асяроддзе для грамадзянскай супольнасці ў кожнай з 11 абласцей; (ii) забяспечыць адсочванне падзей/прагрэсу на працягу многіх гадоў па кожнай краіне; і (iii) параўнаць асяроддзі на рэгіянальным узроўні.

Краінавыя партнёры разам з іншымі АГС, якія ўваходзяць у склад CSO Meter Hub, правялі працэс маніторынгу і падрыхтавалі апісальную краінавую справаздачу. Яны таксама стварылі кансультацыйныя парады ў кожнай краіне, якія складаюцца з экспертаў-прадстаўнікоў ключавых мясцовых зацікаўленых бакоў. Перад членамі саветаў стаяць дзве асноўныя задачы: аналізаваць апісальныя справаздачы і прысвойваць балы кожнаму стандарту на аснове апісальных справаздач.

Бягучая справаздача ахоплівае перыяд са студзеня па снежань 2022 года.

Працэс маніторынгу

Эмпірычнай асновай дадзенай адзнакі паслужылі дадзеныя кансультацыйнай дзейнасці экспертаў CSO Meter а таксама вынікі іх маніторынгавай працы і працы па адвакатаванні ў сферы свабоды асацыяцыі і прававых умоў дзейнасці некамерцыйных арганізацый і ініцыятыў, а таксама аналіз вынікаў адвакацыі.

У ходзе даследавання былі арганізаваны анлайн-сустрэча і інтэрв'ю з лідэрамі АГС, а аўтары прааналізавалі заканадаўства і бягучую правапрымяняльную

практыку. Члены краінавага кансультатыўнага органа ўнеслі асаблівы ўклад ва ўдасканаленне метадалогіі даследавання, каб адаптаваць яе да беларускай рэчаіснасці. У прыватнасці, справаздача абмяркоўвалася сярод 11 прадстаўнікоў АГС, у тым ліку сябраў Hub з Беларусі.

Для беларускай часткі даследавання былі выкарыстаныя дадзеныя двух набораў анлайн-апытанняў лідэраў беларускіх АГС: першае было праведзена ў красавіку 2022 года (анлайн-апытанне прайшлі 158 чалавек, у 6 фокус-групах прынялі ўдзел 40 чалавек, у глыбокіх інтэрв'ю прынялі ўдзел кіраўнікі, валанцёры і былыя работнікі АГС, 20 лідэраў і топ-мэнэджараў АГС, у тым ліку былыя кіраўнікі), а другое адбылося ў снежні 2022 года (у апытанні прынялі ўдзел 180 АГС, на ўсе абавязковыя пытанні анкеты адказалі 74 арганізацыі).⁷⁹

Працэс падліку ацэнкі

Краінавыя даследнікі і шэсць чальцоў Кансультацыйнай рады ў Беларусі правялі паўторную адзнаку кожнага стандарту з 11 абласцей прылады CSO Meter у заканадаўстве і практыцы, дзе адбыліся змены. Адпаведна, ацэнка павялічваецца ў тых выпадках, калі назіраецца прагрэс, а зніжэнне матывуецца пэўнымі выпадкамі пагаршэння. Канчатковая ацэнка па кожным стандартзе затым разлічваецца па формуле, у якой ацэнка даследчыкаў складае 50 працэнтаў; сярэдняя ацэнка членаў Кансультатыўнага савета таксама складае 50 працэнтаў. Затым ацэнка па кожнай вобласці разлічваецца як сярэдняе значэнне выніковых адзнак па кожным стандартзе і акругляецца да аднаго дзесятковага знака для мэт прадстаўлення. Звычайна для працэдуры выстаўлення адзнак выкарыстоўваецца 7-бальная шкала. Крайнія значэнні шкалы разумеюцца як найболей экстрэмальная ці ідэальная сітуацыя ці асяроддзе. Напрыклад, (1) — вельмі неспрыяльнае (аўтарытарнае) асяроддзе, а (7) — вельмі спрыяльнае (ідэальнае дэмакратычнае) асяроддзе для АГС. Дадатковая інфармацыя аб інструменце CSO Meter, працэсе ацэнкі і разліках даступная на <https://csometer.info/>.

⁷⁹https://research.lawtrend.org/?fbclid=IwAR2tyas_QLrZjFe0Ob8q5GLc_FJmvpFVuRILWIGSEjwJ8wF_SWrtTFevirc#info-resources

VI. СПАСЫЛКІ

Заўвага: Спасылкі на якую-небудзь крыніцу не могуць быць прадастаўлены, паколькі беларускія ўлады самавольна прызналі ўсю інфармацыю, размешчаную на гэтым рэсурсе, экстрэмісцкім матэрыялам. Гэтыя рэсурсы ўключаюць у сябе, сярод іншага, спасылкі на матэрыялы Праваабарончага цэнтру “Вясна”, Беларускай асацыяцыі журналістаў, газеты “Наша Ніва”, радыёстанцый “Радыё Свабода” і Еўрарадыё і многіх іншых СМІ, чые адважныя журналісты самааддана змагаюцца за свабоду слова, рызыкуючы уласнай бяспекай.

Заканадаўства

- Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 года з наступнымі зменамі, у тым ліку прынятымі па выніках Рэферэндуму 27 лютага 2022 года.
- Грамадзянскі кодэкс Рэспублікі Беларусь ад 7 снежня 1998 г. з наступнымі зменамі.
- Падатковы кодэкс Рэспублікі Беларусь ад 19 снежня 2002 года з наступнымі зменамі.
- Крымінальны кодэкс Рэспублікі Беларусь ад 9 ліпеня 1999 г. з наступнымі зменамі.
- Выбарчы кодэкс Рэспублікі Беларусь ад 11 лютага 2000 г. з наступнымі зменамі.
- Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях ад 21 студзеня 2021 года з наступнымі зменамі.
- Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры ад 20 ліпеня 2016 года з наступнымі зменамі.
- Закон “Аб органах унутраных спраў Рэспублікі Беларусь” ад 31 снежня 2010 года з наступнымі зменамі.
- Закон “Аб грамадскіх аб’яднаннях” ад 4 кастрычніка 1994 г. з наступнымі зменамі.
- Закон “Аб масавых мерапрыемствах у Рэспубліцы Беларусь” ад 30 снежня 1997 г. з наступнымі зменамі.
- Закон “Аб сродках масавай інфармацыі” ад 17 ліпеня 2008 года з наступнымі зменамі.
- Закон “О бухгалтерском учете и отчетности” от 12 июля 2013 года с последующими изменениями.
- Закон “Аб барацьбе з тэрарызмам” ад 3 студзеня 2002 года.

- Закон "Аб нарматыўных прававых актах" ад 17 ліпеня 2018 года з наступнымі зменамі.
- Закон "Аб аператыўна-вышуковай дзейнасці" ад 15 ліпеня 2015 года з наступнымі зменамі.
- Закон "Аб фізічнай культуры і спорце" ад 4 студзеня 2014 года.
- Закон "Аб рэспубліканскім бюджэце на 2021 год" ад 29 снежня 2020 года.
- Закон "Аб рэспубліканскім бюджэце на 2022 год" ад 31 снежня 2021 года.
- Закон "Аб рэспубліканскім бюджэце на 2023 год" ад 30 снежня 2022 года.
- Закон "Аб супрацьдзеянні экстрэмізму" ад 4 студзеня 2007 года з наступнымі зменамі, у тым ліку ад 14 мая 2021 года, Закон "Аб змяненні законаў па пытаннях супрацьдзеяння экстрэмізму".
- Закон "Аб мерах па прадухіленні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансавання тэрарыстычнай дзейнасці і фінансавання распаўсюджвання зброі масавага паражэння" ад 30 чэрвеня 2014 года з наступнымі зменамі.
- Закон "Аб інфармацыі, інфарматызацыі і абароне інфармацыі" ад 10 лістапада 2008 года з наступнымі зменамі.
- Закон "Аб адвакатуры і адвакацкай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь" ад 30 снежня 2011 года з наступнымі зменамі.
- Закон "Аб абароне персанальных дадзеных" ад 7 мая 2021 года.
- Закон "Аб унясенні дапаўненняў і змены ў Закон Рэспублікі Беларусь "Аб асновах дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі"" ад 5 кастрычніка 2022 года.
- Закон "Аб органах унутраных спраў" ад 17 ліпеня 2007 года.
- Закон "Аб дэнансацыі Рэспублікай Беларусь Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах" ад 27 кастрычніка 2022 года.
- Указ Прэзідэнта "Аб некаторых мерах па рэгуляванні дзейнасці палітычных партый, прафсаюзаў і іншых грамадскіх аб'яднанняў" № 2 ад 26 студзеня 1999 года з наступнымі зменамі.
- Указ Прэзідэнта "Аб пытаннях дзяржаўнай рэгістрацыі і ліквідацыі (спыненні дзейнасці) суб'ектаў эканамічнай дзейнасці" № 1 ад 16 студзеня 2009 года з наступнымі змяненнямі.
- Указ Прэзідэнта "Аб замежнай бязвыплатнай дапамозе" № 3 ад 25 мая 2020 года са змяненнямі ад 8 лістапада 2021 года.
- Палажэнне аб стварэнні, дзейнасці і ліквідацыі фондаў у Рэспубліцы Беларусь, зацверджанае Указам Прэзідэнта ад 1 ліпеня 2005 года № 302, з наступнымі змяненнямі.

- Указ Прэзідэнта "Аб прадастаўленні і выкарыстанні бязвыплатнай (спонсарскай) дапамогі" ад 1 ліпеня 2005 года № 300 з наступнымі зменамі.
- Указ Прэзідэнта ад 4 мая 2007 года № 209 "Аб латарэйнай дзейнасці на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь" з наступнымі змяненнямі.
- Указ Прэзідэнта ад 3 сакавіка 2010 года № 129 "Аб зацвярджэнні Палажэння аб парадку ўзаемадзеяння аператараў сувязі з органамі, якія ажыццяўляюць аператыўна-вышуковую дзейнасць" з наступнымі змяненнямі.
- Указ Прэзідэнта № 163 "Аб змяненні ўказа Прэзідэнта" ад 26 красавіка 2021 года.
- Указ Прэзідэнта ад 29 ліпеня 2021 года № 292 "Аб зацвярджэнні Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2021-2025 гады".
- Указ Прэзідэнта № 105 "Аб канстытуцыйнай камісіі" ад 15 сакавіка 2021 года.
- Указ Прэзідэнта № 368 "Аб узаемадзеянні аператараў электрасувязі, пастаўшчыкоў паслуг электрасувязі і ўладальнікаў інтэрнет рэсурсаў з органамі, якія ажыццяўляюць аператыўна-вышуковую дзейнасць" ад 18 кастрычніка 2022 года.
- Указ Прэзідэнта № 136 "Аб органе дзяржаўнага кіравання ў сферы лічбавага развіцця і пытаннях інфарматызацыі" ад 7 красавіка 2022 года.
- Указ Прэзідэнта № 116 "Аб навінавых агрэгатарх у глабальнай камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт" ад 22 сакавіка 2022 года.
- Пастанова Мініюста "Аб зацвярджэнні нарматыўных прававых актаў па пытаннях афармлення і разгляду дакументаў, звязаных з дзяржаўнай рэгістрацыяй палітычных партый, прафесійных саюзаў, іншых грамадскіх аб'яднанняў, іх саюзаў (асацыяцый), а таксама дзяржаўнай рэгістрацыяй і выключэннем са спіса дзяржаўнай рэгістрацыі, пастаноўкай на ўлік і зняццем з уліку арганізацыйных структур прафесійных саюзаў № 48 ад 30 жніўня 2005 года з наступнымі зменамі".
- Пастанова Савета Міністраў "Аб зацвярджэнні Палажэння аб парадку аплаты паслуг па ахове грамадскага парадку, якія аказваюцца органамі ўнутраных спраў, расходаў, звязаных з медыцынскім абслугоўваннем, уборкай тэрыторыі пасля правядзення на ёй масавага мерапрыемства" Нумар 49 ад 24 студзеня 2019 года з наступнымі змяненнямі.
- Пастанова Міністэрства культуры № 106 "Аб зацвярджэнні Палажэння аб саветах па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны" ад 24 лістапада 2022 года.

- Пастанова Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь "Аб інфармацыі аб дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў і фондаў" ад 30 кастрычніка 2020 года № 153-1 са зменамі ад 7 снежня 2021 года.
- Пастанова Савета Міністраў "Аб мерах па супрацьдзеянні экстрэмізму і рэабілітацыі нацызму" № 575 ад 15 кастрычніка 2021 года.
- Пастанова Савета Міністраў "Аб унясенні змяненняў у Пастанову Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 30 красавіка 2013 года № 327" ад 27 снежня 2021 года № 761.
- Пастанова Савета Міністраў "Аб зацвярджэнні Палажэння аб парадку фарміравання, фінансавання і рэалізацыі маладзёжных ініцыятыў" № 87 ад 31 студзеня 2023 года.
- Дзяржаўная праграма "Лічбавае развіццё Беларусі" на 2021-2025 гады, зацверджаная пастановай Савета Міністраў № 66 ад 2 лютага 2021 года.

• ДАСЛЕДАВАННІ І СПРАВАЗДАЧЫ

- The 2020 Civil Society Organisation (CSO) Sustainability Index for Belarus (December 2021) developed by the United States Agency for International Development, Bureau for Democracy, Conflict and Humanitarian Assistance, Center of Excellence on Democracy, Human Rights and Governance in partnership with FHI 360 International Center for Not-for-Profit Law (ICNL).
- Mutual Evaluation Report of the Republic of Belarus (2019) Eurasian Group on combating money laundering and financing of terrorism.
- Opinion on the compatibility with universal human rights standards of Article 193¹ of the Criminal Code on the rights of non-registered associations of the Republic of Belarus adopted by the Venice Commission at its 88th Plenary Session (Venice, 14-15 October 2011).
- Eastern Partnership Index 2020-21. Charting Performance in the Eastern Partnership: Democracy and Good Governance, Policy Convergence and Sustainable Development (December 2021) by Eastern Partnership Civil Society Forum.
- Belarus: Lawyers Under Threat - Increasing Suppression of the Legal Profession in Belarus (July 2021) by Lawyers for Lawyers (L4L), the American Bar Association Center for Human Rights (ABA CHR), and the International Bar Association Human Rights Institute (IBAHRI).
- Legal aspects of NPO fundraising by electronic means in Belarus - an analytical overview (2018) by International Center for Not-for-Profit Law (ICNL).

- Update on new restrictive draft legislation in Belarus (May 2021) by International Center for Not-for-Profit Law (ICNL).
- Analysis of the Legislation of the Republic of Belarus on Countering Extremism and Preventing the Rehabilitation of Nazism (Анализ законодательства Республики Беларусь о противодействии экстремизму и недопущении реабилитации нацизма) (July 2021) by International Center for Not-for-Profit Law (ICNL).
- Lawtrend. 'Freedom of association and legal conditions for civil society organisations in Belarus. Review Period: 2021' (January 2022).
- Lawtrend. 'Freedom of association and legal environment for civil society organisations. Belarus. Review Period: 2022' (January 2023).
- Implementation by the Republic of Belarus of international covenant on economic, social and cultural rights - Report of the coalition of Belarusian human rights organisations for 71st session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (January 2022) by the Belarusian Helsinki Committee, Viasna Human Rights Center, Office for the Rights of Persons with Disabilities, Lawtrend, PEN Belarus.
- 'Belarusian CSOs registered abroad: no country for old rules' (2020) by School of Young Managers in Public Administration' (SYMPA/BIPART).
- State and Current Needs of Belarusian Civil Society Organisations (CSOs) in Situation of Political Crisis (October 2021).
- State and Current Needs of Belarusian Civil Society Organisations (CSOs) in Situation of Political Crisis. Monitoring report update: July – December 2021 (2022) by School of Young Managers in Public Administration' (SYMPA/BIPART).
- Combating extremism and human rights. National anti-extremist legislation and law enforcement practice (2019) by Viasna Human Rights Center, the Belarusian Helsinki Committee, the Belarusian Association of Journalists, and 'Human Constanta' institution.
- Baltic Internet Policy Initiative and Office for European Expertise and Communication public opinion poll 'Public Associations and Citizens Initiatives: Participation Potential' (2019, published 31 August 2020).
- List of political prisoners, by Viasna Human Rights Center.
- Guidelines on the definition of a political prisoner (2013) by Emil Adelkhanov, Intigam Aliyev, Anna Baranovskaya, Lyudmila Vatskova, Hanna Herasimava, Valentin Gefter, Aleh Hulak, Sergey Davidis, Eldar Zeynalov, Yevgeniy Zakharov, Inna Kulei, Olexandra Matviychuk, Tatsiana Reviaka, Olga

Salamatova, Valiantsin Stefanovich, Alena Tankachova, Annagi Hajibeyli, Volodymyr Yavorsky, published by Viasna Human Rights Center.

- Belarus. August 2020: 'Justice' for Protesters (March 2021) by Viasna Human Rights Center.
- Politically Motivated Administrative Proceedings: Standards and Reality in Contemporary Belarus (January 2021) by Viasna Human Rights Center.
- Criminal Prosecution for Political Reasons Belarus 2020-2021 (May 2021) by Viasna Human Rights Center.
- National Human Rights Index (2021) by the Belarusian Helsinki Committee.
- OSCE Rapporteur's Report under the Moscow Mechanism on Alleged Human Rights Violations related to the Presidential Elections of 9 August 2020 in Belarus.
- The liquidation of social organisations in Belarus: what happened and what comes next for Belarusian civil society (December 2021) by Yury Arlouski, The Stefan Batory Foundation.
- Freedom in the World 2021 by Freedom House.
- Freedom in the World 2022: The Global Expansion of Authoritarian Rule (2022) by Freedom House.
- Freedom in the World 2023 by Freedom House.
- World Press Freedom Index 2021 by Reporters Without Borders.
- Belarus: Freedom on the Net 2021 Country Report by Freedom House.
- Belarus: Freedom on the Net 2022 Country Report by Freedom House.
- Disinformation Resilience Index in Central and Eastern Europe in 2021 (September 2021) by Eurasian States in Transition Research Center (EAST Center).
- Human Rights Situation in Belarus in 2021: Analytical review (January 2022) by Viasna Human Rights Center.
- Human Rights Situation in Belarus in 2022: Analytical review (January 2023) by Viasna Human Rights Center.
- The updated list of non-voluntary liquidated public associations, foundations, institutions and unions of legal entities from Lawtrend and Office for European Expertise and Communication.
- How 'extremism' violates human rights in Belarus: main theses from human rights organisations. (2022) by Human Constanta, the Viasna Human Rights Center, the Belarusian Association of Journalists and SOVA Center for Information and Analysis.
- *Belarus v. Viktor Dmitrievich Babariko* (October 2021) by Clooney Foundation for Justice (CFJ) and Covington & Burling LLP.

- International Accountability Platform for Belarus - semi-annual reports #1-4 by International Accountability Platform for Belarus.
- Joint other letter of the UN Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism; the Special Rapporteur on the situation of human rights in Belarus; the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association; and the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders (2021) OL BLR 2/2021.
- Information from the Republic of Belarus in response to letter AL BLR 8/2021 dated 7 September 2021 from special procedures of the UN Human Rights Council - 21-17602E HRC/NONE/2021/SP189.
- UN Special Rapporteur on the situation of human rights in Belarus – Annual report on the situation of human rights in Belarus (2021). Human Rights Council (A/HRC/44/55).
- UN Special Rapporteur on the situation of human rights in Belarus – report ‘Situation of human rights in Belarus’ (2021). General Assembly (A/76/145).
- Situation of human rights in Belarus in the context of the 2020 presidential election (15 February 2021) - Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (A/HRC/46/4).
- Misuse of Interpol’s Red Notices and impact on human rights – recent developments (2019) by Dr Rasmus H. Wandall, Dan Suter, Gabriela Ivan-Cucu.
- Volunteering: European practice of regulation (2014) elaborated by ECNL.
- Media environment in Belarus – Briefing paper (February 2022) by the European Parliament.
- Mass Media in Belarus, Monitoring Report 2021 (February 2022) by the Belarussian Association of Journalists.
- Mass media in Belarus in 2022. Annual review (January 2022) by the Belarussian Association of Journalists.
- Vibrant Information Barometer– 2021 Belarus (August 2021) by International Research & Exchanges Board (IREX).
- Vibrant Information Barometer– 2022 Belarus (May 2023) by International Research & Exchanges Board (IREX).
- Review of the fight against ‘extremism’ in Belarus for January-March 2021 (April 2021) by Human Constanta.
- Review of the fight against ‘extremism’ in Belarus for April-May 2021 (July 2021) by Human Constanta.
- Overview of the fight against ‘extremism’ in Belarus for June and July 2021 (September 2021) by Human Constanta.

- The fight against ‘extremism’ with fatal outcomes – an overview of trends for August and September 2021 (October 2021) by Human Constanta.
- Overview of the fight against ‘extremism’ in Belarus in October-December 2021 (January 2022) by Human Constanta.
- Review of the fight against ‘extremism’ in Belarus in July-September 2022 (October 2022) by Human Constanta.
- Overview of the fight against ‘extremism’ in Belarus for October-December 2022 (March 2023) by Human Constanta.
- Review of the practice of using ‘extremist’ articles under which citizenship can be revoked (October 2021) by Human Constanta.
- Whom do the Belarusian authorities consider terrorists? Analytical note (May 2021) by Human Constanta.
- Preliminary analytical report of the expert mission to assess the 2022 nationwide referendum on amendments to the Constitution of the Republic of Belarus – (February 2022) by the campaign "Human Rights Defenders for Free Elections".
- ‘New Legislative Regulation in the Republic of Belarus as the Authorities’ Response to the Events of 2020 and How It Correlates with International Standards in the Field of Human Rights’ (June 2021) by Legal Transformation Center and the Belarusian Helsinki Committee.
- Changes in the reporting legislation for public associations and foundations (December 2021) by Lawtrend.
- Human Rights Committee Communication No. 1296/2004 According the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights (Ninetieth session 9 – 27 July 2007) - CCPR/C/90/D/1296/2004.
- 2022 Global Philanthropy Environment Index report – Belarus (March 2022) by the Indiana University Lilly Family School of Philanthropy.
- Digital 2022 Global Overview Report – Belarus (January 2022) by ‘We are Social’.
- Internet Accessibility Index (2022) by Broadband Choices.
- Internet Accessibility Index (2023) by Broadband Choices.
- <https://www.kas.de/de/web/belarus/publikationen/einzeltitel/-/content/belarus-civil-society-organisations-in-cross-sectoral-dialogue>.
- ‘Right to Defense: 2022 Summary’ and ‘The Crisis of the Legal Profession in Belarus: How to Return the Right to Defense’.
- https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/03/Pravovoe-regulirovanie_OSi.pdf

- The Situation Of Belarusian Civil Society Organisations: Survey Results https://research.lawtrend.org/?fbclid=IwAR2tyas_QLrZjFeoOb8q5GLc_FJmvpFVuRILWIGSEjwJ8wF_SWrtTFevirc#info-resources.

• NEWS ARTICLES AND OTHER MATERIALS

- <http://www.government.by>.
- <https://minjust.gov.by>.
- <http://www.mvd.gov.by>.
- <https://www.mpt.gov.by>.
- <https://mfa.gov.by>.
- <https://president.gov.by>.
- <https://prokuratura.gov.by>.
- <https://forumpravo.by>.
- <https://www.rka.by>.
- <https://www.belta.by>.
- *Ekonomicheskaya Gazeta* (Экономическая газета), <https://neg.by>.
- 'Belarusian civil society in Lithuania: how really welcome are we?' (28 October 2021) by Lithuania Tribune.
- 'July 2021: Black weeks for Belarusian Civil Society' (July 2021) by Civicus.
- 'Belarus NGOs condemn government crackdown after 'black week' of raids' (July 2021) by The Guardian.
- 'Interpol: les opposants bélarusses pourchassés à l'étranger' (23 November 2021) by *Libération*.
- <https://www.undp.org/belarus/speeches/digital-future>.
- <https://www.frontlinedefenders.org/en/case/woman-human-rights-defender-nasta-loika-sentenced-seven-years-prison>.
- <https://belarusdigest.com/story/setting-up-an-ngo-in-belarus-challenge-yourself/?pdf=1520>.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Gleichschaltung>.
- <https://prokuratura.gov.by/ru/media/novosti/nadzor-za-resheniyami-pogolovnym-i-grazhdanskim-delam/prodolzhali-rabotat-nesmotrya-na-reshenie-suda-o-likvidatsii-obedineniya-prokuratura-grodnenskoy-obl/>.
- <http://mininform.gov.by/documents/respublikanskiy-spisok-ekstremistskikh-materialov/>.
- <https://www.bbc.com/news/world-europe-64833756>.

- <https://csometer.info/updates/belarus-draft-law-essentials-civil-society-parliaments-agenda>.
- <https://usa.mfa.gov.by/ru/embassy/news/e427e3032c6ebb49.html>.
- <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/belarus-withdrawal-individual-complaints-procedure-serious-setback-human>.
- <https://ksds.by/constitution/>.
- <https://www.sb.by/articles/obsuzhdaem-proekt-konstitutsii.html>.
- <https://nv.ua/ukraine/events/voyna-v-ukraine-v-belarusi-blokirovali-internet-chtoby-skryt-peredvizhenie-voysk-rf-50238568.html>.
- <https://sk.gov.by/ru/news-usk-gminsk-ru/view/podrobnosti-prestupnoj-deyatelnosti-rukovoditelej-i-rabotnikov-belapan-11143/>
- <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2022/july/70929/>.

